

Vlastivědný sborník
Novojičínska

62. svazek
2012

Vlastivědný sborník Novojičínska
62. svazek

vydávají:

Muzeum Novojičínska, příspěvková organizace,
a Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Nový Jičín 2012

Obsah:

STUDIE A ČLÁNKY:

- Touha moravských exulantů z Novojičínska po obnovení Jednoty bratrské 7**
Edita Štěříková
- Misijní činnost obnovené Jednoty bratrské v Novém světě 35**
Markéta Křížová
- Spotřební nároky šlechty a měšťanstva podle neznámé novojičínské
obchodní knihy z let 1585 – 1589 47**
Jiří Jurok
- Zámek v Polance nad Odrou – zbytečně zanikající památka 71**
Romana Rosová
- Erby na zámku v Polance nad Odrou
K zaniklým (?) heraldickým památkám 85**
Karel Müller
- Labore ad honorem. Život šlechtické rodiny Bauer-Rohrfelden
na zámku v Kuníně v první polovině 20. století 89**
Lucie Laníková
- Dr. August Bielka rytíř von Karltru – nositel nejvyššího
francouzského vyznamenání 101**
Radek Polách
- Dvorní rada Ph. Dr. Wilhelm Johann Haas 109**
(25. 5. 1842 Nový Jičín – 24. 1. 1918 Vídeň)
Radek Polách

Hans Ledwinka. Od Präsidenta do Síně slávy	115
Jan Ražnok, Karel Rosenkranz, Radim Zátopek	
Jaroslav Štochl	
Mezi školní tabulí a malířským stojanem	147
Jiří Klučka	
Působení citeristů na severní Moravě	163
Jan Folprecht	
Formy jarních a letních obyčejů v lokalitách okresu Nový Jičín.....	173
Anna Hřčková	
Drobní savci (<i>Eulipotyphla, Rodentia</i>) ve sběrech Augustina Daňka	185
Václav Mikeš	
ZPRÁVY:	
600. výročí první písemné zmínky o obcích Novojičínka na podkladě listiny Lacka z Kravař z r. 1411	201
Jiří Jurok	
Další zjištěné a obnovené heraldické památky	203
(Dodatek č. 3 k soupisu heraldických památek Novojičínka)	
Karel Müller – Radek Polách	
Rybjanské „bandury“	207
Martina Hanáková	
K výskytu pomněnkovce velkolistého (<i>Brunnera macrophylla</i>) na Moravě	213
Marie Sedláčková	

OSOBNOSTI:

Lumír Sklenák svůj život a dílo završil	217
Tomáš Bouda	
Luděk Zapletal - vzpomínka	221
Karel Chobot	
Životní jubileum PhDr. Jiřího Juroka, CSc.	
Bibliografie publikací, studií, článků, recenzí a zpráv PhDr. Jiřího Juroka, CSc.	227
Miroslava Nosková, redakční kolektiv	

RECENZE:

Polách Radek: Karel I. - poslední český král a jeho cesta z Brandýsa nad Labem přes Nový Jičín do Kolomyje v roce 1912	239
Lenka Chobotová	
Baletka, Tomáš a kolektiv: Hůrka. Od první písemné zmínky po současnost	241
Karel Chobot	
Tomáš Baletka, Karel Chobot a kol.: Polouvsí. Od první písemné zmínky po současnost. Obec Jeseník nad Odrou a občané Polouvsí 2012, 190 s.	245
Pavel Šustala	

SLOVO ZÁVĚREM:

Národní zahájení Festivalu muzejních nocí v Novém Jičíně a výstava Hugo Baar (1873 - 1912)	249
Sylva Dvořáčková	

Touha moravských exulantů z Novojičínska po obnovení Jednoty bratrské

Edita Štěříková

Česká Jednota bratrská, která vznikla v 15. století, tedy podstatně dříve než Evropou začala otřásat německá reformace, prodělala od svého vzniku složitý vývoj. Po stu letech svého trvání se začala sblížovat s českou církví novoutrakvistickou, ale zůstávala církví výběrovou, tj. předpokladem členství v této církvi bylo osobní vyznání víry. Zachovávala si své zvláštní řády, které měly být jejím členům oporou v jejich životě z víry a také korekturou v případě zvládnutí či uchýlení se od biblicky předznamenanych hodnot. Nejednalo se jí o růst církve, nýbrž o její ryzost, a proto zůstávala poměrně malá. Počátkem 17. století v ní působilo v Čechách a na Moravě celkem jen asi 200 kněží, zatímco novoutrakvisté spravovali asi 1600 farností jen v Čechách. Po Bílé hoře byli bratrští kněží stejně jako ostatní evangeličtí kněží ze země vykázáni a členové Jednoty bratrské, kteří neemigrovali, byli zatlačeni do ilegality, v níž však ještě poměrně dlouho své sbory udržovali a spravovali. To bylo možné jen díky osvědčeným řádům a laické spolupráci. Ve východních Čechách, na severní a jižní Moravě se bratří až do konce 17. či počátku 18. století pravidelně tajně scházeli a dbali na to, aby se mládež učila z paměti bratrskému katechismu, biblickým veršům a písním. Přidrželi se jich často i tajní písmáci svým původem z jiných evangelických církví. Katechismus a bratrský zpěvník se vedle Bible osvědčily jako dobrá věroučná vodítka. Avšak protireformační násilný nátlak byl vytrvalý a nezůstal zcela bez sledovaných výsledků. I bratrské sbory se v důsledku represálií pomalu rozkládaly. Nedovolená víra se v 18. století pěstovala tajně především v rodinách, které byly v jednotlivých menších regionech vždy podle dané situace v užším nebo volnějším spojení a podle možnosti se scházely v menších skupinách k tajným pobožnostem. Předávání nedovolené víry dorůstajícím novým generacím nebylo snadné a bez nebezpečí. Někdy rodiče příliš dlouho otáleli, než své děti začali učit evangelickým písním a biblickým veršům a než před svými dětmi otevřeli své zakázané knihy. Někteří příhodný čas zcela promeškali a později se toho už neodvážili. Však se museli spolehnout na pochopení a naprostou mlčenlivost svých dětí. V takové dlouho váhající rodině vyrůstal v Ženklavě Christian David (1692-1751), jedna z nejdůležitějších postav moravského emigračního hnutí v první polovině 18. století.

O náboženském smýšlení českého tesaře Jana Davida, Christianova otce, nemáme zpráv, avšak ten zemřel dříve, než začal Christian rozum brát. Christian byl teprve tři a půl roku starý, když se jeho ovdovělá matka 20. listopadu 1695 provdala za Němce Georga

Grassmanna.¹ Grassman se hlásil k potomkům českých bratří a tajně si četl v zakázaných knihách. Ke své manželce Rosině, která pocházela pravděpodobně rovněž z rodiny s bratrskou tradicí, měl tolik důvěry, že jí mohl ze zakázaných knih předčítat, ale děti nebyly v nedovolené víře vyučovány. Chlapec Christian se dostal zřejmě v útlém dětském věku do služby v jiné rodině, kde i nadále vyrůstal pod zákonným vlivem katolické církve. Christianova starší sestra Rosina, která zůstala u své matky a otčima děle, vzpomínala, že „ráda poslouchala, když její otčím... předčítal z evangelických knih“.² S dorůstajícím Christianem, který byl už zapálen katolickou zbožností, si jeho otčím ani matka netroufali o své víře a zakázaných knihách promluvit. Avšak v Holešově, kde se Christian David učil u mistra Ranftlera tesařem, vzbudili jeho zvědavost vězni, kteří se dostali do vězení kvůli četbě zakázaných knih. Christian David se začal zajímat o zakázané knihy, především o Biblii, a také o víru těch, kteří pro ni trpěli. Než se dopracoval nových uspokojivých závěrů, trvalo několik let. Aby se nechal důkladně poučit o evangelické víře, prošel nemalý kus světa přes Trenčín, Trnavu, Modrou, Sopron, Lipsko, Berlín, až do Stralsundu se dostal. Prožil mezi evangeliky leccjaká zklamání, ale nakonec byl přece přijat do luterské církve. Ve Zhořelci (Görlitz) našel nejen dostatek práce, nýbrž i pro něj uspokojivé duchovní zázemí mezi tamějšími luterskými pietisty.³ Se svou tam zakázanou vírou se David na Moravu už vrátit nemohl. Neodolal však, aby tam po čtyřech vandrovních letech nezašel a svým přátelům o své změně nepověděl.

O staré Jednotě bratrské se David nejspíše leccos dozvěděl už od suchdolského tesaře Paula Golda v Holešově. Zcela jistě mu však o ní mnoho vyprávěli bratři Neisserové v moravské Žilině, u nichž se hned po svém návratu z vandru v roce 1717 zastavil. Bratři Neisserové (Augustin, Georg, Johann, Jakob a Wenzel) byli vnuky Georga Jäschkeho (1624-1707). Původně česká rodina Ježkova přišla do tohoto kraje podle rodinné tradice už v 15. století, v době, kdy bratři v Čechách byli vystaveni pronásledování. Georg Jäschke „byl ve své době jedním z mužů, k němuž měl tajný lid Páně za tehdejších smutných časů pro jeho bobohojnost plnou důvěru a hledal u něj útočiště. S Martinem Schneiderem v Suchdole... byl v těsném spojení. Navštěvoval bratry a sám byl od nich pilně navštěvován. Bratři se scházeli střídavě hned na tom a hned na jiném místě, aby hovořili o současném stavu bratří, o správném učení i o tlaku, který na ně doléhal, a aby se v modlitbách a se slzami znovu zavázali zůstat věrni pravdě, která je v Kristu Ježíši. Ještě v posledním čtvrtletí 17. století nepřestávali potají vysluhovat Věčeři Páně.“⁴

Martin Schneider (ca. 1600-1673) v Suchdole pamatoval ještě řádně spravovaný bratrský sbor v době náboženské svobody a v době pronásledování za něj převzal s pomocí dalších bratří zodpovědnost. Hranice bývalého bratrského sboru ve Fulneku brzy nehrály žádnou roli. Muži, kteří se mezi potomky bratří v jednotlivých regionech a vsích stali autoritami, hledali ve své zodpovědnosti spojení k bratrským skupinám v bližším i širším okolí. V Suchdole měli bratři poněkud příznivější podmínky než v Žilině, protože patřili do farnosti, kterou spravoval po mnohá léta v podstatě tolerantní katolický farář. Když Martin Schneider zemřel, převzal jeho práci v ilegálním bratrském sboru jeho vnuk Samuel

(ca. 1650-1710): „On byl zvolen těmi, kteří tu ještě zůstávali a byli v tajném spojení, za jejich učitele [kazatele], a jako takový konal shromáždění i svatou Věčeři Páně tak často, jak jen to bylo v době pronásledování možné.“⁵ Samuel Schneider byl podporován několika dalšími muži, zejména Melchiorem Kunzem, Andreasem Beyerem, Johannem Tannebergerem a Davidem Tannebergerem.⁶ V Ženklavě byl na přelomu století a až do dvacátých let duchovní autoritou Johann Grassmann (1673-?).⁷ V Mankovicích sloužil svým souvěrcům v prvních třech desetiletích 18. století Christian Stach (1678-1732).⁸

Když se Christian David v zimě 1717/1718 vrátil poprvé z Lužice na návštěvu na Moravu, Georg Jäschke v Žilině už nežil, ale jeho dcera Judith (1653-1735), matka bratrů Neisserových, sama už mnoho pamatovala. Pravděpodobně si vzpomínala i na onu významnou událost, když byly na Moravu přivezeny nové zpěvníky a katechismy, vydané Janem Amosem Komenským pro jeho bývalý fulnecký bratrský sbor v roce 1661 v Amsterdamu. Tyto vzácné, ale zakázané knihy byly přivezeny do Suchdolu, ale brzy se dostaly i do Žiliny. Kdo z dětí a mládeže byl toho schopen, musel se učit Komenského katechismu zpaměti.⁹ Učila se ho i Judith. Její otec dbal ještě i na to, aby se katechismu naučily i její děti. Judith mohla Christianu Davidovi vyprávět mnoho ze svých vlastních zkušeností, ale také o tom, co vyprávěl její otec, co sám prožil a co slyšel od starších bratří. Tak se tradovalo vyprávění o staré Jednotě bratrské a o jejích řádech, které však po stu letech pronásledování už nemohly být dodržovány. Christianu Davidovi se vyprávění o staré Jednotě líbila, viděl však, jak jsou potomci bratří v Žilině svým vzdorováním nepříznivým podmínkám unavení, ve víře zesláblí a přestrasení. Ve své náboženské horlivosti je chtěl povzbudit, dodat jim odvahy, ale zřejmě se mu to dařilo jen málo. Musel uznat, že bratři Neisserovi mají mnohem lepší biblické a věroučné znalosti než on sám.

V létě 1718 se Christian David vypravil znovu na Moravu a vzal si na pomoc svého zhořeleckého přítele Hanse Jakoba Forberga.¹⁰ Avšak ani tentokrát nemohl být David s výsledky misie na Moravě spokojen: „Když jsme přišli na Moravu, kolovala tam v tom kraji právě nakažlivá nemoc, a to byla nemalá překážka pro naše předsevzetí. Přišli jsme také do Suchdolu, ale tam nám nikdo nedůvěřoval, nechtěli nás slyšet. Hostinský říkal, že okolo Suchdolu je silná hradba a žádný nepřítel ji nezdolá... Když jsme nemohli dosáhnout svého cíle, vrátili jsme se zas do Saska do Zhořelce...“¹¹

Po svém návratu z Moravy David velmi těžce onemocněl. Šestnáct týdnů ležel ochrnut, pohybovat mohl pouze jednou rukou. Tu na něj dopadla nouze exulanta: byl v cizině sám, bez příbuzenstva, které by se v jeho těžké nemoci, případně v doživotním postižení o něj postaralo. Uzdravil se však a z vděčnosti za své uzdravení chtěl Bohu o to horlivěji sloužit. Na srdci mu leželi především ve víře zvlažnění Moravané. Ve svém životopise napsal: „Šel jsem zas na Moravu a vyprávěl jsem, jaké milosrdenství mi Bůh v mé nemoci prokázal, jak na těle, tak na duši, a jak Bůh pobnul mnohé dobré přátele, aby mi prokazovali otcovskou a mateřskou věrnost, a jak jsem proto rád. Vysvětloval jsem jim biblický verš: „Kdo opustí otce, matku, bratry, sestry pro jméno mé, stokrát více vezme,“¹² jak mi Bůh všechno dal a bude i nadále dávat a jak je všechno pravda...“¹³

Davidova osobní svědectví, jeho náboženská horlivost a naléhavé připomínání biblických veršů, které jej zvláště oslovovaly, nutily jeho moravské posluchače k novému zamýšlení se nad svou utajovanou vírou. Bratři Neisserové přiznávali, že na emigraci také už často pomýšleli, a jejich děd Georg Jäschke je dokonce před svou smrtí zavázal slibem, aby v případě emigrace nezapomněli na jeho nejmladšího, ještě nedospělého syna z posledního manželství a vzali ho s sebou. Tato prosba jim sice připadala jako prorocství, ale emigrace se obávali, protože nevěděli, kam mají zamířit. Christian David, jak odpovídalo jeho temperamentu, hledal pro ně hned řešení a našel je během několika měsíců.

12. června 1722 přivedl Christian David Augustina a Jakoba Neissera s jejich rodinami do Berthelsdorfu v Horní Lužici. Vzal s sebou ze Zhořelce i svou tam v roce 1719 založenou rodinu. Majitel statku Berthelsdorfu - dvaadvacetiletý hrabě Mikuláš Ludvík Zinzendorf - v jednom předcházejícím rozhovoru Christianu Davidovi dovolil exulanty přivést, ale sám tu v té době nebyl přítomen. Správce statku Johann Georg Heitz měl však pochopení. Exulanti v něm našli nevšedního pomocníka, přítele i duchovního rádce. Pod jeho vedením a s jeho pomocí stavěli exulanti na nedalekém Hutbergu první dům a plánovali nové městečko Herrnhut.

V následujícím roce 1723 přivedl Christian David ostatní tři bratry Neisserovy s rodinami i jejich starou matku Judith do Herrnhutu. Při této návštěvě na Moravě se mu také konečně podařilo navázat spojení k suchdolským a kunínským bratřím. Ti se v té době scházeli v Suchdole kolem vnuka Martina Schneidera Davida Schneidera (1693-1755). Christian David a David Schneider si rychle porozuměli. Oběma mužům se jednalo především o poslušný život z víry, o plnění Boží vůle, přičemž rády staré Jednoty bratrské, jak o nich uměl David Schneider vyprávět, se zdály být i Christianu Davidovi tím nejlepším zřízením, pomáhajícím klopýtavým křesťanům na jejich cestě života.

Christian David chodil na Moravu nejméně jednou za rok, většinou v zimě, když se na stavbách nedalo mnoho dělat. Stal se ohnivým, burčujícím kazatelem. Horlivě na Moravě kázal a kladl svým posluchačům na srdce, aby se scházeli, pilně četli Bibli a co nejčastěji navštěvovali luterské bohoslužby v Těšíně. Snad pokaždé s sebou z Moravy přivedl do Herrnhutu rádku nových exulantů.

Davidova kázání měla v tajných schůzkách na Moravě velký úspěch, počet posluchačů rychle rostl, až se nedovolená shromáždění už nedala zcela utajit. Christian David byl vrchnostenskými úředníky hledán jako nebezpečný svůdce. Zvláště Suchdolští a Kunínští byli kvůli Davidovi a kvůli trvajícím nedovoleným shromážděním tvrdě vyslýcháni a trestáni. Hrozící tresty a vězení pohnulo některé tajné písmáky ke včasné emigraci, jiní, mezi nimi i David Schneider, uprchli do emigrace z vězení a ještě jiní se k emigraci odhodlali jen proto, že nechtěli a nemohli svou na Moravě nedovolenou víru dále utajovat. V důsledku kázání Christiana Davida se svědomí potomků moravských bratří stalo citlivějším a znemožňovalo jim dosavadní způsob života, v němž museli předstírat souhlas s učením katolické církve. Většina těchto exulantů mířila do Herrnhutu, ale někteří se

dostali i do jiných míst. David Schneider našel útočiště v Soravě¹⁴ na panství hraběte Promnitzze.

Počet Moravanů v Herrnhutu rychle rostl. V listopadu 1723 jich bylo dvaadvacet,¹⁵ v září 1725 přes sedmdesát,¹⁶ a o dva roky později už přes dvě stě.¹⁷ Hrabě Zinzendorf pozoroval Davidovu kazatelskou činnost na Moravě s nevolí. Obával se konfliktů s moravskými feudály a císařem ve Vídni, ale takové obavy považovali ve víře horliví exulanti za méně důležité.

Velkou touhou Moravanů v Herrnhutu bylo obnovení řádů staré Jednoty bratrské. Berthelsdorfský farář Johann Andreas Rothe historii Jednoty bratrské zhruba znal a rád si o ní s exulanty trochu popovídal. To je potěšilo a farářova pietistická kázání se jim také líbila. Avšak pro obnovení řádů Jednoty bratrské neměl Rothe pochopení, ačkoliv jej Moravané přesvědčovali o tom, že rády Jednoty bratrské odpovídaly řádům prvních křesťanských sborů.

Moravané se scházeli i v Herrnhutu po svém starém moravském zvyku k podomním pobožnostem, v nichž společně četli Bibli, modlili se a zpívali. Měli mezi sebou i muže, kteří vykládali biblické texty. Zaskočilo je, když slyšeli, že farář i zbožný hrabě Zinzendorf jejich podomní schůzky neradi vidí a nepřejí si je. Pastor i hrabě v nich viděli nebezpečí sektářství. Moravané se však přesto scházeli dále, a dokonce si mezi sebou zřídili po vzoru staré Jednoty bratrské některé laické služby čili „*úřady*“. Brzy se dostali do konfliktů s farářem. Rothe věděl, že mají Moravané v leccems blíže k reformované než luterské církvi, ale nenacházel dost trpělivosti a šikovnosti, aby je přesvědčil o jiném. Hrabě dokázal situaci přehlédnout poněkud lépe. Pozval si počátkem ledna 1725¹⁸ moravské muže do svého zámku v Berthelsdorfu ke „*konferenci*“. Zinzendorf si předsevzal v intenzivním kurzu během tří dnů srovnat moravské bratry s učením a rády luterské církve. Pro prosté sedláky, řemeslníky a nádeníky to byly působivé dny. Už jen ta skutečnost, že říšský hrabě stráví tolik času „*s malými [prostými] lidmi*“, mluví s nimi a jí s nimi, byla zcela mimořádná věc. Navíc byl výmluvný hrabě výborným a přesvědčivým učitelem. V podstatných věcech mu nemohl nikdo odporovat, ale hrabě si musel přece jen také leccos vyslechnout o moravské bratrské tradici.¹⁹ Mimo jiné šlo zas o spolupráci laiků v křesťanských sborech. Protože pastor Rothe pro laické úřady ve sboru neměl pochopení, zřídili si je Moravané na vlastní pěst a netajili se tím, vždyť byli přesvědčeni, že žijí v zemi náboženské svobody. Rozumíme-li dopisu berthelsdorfského rychtáře Georga Friedricha Mordelta správně, jednal hrabě velmi moudře: nesnažil se Moravanům jejich laické úřady vymluvit, nýbrž (snad právě v rozhovorech na této konferenci) se sám postavil, zatím aspoň teoreticky, do čela laických pracovníků.²⁰ Tím rychle ukončil pro něj úmornou diskusi o laických úřadech a mohl se v klidu věnovat věroučným otázkám, jak měl v plánu. Konference byla ukončena v duchu povznášející jednoty a sounáležitosti.

Hrabě odjel za svou prací do Drážďan a farář Rothe se dále potýkal s problémem zachování čistoty luterského učení ve své farnosti. V únoru nebo v březnu 1725²¹ se pastor rozhodl vyjít Moravanům vstříc a zřídil v berthelsdorfském sboru s dovoláváním se řádů prvních křesťanských sborů laické služby. Jmenoval k nim muže a ženy z řad moravských

exulantů i berthelsdorfských domorodců.²² S tím byli Moravané velmi spokojeni, ale farář si to brzy zas rozmyslel jinak a tyto služby zrušil. Důvod neznáme, jeho „*neslo to*“²³ může znamenat mnoho. Nejspíše měl starost o svou autoritu, protože ustanovení pracovníci cítili za sbor spoluzodpovědnost a chtěli v leccčems spoluurčovat. Moravané zrušení laických úřadů nebrali vážně, lpěli na nich, a tak laické služby zůstaly přinejmenším pro společenství Moravanů v Herrnhutu v platnosti.

Farář podezíral exulanty ze sektářství, hrabě přijížděl zřídka a vůči Moravanům se choval odměřeně a nepřístupně. Taková změna v jeho chování setřela dobrou naději, kterou přineslo jeho třídní věroučné vyučování v lednu 1725. Moravané začali pochybovat o jeho upřímnosti a nacházeli na něm mnoho chyb.

Christian David, který znal faráře Rotheho už ze Zhořelce a velmi si ho vážil, jeho počinání v Berthelsdorfu nerozuměl a také zbožný hrabě Davida zklamal. Do Berthelsdorfu i do Herrnhutu přišli zatím různí noví lidé z německých zemí, kteří tvrdili být „*Božími dětmi*“ a zdůrazňovali biblická místa, o nichž David dosud nepřemýšlel. V srpnu 1726 se tu objevil i výřečný rada Krüger, který měl apokalyptická vidění a byl přesvědčen, že tak neutěšeně, jak je tomu v Herrnhutu a Berthelsdorfu, tomu v poslední čas musí být. Hrabě Zinzendorf a farář Rothe byli v jeho očích velcí apokalyptičtí svůdci. Rada Krüger byl zbožný muž, a jak jej David pozoroval, žil velmi příkladně, což působilo přesvědčivě. David podlehl Krügerově blouznivectví. Svě nové poznání, jak mu je Krüger předal, si Christian David nechtěl nechat jen pro sebe. Vykládal je svým moravským krajanům, ale příliš neuspěl. Také oni si Krügera se zájmem vyslechli, ale ve všem s ním nemohli souhlasit. Především biblicky fundovaný Augustin Neisser se proti Krügerovi i proti Davidovi rozhodně postavil. Kromě Davida sklouzl do Krügerovy sekty z exulantů snad jen moravský mladík jménem Georg Hinner²⁴. Ostatní Krügerovi přívrženci byli z kruhů kolem hraběcího dvora. Moravané sice pochybovali o Rotheho biblické pravověrnosti i o hraběcí upřímnosti, ale tak daleko jako Krüger a David jít nechtěli. Uzavřeli se do svých skupin, jak se znali ještě z Moravy, scházeli se k podomním pobožnostem, hledali útěchu v modlitbách a zpívali ze svých moravských bratrských zpěvníků. Do kostela chodili, ale odmítali se za takových podmínek účastnit Večeře Páně.

Krügerovo sektářství dělalo Rothemu velké starosti. Když se na Krügerovu stranu přidal i Christian David, nedaly se následky dost dobře odhadnout. Rothe se obával, že vlivem Davidovým podlehnou Krügerovi všichni Moravané. Považoval za svou povinnost o to ohnivěji proti sektářství kázat. Velkých rozdílů mezi sektářskou skupinou kolem Krügera a skupinami Moravanů scházejících se k podomním pobožnostem přitom nedělal. Hraběti radil k přísnému zakročení. Zinzendorf však jednal s Moravany i se svými největšími protivníky Krügerem a Davidem opatrně a trpělivě. Moudře předvídal, že přísností v tomto případě nic nezmuže. Moravané opustili pro svobodu svědomí své domovy a všechno, co měli, a muselo se počítat s tím, že by je tvrdý zásah donutil k tomu, aby opustili i Herrnhut. Zinzendorf doufal, že mu z této choulostivé situace pomůže těšínský pastor Johann Adam Steinmetz, k němuž měli Moravané velkou důvěru. Steinmetz do Herrnhutu v prosinci

1726 přijel, ale našel více pochopení pro exulanty než pro berthelsdorfského faráře a hraběte. Napomenul je, aby Moravany nezařazovali mezi sektáře.

Brzy se ukázalo, že rada Krüger je psychicky nemocen. Když se jeho nemoc nemylně projevila, byl poslán zpět do Ebersdorfu ke své rodině. Christian David začal chápat, že se dostal na duchovní scetstí. Nicméně situace v Herrnhutu byla neutěšená, někteří Moravané pomýšleli na odchod. Chtěl-li hrabě Zinzendorf slibně se rozvíjející exulantskou kolonii na svém statku zachránit, musel jednat. 20. dubna 1727 vzdal svou službu v Drážďanech a přijel do Berthelsdorfu, aby účinně zasáhl. Věděl, že Moravané touží po bohubilých rádech, ty měli mít.

Jako spolupracovníka k sestavení obecních řádů si vybral především Christiana Davida. Christian David, jak jej známe, byl člověk velmi mírumilovný. Ačkoliv byl v té době proti hraběti i proti faráři velmi zaujat, ruku podávanou k smíru přijal a spolu s hrabětem a farářem Rothem pracoval na herrnhutských statutech. Už 12. května 1727 „... po tříhodinovém proslovu blaženého učedníka [Zinzendorfa] došlo k dobrovolné a jednomyslné reformaci v učení i praktickém životě. Všichni tehdejší obyvatelé stvrdili blaženému učedníkovi podáním ruky přečtené statuty, které vypracoval za spolupráce pastora Rotheho, Christiana Davida a jiných bratří. Také ještě téhož dne bylo ustaveno kolegium 12 starších, z nichž pak 20. května byli zvoleni 4 vrchní starší.“²⁵

Tato zpráva byla napsána až po roce 1760, nenapsal ji Moravan, autor²⁶ nebyl ani přímým účastníkem události. O „*jednomyslné reformaci v učení a praktickém životě*“ nelze v této souvislosti ještě mluvit. Byl to první praktický krok Zinzendorfovův vstříc Moravanům a ti jeho vstřícnost přijali s povděkem. Zinzendorf se však mýlil, když doufal, že těmito řády pro život v obci Herrnhutu, zvanými „*Vrchnostenské příkazy a zákazy*“²⁷, Moravany plně uspokojí. Vrchnost měla právo určovat řád v obci a pro exulanty bylo příjemné žít v obci s takovým řádem. Avšak jejich touha po obnovení řádů Jednoty bratrské se vztahovala nikoliv na obec, nýbrž na křesťanský sbor či bratrské společenství, a do toho neměla vrchnost mluvit. Křesťanské společenství mělo být na vrchnosti zcela nezávislé. Když hrabě pochopil nevyhnutelnou nutnost sborového řádu, pospíchal, aby splnil Moravanům i toto přání – avšak podle svých představ. Nic přitom nedbal na to, že jako vrchnost se do této záležitosti nemá žádným způsobem míchat. Prohlásil se zkrátka za jednoho z předních bratří a ujal se díla. Tentokrát si ke spolupráci nepřizval nikoho, ale Moravané byli přesvědčeni, že hrabě předloží svůj návrh všem k diskusi a schválení.²⁸

Moravané byli zaskočeni, když jim statuty křesťanského společenství v Herrnhutu (nesly nadpis „*Bratrský spolek a samospráva v Herrnhutu*“²⁹) byly už počátkem července předloženy, avšak nikoliv k diskusi, nýbrž k podpisu. Zinzendorf je podepsal nejdříve sám jako přední z bratří, pak pozval k podpisu svého přítele Friedricha von Wattewille, zhořeleckého faráře Melchiora Scheffera, faráře Theodora Gottloba Manitia z Hauswalde, českého kazatele z Großhennersdorfu Jana Liberdu a snad jen náhodně přítomného obchodníka Davida Gottloba Buchse z Hirschbergu. Snad tím chtěl zdůraznit, že se nejedná o záležitost jen moravskou. Podpis faráře Rotheho chybí. Ten byl ochoten spolupracovat na rádech

politické obce, ale novoty vztahující se na život sboru ve farnosti, za níž nesl zodpovědnost, odmítl. Vedle tří společensky významných osobností (Zinzendorf, Wattewille a Buchs) a tří farářů (Scheffer, Manitius, Liberda) najdeme podpis dvou Moravanů: Christiana Davida a Davida Nitschmana, tkalce. Suchdolskému Davidu Nitschmannovi bylo sotva 24 let, byl od počátku na Zinzendorfovi silně závislý a podle Zinzendorfa byl z Moravanů jediný, kdo mu v předcházejícím roce zachoval věrnost. Christian David i Nitschmann si byli jistě vědomi toho, že moravští bratři budou takovým jednáním hraběte zklamáni, ale zřejmě neviděli zatím jiné východisko a snad tuto verzi ani nepovažovali za nezvratně konečnou a nediskutabilní.

Zinzendorf však považoval své dílo za dostatečné a neměnné. Do statut „*Bratrského spolku*“ převzal pouze ta přání Moravanů, která nepřekračovala hranici jeho vlastních představ. Moravané nebyli s jeho prací beze zbytku spokojeni, mrzelo je, že nebyli k diskusi přizváni, a uvědomovali si také, že sepsání statut vyšlo v podstatě zas jen od vrchnosti (byť zároveň hraběte - spolubratra). Hrozila velká nedorozumění. Exulanti měli ve svém tradovaném vyprávění zaznamenáno leccos trošku jinak, než nacházeli ve statutech, a leccos jim v nich chybělo. Zinzendorf tuto kritiku odbýval tím, že zpochybňoval důvěryhodnost moravských tradic. Christian David však znal východisko: Na svých cestách ve Slezsku viděl latinskou knihu Komenského o rádech Jednoty bratrské, kterou sám pro neznalost latiny nemohl číst. Naléhal na hraběte, aby si tuto knihu opatřil a přeložil. Měla se stát v této při mezi hrabětem a Moravany nestranným soudcem. Zinzendorf později přiznával: „...musel jsem tu knihu přeložit do němčiny a podle ní měla být hned v praxi obnovena moravská církev... Vděčíme tedy Christianu Davidovi, že moravská církevní historie se mezi námi tak rychle rozšířila a našla mnoho zájemců.“³⁰

Zinzendorf svolil, odjel do Slezska, knihu si prohlédl, ale nepřeložil ji celou, nýbrž pořídil pouze výtah z Komenského knihy³¹. Vybral si z ní jen to, co se mu hodilo a potvrdilo jeho statuty, a dokonce si i sám maličko něco přidal (hody lásky). Když se vrátil do Herrnhutu a svůj výtah z Komenského knihy Moravanům předložil, bylo překvapení dokonalé: herrnhutské statuty souhlasily s řádem staré Jednoty. Christian David i mnozí jiní Moravané v tom viděli „*prst Boží*“. Zinzendorfova autorita stoupla.

Zinzendorf rád zdůrazňoval, že statuty „*bratrského spolku*“ napsal zcela sám a že v té době o Jednotě bratrské nic nevěděl. To je však jen částečná pravda, protože sepsání statut bratrského spolku předcházely intenzivní rozhovory s Moravany a především s Davidem, který spolupracoval na statutech obce, a jako vrchní starší herrnhutské obce i v následujících týdnech s hrabětem mnoho mluvil a hájil moravské tradice. Zřejmě to byl David, kdo hraběti vnutil také spisek svého suchdolského přítele Davida Schneidera o Jednotě bratrské na Moravě v době pronásledování³². Zinzendorf to sám potvrdil, že Schneiderův spisek o Jednotě bratrské znal už před svým odjezdem do Slezska, musel jej tedy číst nejspíše v době, kdy pracoval na svých statutech. Hrabě napsal statuty sám, ale o bratrské tradici byl předtím od Moravanů dobře informován.

V Herrnhutu byly mezi Moravany v té době pouze dvě skutečně všeobecně uznávané autority: Augustin Neisser a Christian David. Oněch „*pět mužů církve*“,³³ které Zinzendorf ve stanovách bratrského spolku záměrně postavil do popředí jako „*první bratry*“, to byli v té době ještě nezkušení muži bez jakéhokoliv vlivu (jak dokládají jejich biografie i herrnhutské deníky), zatímco Augustin Neisser (1683-1751) si mezi Moravany v Herrnhutu už získal autoritu nejen jako potomek starých bratří, nýbrž také jako biblicky fundovaný duchovní učitel. Zinzendorf si Augustina Neissera předcházela a s uspokojením shledával, že Neisser byl v otázce řádů ochoten k ústupkům. Strhujícího laického kazatele Christiana Davida si exulanti vážili především pro jeho misijní práci na Moravě a rychle zapoměli na jeho několikaměsíční sektářské poblouzení. Davidovy výjimečné schopnosti, jeho přímota a živý temperament nutily hraběte k cvičení trpělivosti tím více, že Davidově změně v poměru k němu příliš nedůvěřoval.

Zinzendorf Christiana Davida svým výtahem z knihy Komenského velmi nadchnul. David si ho pohotově opsal pod titulem „*Historie českých bratří*“. Ve své radosti přišel hned na nápad vypravit se za Davidem Schneiderem do Šablath³⁴ u Soravy. To si Zinzendorf nejméně přál, hněvalo ho to, ale kvůli Moravanům musel s Davidem zacházet opatrně. Byl o Schneiderovi dobře informován a tušil komplikace. Schneider byl autoritou mezi exulanty ze Suchdolu a z Kunína, kteří tvořili v Herrnhutu většinu. Hrabě předpokládal, že Schneiderovi na obnovení řádů Jednoty bratrské podle moravské tradice velmi záleží, a proto byl jeho vliv v Herrnhutu pro hraběte nežádoucí.

Schneider, kterému Christian David podal o změnách v Herrnhutu nadšenou zprávu, měl skutečně podstatné námítky a připomínky a Christiana Davida v jeho prvním nadšení, jak hrabě předpokládal, poněkud pomýlil. Zinzendorf Davida potřeboval, protože někteří Moravané se vzdor velké shodě výtahu z Komenského knihy s herrnhutskými statuty nemohli zbavit svých představ, že ve staré Jednotě bylo přece leccos jinak než v Herrnhutu. David měl potřebné schopnosti, aby pochybujícím domluvil a získal je. Po návštěvě u Schneidera David sice sám zapochyboval, ale nakonec byl ochoten k některým kompromisům v naději, že se leccos dá ještě i později spravit.

Koncem září 1727 se Christian David vypravil zas na Moravu. Byl na cestách půl roku, ale více než polovinu tohoto času působil ve Slezsku. Měl s sebou jako společníka Johanna Christoha Demutha³⁵. David horlivě kázal podle svého starého způsobu, Demuth zpíval písně z „*českého*“ bratrského zpěvníku a David předčítal z „*Historie českých bratří*“, tj. z Zinzendorfova výtahu z Komenského knihy. Oba vyprávěli o velkých změnách v Herrnhutu, kde jsou obnovovány řády staré Jednoty bratrské. „*Historie českých bratří*“ nacházela velký ohlas v Čechách i na Moravě, David psal, že čeští i němečtí bratři prosí, aby byla vytištěna v češtině i v němčině.³⁶ Zprávy o obnově bratrských řádů v Herrnhutu budily velkou pozornost nejen v Čechách a na Moravě, nýbrž i ve Slezsku. Ve Slezsku z toho však vedle mnohého obdivu vzešla také některá podezření, že v Herrnhutu vzniká nová nedovolená sekta.

Hrabě Zinzendorf si o staré Jednotě bratrské nic zvlášť dobrého nemyslel a Davidovy aktivity v Čechách, na Moravě a ve Slezsku jej jen hněvaly. Avšak v herrnhutských řádech, jak je sám sepsal, našel zalíbení. Však sám už před příchodem Moravanů si přál založit užší křesťanské společenství, podobně jak je viděl na zámcích některých pietistických feudálních rodin: církvičku v církvi, která by církev oživovala. Exulanti, kteří pro svou víru trpěli ve vězeních a vzdali se nakonec všeho, co měli, včetně domova, příbuzných a přátel, se pro uskutečnění jeho plánů hodili více než kdo jiný. Snad doufal, že když Moravané pochopí jeho řády a cíle, na svou starou Jednotu zapomenou. Zatím mohl členy herrnhutského bratrského společenství stavět do popředí aspoň na odiv jako příkladné křesťany. Tak tomu bylo i na podzim 1727 při jeho krátké návštěvě v Jeně. Studenti v Jeně se o exulanty a jejich řády začali blíže zajímat. Zinzendorf dal nato podnět k dopisové akci. Moravané napsali několik desítek dopisů s osobními svědectvími o své víře, které byly v květnu 1728 doručeny do Jeny a rozdány zájemcům. Nesl je tam spolu s Zinzendorfovým hofmistrem Tobiasem Friedrichem Christian David, který se právě vrátil z Moravy. David se setkal v Jeně s profesorem Johannem Franzem Buddeem, vydavatelem výše zmíněné knihy Komenského „Historia fratrum bohemorum“, a prosil jej, aby knihu vydal i v německém překladu. Pravděpodobně mu sám doručil také dopis herrnhutských vrchních starších se stejnou prosbou.³⁷

13. července 1728 se do Jeny vypravil znovu Zinzendorf, tentokrát s celou rodinou a na delší čas. Pod jeho vlivem se v Jeně začali někteří studenti organizovat po herrnhutském vzoru. Zinzendorf tu našel příležitost k rozhovorům s profesorem Buddeem o české Jednotě bratrské a pochopil, že jméno Jednoty bratrské, kterou hodnotili současní nejen reformovaní, nýbrž i luterští teologové kladně, by mohlo být dobrou záštitou herrnhutského bratrského společenství.

Ve stejnou dobu se v Herrnhutu v Zinzendorfově nepřítomnosti objevili dva luterští pietističtí kazatelé ze Slezska, kteří spolu s bertheldorfským pastorem Rothem žádali starší herrnhutského společenství, aby se Herrnhutští nenazývali „moravskými bratry“, nýbrž zkrátka luterány, protože jinak upadají do podezření ze sektářství, a kazatelé ve Slezsku, kteří jsou s nimi v kontaktu, musí proto snášet těžká pronásledování. Moravané byli v rozpacích, protože označení „moravští bratři“ nepovažovali za název svého společenství, nýbrž za označení svého původu na rozdíl od „českých bratří“, exulantů usazených v blízkém Großhennersdorfu. Byli beztak členy luterského sboru, tedy luterány. Herrnhutští starší sezvali rozvážné moravské muže k poradě. Až na tři³⁸ z přítomných souhlasili všichni s tím, že označení, které vlastně ani není názvem jejich bratrského společenství, nestojí za utrpení slezských duchovních.

Bratři starší poslali Zinzendorfovi o těchto událostech i o svém rozhodnutí zprávu do Jeny. Odpověď, kterou dostali, je nemálo překvapila, potěšila, ale i zarmoutila. K jejich překvapení protestoval hrabě proti tomu, aby se nazývali luterány, a popíral, že by ve Slezsku někdo kvůli moravským bratrům musel trpět. Překvapil a potěšil je tím, že byl najednou ochoten otevřeně spojovat herrnhutské bratrské společenství s českou Jednotou

bratrskou. Psal: „...*Že by jméno českých bratří bylo jen na škodu, je pošetilá myšlenka. Kdybychom potřebovali po lidsku pomoc, bylo by jméno těchto bratří a [jejich] úspěchy vaší současnou záštitou; a je to falešný bratrský kousek, když vám mají být nejdříve ostříhány tyto vlasy, aby pak brzy nato mohlo být zavoláno: Filistiništi na té, Samsone.*“³⁹ Pokud mně přiznáváte kousek přirozeného rozumu, pak věřte, co vám říkám... *Že je jméno českých nebo moravských bratří pojmenováním sekty, odporuje skutečnosti i historii...*“⁴⁰ Hrabě však Moravany zarmoutil tím, že jim předhazoval zbabělost, ale především také svým panovačným, nebratrským tónem, kterým z vrchnostenské pravomoci zakazoval „všecky novoty“ s pohrůžkou, že jinak nebude moravské bratry více chránit a že je jako své poddané bez přiznání jakýchkoliv svobod přestěhuje do Berthelsdorfu. Moravané David Nitschmann, tkadlec, Georg Böhnisch a Matthäus Micksch,⁴¹ kteří patřili k hraběcímu služebnictvu a byli s Zinzendorffem a jeho rodinou v Jeně, psali i jménem všech v Herrnhutu právě nepřítomných a nic netušících bratří.⁴² Rozhorleně odmítali usnesení svých krajanů v Herrnhutu a varovali je, aby neoddělovali „sbor bratří z Moravy od toho, co je spojuje s blaženým [Božím] bojovníkem Janem Husem a starou v roce 1460 [sic!] založenou Jednotou“⁴³ a aby nevzdávali svou svobodu a své zřízení.

Byly z toho velké mrzutosti, protože na zrušení zavedených řádů bratří v Herrnhutu v žádném případě nepomýšleli. Herrnhutští, včetně Augustina Neissera a Christiana Davida, se cítili nepochopeni, ale Zinzendorf žádná vysvětlení nechtěl slyšet, zůstal u svého obvinění Moravanů ze zbabělosti a nebyl ochoten svá nebratrská slova vzít zpět, naopak, po svém návratu ještě některá přidal ústně. Tato událost bratrským společenstvím bolestně otřásla, ale naděje na užší návaznost na starou Jednotu bratrskou pomohla Moravanům hořkou zkušenost potlačit a hraběti odpustit.

Moravané se museli cvičit v trpělivosti, protože k podstatným změnám ani v dalších měsících a letech nedošlo. Někteří bratři byli se stavem bratrského společenství nespokojeni. Laické služby byly sice zřízeny, ale hrabě držel vedení příliš autoritativně ve svých rukou. Sám Christian David se cítil jako zvolený starší omezován a ve svých rozhodováních určován. Ve své pokoře však nacházel vždy znovu, dříve nebo později, vinu u sebe. Exulanti se nedokázali proti hraběti se svými požadavky uspokojivě prosadit. Hrabě Zinzendorf jim nerozuměl.

V naději, že David Schneider by u hraběte se svou argumentací lépe uspěl, snažili se Moravané nejpozději od roku 1729 pohnout Davida Schneidera, aby se přistěhoval do Herrnhutu. Schneider se cítil zavázán vděčností soravskému hraběti Promnitzovi a Promnitz jej od tohoto kroku zrazoval. Hallští pietisté a jejich přívrženci, k nimž patřil i Promnitz, pozorovali vývoj v Herrnhutu s nelibostí.

Zinzendorf uskutečňoval svou vizi, ale po třech letech byl zřejmě stálými třenicemi s moravskými bratry na jedné straně a útoky jak pietistických, tak ortodoxních luteránů na druhé straně unaven. Koncem roku 1730 se rozhodl zavedené řády bratrského spolku zrušit. V roce 1728 se hrabě tolik hněval na pietistické pastory, že se vměšují do herrnhutských záležitostí, a zazlival exulantům jejich povolnost a ochotu nenazývat se

„moravští bratři“, a o dva roky později byl pro dobrý vztah k pietistům ochoten obětovat i celé herrnhutské zřízení. Moravané se však rozhodně vzepřeli řádů vzdát.

Nakonec se s Zinzendorfem dohodli, že rozhodne los, který, jak věřili, jim ukáže Boží vůli. 7. ledna 1731 rozhodl los ve prospěch zachování řádů.⁴⁴ Pro tentokrát bylo herrnhutské zřízení zachráněno, ale bratři se obávali, zda hrabě svůj pokus nebude opakovat. Christian David zvýšil své úsilí, aby dostal Davida Schneidera do Herrnhutu. Potřeboval jej nejen v diskusi s hrabětem, nýbrž i v diskusi Moravanů mezi sebou: někteří Moravané byli v boji o prosazení sborových řádů podle moravské tradice ochotni k větším, jiní k menším kompromisům s hrabětem.

Na jaře 1731 vyvinul Christian David ještě jednou velké úsilí o získání „separatistů“.⁴⁵ Zajímavé je, že k nejtvrdějším „separatistům“ patřili vedle Jakoba Neissera především oni tři muži, kteří v létě 1728 hlasovali proti odložení názvu „moravští bratři“.⁴⁶ Christian David měl ve svých sjednocovacích snahách úspěch, avšak diskuse o obnovení řádů Jednoty bratrské tím ukončena nebyla.

Christian David byl často na cestách. Vozil s sebou „Historii českých bratří“, stále znovu ji opisoval, a kde se domníval, že je to účelné, daroval jeden svůj opis dál. Myšlenka užšího bratrského společenství jej velmi zaujala. I když věděl, že herrnhutské řády ještě nejsou zcela tak, jak by měly být, dokázal o nich nadšeně vyprávět i psát. V témže roce 1731 byl David ve Švýcarsku a také tam napsal švýcarským sborům více než sto stran dlouhý dopis, který se stal později známým pod titulem „Beschreibung und zuverlässige Nachricht von Herrnhut“ (Popis a spolehlivá zpráva o Herrnhutu). Ve Švýcarsku našel Davidův dopis mnohé čtenáře a budil v nich touhu založit křesťanské společenství po herrnhutském vzoru. Dostal se i do Francie.⁴⁷ Poptávka po Davidově „spolehlivé zprávě“ byla tak veliká, že Zinzendorf nakonec nemohl jinak, než o čtyři roky později dovolit, aby poněkud poopravená byla vydána tiskem.⁴⁸ Zinzendorfa Davidovy písemné zprávy o Herrnhutu však málo těšily, a ani tato, sepsaná ve Švýcarsku, nebyla výjimkou. Neodpovídala ve všem Zinzendorfovým cílům. O dvě desetiletí později hodnotil hrabě Davidovu zprávu shovívavěji: „[David] ji napsal upřímně a věrně podle svých představ, jak tehdy mínil, že se věci mají mít.“⁴⁹ Této větě lze rozumět tak, že David do své „spolehlivé zprávy“, v níž chtěl popsat jen fakta, přece jen vnášel i svou vizi a kladl vlastní důrazy, nejspíše podle moravských bratrských tradic.

21. srpna 1732 byli z Herrnhutu vysláni první dva misionáři na ostrov Sv. Tomáše v Karibském moři. O půl roku později, 19. ledna 1733 odešel s Matoušem a Christianem Stachem Christian David do Grónska, kde tamějšímu pastorovi Egedemu také podarovali „Historii českých bratří“.⁵⁰ Další skupiny mířily na ostrovy v Karibském moři a do Ameriky za indiány. Do popředí se dostala otázka misie mezi pohany, která ležela jak hraběti tak Moravanům na srdci. V následujícím roce byly už desítky moravských bratří a sester na cestách za misijními úkoly.⁵¹ I myšlenky těch, kteří v Herrnhutu zůstávali, byly zaměstnány misí, misijními úspěchy a novými misijními plány. Nedokončené diskuse kolem herrnhutských řádů a obnovení Jednoty bratrské se tak staly druhořadými. Ke všemu byl herrnhutský sbor na jaře 1736 vzrušen vykázaním hraběte Zinzendorfa ze Saska.

Když se v červenci 1735 k Zinzendorfově malé radosti David Schneider konečně přistěhoval do Herrnhutu, byla otázka misie důležitější než porovnávání herrnhutských řádů s řády staré Jednoty bratrské. Hrabě se přesto postaral o to, aby Schneiderovu autoritu hned na začátku podryl. Nechal jej na přijetí do bratrského sboru čekat více než rok, a když byl Schneider konečně přijat, nestalo se tak veřejně před celým sborem, jak bývalo jinak běžné, nýbrž jen v ústraní. Na připuštění k bratrské Večeři Páně čekal Schneider další rok. David Schneider byl takovým jednáním poněkud zaražen, ale cvičil se ochotně v pokoře.

V druhé polovině třicátých let byli Moravané už rozptýleni nejen v misijních stanicích v dalekých zemích, nýbrž i ve třech vedle Herrnhutu nově vznikajících bratrských koloniích. Současně byly budovány kolonie Pilgeruh v Holštýnsku, Heerendijk v Holandsku a Herrnhag ve Wetterau nedaleko Frankfurtu nad Mohanem. Všude byli Moravané, ale všude byli už jen menšinou. Herrnhutský sbor se rozrostl přílivem nových členů z německých i jiných zemí a jejich počet rychle stoupal i v nových koloniích. Bratrské společenství mělo velkou přitažlivost.

Pod záminkou organizace misijní práce Moravanů nechal Zinzendorf v roce 1735 ordinovat suchdolského Davida Nitschmann, tesaře, na seniora čili biskupa. Ordinaci provedl biskup polské Jednoty bratrské Daniel Ernst Jablonský. Nitschmann začal hned ordinovat kazatele bratrské církve (která oficiálně ještě žádnou církví nebyla) a ordinoval nejen Moravany a misionáře. Nitschman nebyl zvláště výraznou, ale Zinzendorfovi povolnou osobností. V roce 1737 přijal z rukou Jablonského biskupské svěcení sám Zinzendorf. Vysvěcení těchto prvních dvou biskupů vnukem Jana Amose Komenského a seniorem polské Jednoty bratrské sugerovalo samo o sobě přímou návaznost na českou Jednotu bratrskou, což bylo Moravanům velmi milé.

Patnáct, dvacet let po založení exulantské kolonie Herrnhutu byli Moravané v bratrské církvi už jen malou rozptýlenou menšinou, která se těžko dostávala k slovu. Jen několik moravských, hraběti zcela oddaných osobností zůstávalo na vedoucích místech. Původně skromný bratrský spolek, usilující ve vši vážnosti o bohubilý život, se pod vlivem mládežnického hnutí v Herrnhagu začal měnit a vyvíjel se v entusiastické, uvolněné, veselé až nevázané a hýřivé společenství se zvláštními důrazy i v učení. Zinzendorf měl na tomto vývoji své zásluhy. Moravané byli v rozpacích, brzdili a – překáželi. Suchdolský Martin Rohleder (ca. 1700-1764), který patřil v Herrnhutu koncem dvacátých a počátkem třicátých let k předním sborovým pracovníkům a od roku 1738 působil jako starší sboru v kolonii Pilgeruh, bránil pronikání nového učení a navíc se střetl s Zinzendorfem, když se jednalo o rozpuštění kolonie Pilgeruh. (Rohleder byl z bratrské církve ihned nenávratně vyloučen.)

Zinzendorf se těšil z rychle rostoucí bratrské církve, především z mládeže v Herrnhagu, a jeho trpělivost se „starými Moravany“ byla u konce. Chtěl se jich zbavit. Na synodu v Marienbornu, který trval od 20. června do 3. července 1741, veřejně prohlásil: „Většina starých Moravanů se chce stát separatisty... Ostatně máme dovolení od Spasitele, že ty staré moravské lidi můžeme nechat jít; ti staří nejsou ozdoubou [bratrské] církve; i kdyby všichni utekli,

moravská církev přece zůstane.⁵² Hrabě navrhoval, aby byli Moravané ve všech koloniích vyzváni k výstupu z bratrské církve.

První přišel na řadu David Schneider, který se v té době nacházel v Herrnhagu. Zinzendorf ho ještě v témže měsíci červenci vyzval, aby z bratrské církve vystoupil, protože do ní nebyl řádně přijat. Schneider byl pomýlen, chtěl s Zinzendorffem o věci mluvit, ale k tomu nedostal příležitost. Teď teprve začal přemýšlet o tom, že nebyl přijat do církve tak jako jiní členové. Avšak za přijatého se přesto považoval. Zeptal se ševce Davida Nitschmanna⁵³ a zedníka Davida Fritsche,⁵⁴ zda snad i jim hrabě něco podobného řekl. Za to, že o tom s Nitschmannem a Fritschem mluvil, byl Schneider navíc přísně pokárán. Schneider napsal Zinzendorffovi dopis.⁵⁵ Z toho, jak s ním bylo po celou dobu zacházeno, byl velmi nešťasten, ale z církve vystoupit nechtěl a vyloučit se jej Zinzendorf neodvažoval. Švec David Nitschmann si dělal s propouštěním Moravanů z církve malé starosti. Mínil, že by v tom případě musel být propuštěn i první bratrský biskup David Nitschmann.⁵⁶

V Herrnhutu byli 13. listopadu 1741 všichni Moravané, kteří „nebyli přijati“ do bratrské církve, vyzváni, aby se vyjádřili, zda chtějí být považováni za členy církve.⁵⁷ Týkalo se to v podstatě všech moravských zakladatelů původního bratrského spolku, nacházejících se tehdy v Herrnhutu, včetně Augustina Neissera a jeho bratří. Zděšení Moravané přišli s pláčem do čtvrtodinek svých kůrů, aby si své členství znovu zajistili. Jen Augustin Neisser, jeho žena a jeho dva bratři se vzepřeli. Nepřišli se hlásit o své členství, ale za členy se považovali i nadále. Neisserovi bratři Johann a Wenzel nebyli vedením sboru nadále za členy považováni, ale Augustin Neisser byl v Herrnhutu jako „učitel“ (kazatel) i nadále žádán, a to nejen Moravany. Vedení sboru jej tedy ještě nějaký čas v této činnosti trpělo, ale stále častěji docházelo ke konfliktům, protože i Augustin Neisser bránil novému učení pronikajícímu do Herrnhutu z Herrnhagu. Byl vedením sboru napomínán, vylučován od Večeře Páně a sledován s nedůvěrou jako špion. Nakonec neviděl Augustin Neisser jiné východisko, než se odstěhovat z Herrnhutu do Großhennersdorfu a pozorovat z dálky vývoj v bratrské církvi, kterou chtěl mít i nadále rád.⁵⁸

Moravané Zinzendorfa ještě jednou důkladně pohněvali: v září 1741 odjel Zinzendorf do Ameriky. Pro dobu jeho nepřítomnosti v Evropě ustanovil hrabě tzv. generální konferenci v čele se dvěma biskupy - Polykarpem Müllerem a Johannem Nitschmannem, které předal vedení moravské církve. V kolegiu čtrnácti mužů byli čtyři Moravané: Johann Nitschmann⁵⁹, David Nitschmann⁶⁰, Jakob Till⁶¹ a Friedrich Wenzel Neisser.⁶² Generální konference jednala opatrně tak, aby mohl být hrabě spokojen, ale přesto se dopustila v Zinzendorfových očích několika závažných chyb. Nejvíce ji hrabě zazlíval, že si u pruského krále vyjednala v prosinci 1742 tzv. generální koncesi, která dovolovala moravské církvi zakládat v pruském Slezsku své sbory, které byly vyjmuty z pravomoci luterských konzistorií. Ve Slezsku měli moravští bratři mnoho přívrženců, díky v neposlední řadě Christianu Davidovi a moravským exulantům, kteří tudy procházeli do Lužice. Když Friedrich II. velkou část Slezska zabral a vyhlásil náboženskou svobodu, začali se v některých místech organizovat skupiny, které toužily po založení bratrského sboru. Moravané se pro vznik bratrských sborů ve Slezsku nadchli také proto, že jejich poloha

blíže k moravským hranicím usnadňovala na Moravě zůstávajícím potomkům starých bratří tajné návštěvy v bratrských sborech a také emigraci.

Když se Zinzendorf na podzim 1741 v Americe dozvěděl o vyjednávání v Berlíně, hned vehementně protestoval a pospíchal zpět do Evropy, ale než byl jeho dopis doručen a než se on sám vrátil, byla jednání ukončena. Když hrabě viděl výsledky jednání, byl na nejvyšší míru pobouřen. K pruské generální koncesi měl mnoho výhrad, ale nejvíce jej pohněvalo, že ve speciální koncesi pro sbor v Gross-Krausche⁶³ bylo bratřím povoleno „konat veřejné boboslužby podle předpisu moravské konfese.“⁶⁴ Tak to napsali prušští úředníci a Moravané ani učený Polykarp Müller⁶⁵, v tom neviděli žádnou zvláštní chybu. Tak jak Zinzendorf mluvil o moravské církvi, která právně žádnou církví nebyla, tak se dala také chápat moravská konfese této církve. Avšak Zinzendorf Moravany podezíral, že chtějí prosadit konfesi české jednoty bratrské. Protože se už nic nedalo úředně zvrátit, vymýšlel si složité konstrukce, jak nadřadit luterskou konfesi všem ostatním. Jeho řešení se nazývalo „Tropenidee“.⁶⁶ Bratři, kteří nesmysleli jako luteráni, měli mít v rámci moravské církve svůj „moravský tropus“ stejné právo měli mít i reformovaní - „reformovaný tropus“, a on sám s luterány chtěl tvořit „luterský tropus“. Každý bratr se měl rozhodnout, kterého z těchto tří tropů se chce přidržet. Každý tropus mohl tak mít svou konfesi a měl mít i svého biskupa. Moravským biskupem se nestal Johann Nitschmann (biskup David Nitschmann byl v Americe) ani jiný Moravan, nýbrž Polykarp Müller. Johann Nitschmann pocítil hraběcí hněv více než ostatní, musel i svůj biskupský úřad na čas složit.

Moravané si od Zinzendorfova návrhu slibovali, že se bratrské konfesi tak dostane aspoň rovnocenného hodnocení s konfesi luterskou a reformovanou. Sesazený biskup Johann Nitschmann a o devět let mladší člen rozpuštěné generální konference Friedrich Wenzel Neisser napsali jako zástupci „přísně moravského tropu“⁶⁷ hraběti dopis a přiznali, že se Moravané nikdy nemohli pro luterskou konfesi tak nadchnout jako Zinzendorf: „Jsme srdečně rádi, že jste konečně pochopil, že ten trojí tropus paedias je potřebný a že těm bratřím mezi námi, kteří smýšlejí jinak než Vy, je třeba ponechat svobodu, pokud nemá dojít k ještě nešťastnějším konsekvencím.“⁶⁸ Tím zas jednou nepřímo vyjádřili svou touhu přimknout se k dědictví staré jednoty úžeji, než jak jim bylo dopřáno doposud. Ve svém dopise dávají znát, že založení bratrských sborů nelitují a přes Zinzendorfovo odlišné mínění je považují za dílo Ducha svatého. Zinzendorf se na Moravany velmi hněval, „respektoval nejnmutnější“,⁶⁹ jinak se s nimi nemínil bavit a ani na jejich dopis neodpověděl, zato o nich veřejně mluvil velmi nepříznivě, předhazoval jim pokrytectví, špatný charakter a dokonce popíral, že by byli na Moravě pro svou víru pronásledováni.⁷⁰

Naděje Moravanů na tolerování konfese českých bratří byla i tentokrát marná, v moravské církvi se nic podstatného nezměnilo. Zinzendorfova „Tropenidee“ neměla žádný praktický dosah. Biskup moravského tropu Polykarp Müller zemřel v roce 1747 a další dosazen nebyl. Hrabě se upokojil teprve až v červnu 1748, když byla na synodu v Gnadenbergu přijata luterská konfese jako nadřazená a společná všem teoreticky existujícím tropům. O české jednotě bratrské a její konfesi Zinzendorf nerad slyšel, ale

její dobré jméno mu o rok později nemálo posloužilo, když se v Anglii jednalo o uznání samostatnosti moravské církve.

Čtyřicátá léta byla pro poměr mezi Moravany a hrabětem Zinzendorfem zvláště kritická. Na jedné straně bylo historické pozadí zakladatelů herrnhutské bratrské církve Zinzendorfovi užitečné, na druhé straně jej Moravané, byť rozptýleni do mnoha stran, v době rozkvétajícího entusiastického mládežnického hnutí v Herrnhagu svou náboženskou vážností a konsekventností provokovali. K jeho nelibosti nemohli Moravané ani po letech zcela upustit od svých starých, z Moravy přinesených zpěvníků a katechismů. Na svou starou Jednotu jako velký vzor nemohli zapomenout. David Schullius⁷¹ se v březnu 1742 vypravil na Moravu, aby tam na „jistém místě“ hledal starý bratrský archiv fulneckého sboru.⁷² Vrátil se však s nepořízenou.⁷³ David Schneider, který měl v církvi beztak těžké postavení, nevěděl, jak čelit v Herrnhagu mládežnickému výstřednímu entusiasmu. „Při svém zvláštním pěveckém nadání zanotoval častěji po kázání na sále nějaký verš ze starého moravského bratrského zpěvníku. Vůbec miloval všecko staré a velmi se ho dotýkalo, co se mu zdálo, že neodpovídá způsobu života prvních vyznavačů Ježíšových.“⁷⁴ Schneider se v ten čas znovu zabýval intenzivněji dějinami staré Jednoty bratrské a v zimě 1748/1749 „napsal obsírnou stať o dějinách moravských bratří, která se mu ale ztratila.“⁷⁵

V důsledku entusiastických výstřelků v Herrnhagu dolehly na Zinzendorfa počátkem padesátých let velké starosti. Jeho nepřátelé nacházeli dostatek látky pro své důkazy, že se v případě bratrské církve jedná o církev vestfálským mírem nedovolenou a navíc o škodlivou sektu. Také finanční situace, na niž hrabě dosud nedbal a o dluhy si starosti nedělal, byla hroživá. Zinzendorf propadal chmurným myšlenkám, leccos promýšlel znovu a začal zas hledat oporu u Moravanů. Na jaro 1756 svolal do Herrnhutu „moravský synod“. (Nejvýraznější moravské osobnosti z doby zakladatelské však už nežily a velká část Moravanů žila mimo Evropu.)

Zinzendorf zahájil synod v neděli 25. dubna 1756 v herrnhutském sálu „důrazným proslovem“. Aby sebevědomí Moravanů hned poněkud utlumil, ostře zkritizoval synody staré Jednoty bratrské, o nichž „člověk nemůže číst, aniž by se mu neudělalo špatně“⁷⁶, a byl přesvědčen, že synody nové bratrské církve jsou lepší, i když připouštěl, že i moravské církvi lze leccos právem předhazovat.

Poměr mezi Zinzendorfem a Moravany byl a zůstával plný napětí, ačkoliv Moravané Zinzendorfa ctili jako svého duchovního pastýře a měli jej upřímně rádi. Neměli to s ním však snadné. Hrabě, který jednal vždy spontánně, podle potřeby jejich starobratrský původ a tradici někdy zdůrazňoval, jindy zas silně potlačoval, a také zásluhy o „obrácení“ Moravanů přičítal sobě. Tu museli Moravané protestovat už „kvůli Spasitelově cti“, vždyť i v posledních generacích na Moravě zůstalo „ze Spasitelovy milosti v nejhlubších základech cosi, co bylo hlouběji uloženo, než lze popsat slovy...; také bylo v jejich srdcích víc opravdové síly a milosti než jejich rozum chápal. Nemohou proto slyšet, když se s určitostí říká, že přišli z Moravy zcela neobrácení.“⁷⁷ Moravané také nesnášeli, když o nich hrabě mluvil jako o sektě. Bránili se tomu i na tomto moravském synodu: „Všichni přítomní protestují proti [obvinění ze]

sektářství, což se nezakládá na ničem jiném než na tom, že si člověk opíše starý [moravský] katechismus a [starou] píseň. [Moravané] chtějí v každém případě zůstat mezi spojenými bratřími a [nechtějí] se sektářstvím učinit neschopnými služby.“⁷⁸ Takové protesty však ani v padesátých letech neměly úspěch. Zinzendorf viděl věci, jak chtěl, a zůstal u svého. Jednalo se mu však o to, aby do různých konců světa rozptýlení moravští exulanti, dědicové staré, střízlivé a uznávané Jednoty bratrské, byli zviditelněni jako jádro nové, ze sektářství podezírané Jednoty bratrské. Moravského bratra definoval jako exulanta (nebo potomka exulantů), který „všecko opustil, aby mohl užívat štěstí a svobodu Božího lidu; kdo se tedy všeho vzdá, co Spasitel [od něj] žádá, až na život.“⁷⁹ Tím si jako potomek exulanta z Rakouska umožnil sám nazývat se „pravým moravským bratrem“,⁸⁰ a tak se vymkat nepřátelským luterským teologům, kteří jeho luterskou pravověrnost zpochybňovali. Zinzendorf rozvíjel svou novou představu o volně organizované skupině („bratrské církevičky“) moravských exulantů a jejich potomků uvnitř nově vzniklé Jednoty bratrské, která by pěstovala a reprezentovala starou bratrskou tradici a svým historickým pozadím se stala oporou „obnovené“ Jednoty. Pomyslný moravský tropus jako základ této „církevičky“ měl zas dostat svého moravského biskupa. Moravany takové plány potěšily, avšak mnozí vedoucí bratří nemoravského původu, v přední řadě Zinzendorfov zet Johannes Wattewille, měli z oživení moravských tradic obavy a nakonec také Zinzendorf sám Moravanům stále ještě plně nedůvěřoval.

Po smrti své manželky v červnu téhož roku 1756 se Zinzendorf delší čas stahoval do ústraní. Ubývaly mu síly i vytrvalost k uskutečnění svých předsevzetí. Moravané marně čekali na jeho konkrétní návrh organizace jejich „moravské bratrské církevičky“. Ani slíbený druhý moravský synod nebyl uskutečněn. V roce 1760 Zinzendorf zemřel. Vymírali i první exulanti, kteří ve dvacátých a třicátých letech zápasili o obnovení staré Jednoty bratrské. Jejich děti byly vychovány stejně jako ostatní děti herrnhutských bratří a sester v duchu Zinzendorfově a o moravských bratrských trdicích věděli málo. Z Moravy sice přicházeli i nadále - až do vydání tolerančního patentu - noví exulanti, ale ti zůstávali od počátků čtyřicátých let v ústraní ve slezských bratrských sborech, především v Gnadenfrei.⁸¹ Zřídka jim byly svěřovány laické úřady. Zůstávali bez vlivu. Zinzendorf jejich existenci nebral v úvahu.

Přesnější počet moravských exulantů v Herrnhutu je dnes těžko zjistitelný. Z Novojičínska jich přišlo zhruba pět set, nepočítáme-li děti, které zemřely v dětském věku. Ve své touze obnovit řády Jednoty bratrské se stali zakladateli tzv. obnovené Jednoty bratrské, jejíž vývoj byl však určován hrabětem Zinzendorfem.

Jak složitě hledalo bratrské společenství kolem Zinzendorfa svou cestu, dokládají i jeho různá označení. Nejdříve to byl pouze „bratrský spolek“, brzy se uchytilo označení „moravští bratři“ (i pro ty, kteří nepocházeli z Moravy), pak „moravský sbor“, ten přerostl v „moravskou církev“. Za výstižnější byl později na evropské pevnině považován název „bratrská církev“, zatímco v Anglii a v Americe se drželo stále ještě staré pojmenování „moravští bratři“. Nakonec prosadil Zinzendorf v roce 1749 v Anglii oficiální název Jednota bratrská (zatímco v Americe zůstalo dodnes u „moravské církve“ - Moravian Church), v níž měla být

o sedm let později zas zviditelněna jako její opěrný sloup „moravská církev“ nebo „bratrská církevička“ v užším slova smyslu. Pokud jde o oficiální název, je nutno znovu připomenout, že na něj Moravané od počátku nekladli velký důraz, pouze ve svém společenství se chtěli oslovovat bratři a sestry. Kompromisní název Jednota bratrská, kterému Zinzendorf rozuměl v širokém pojetí nové bratrské církve, byl jistě v jejich smyslu. Napovídal těm, kteří po tom toužili, že se jedná o obnovení staré Jednoty bratrské. Zinzendorf však viděl věc jinak: „*My jsme filadelfští bratři s luterskými ústy a moravským kabátem.*“⁶² Na tom se mnoho nezměnilo ani po legálním církevním osamostatnění, jak hrabě přiznával: „*Moravská církev nám musí půjčit pouze své jméno tam, kde nemůžeme projít.*“⁶³ Stará Jednota bratrská nacházela totiž i v 18. století v Evropě „*otevřené dveře mezi všemi křesťany.*“⁶⁴

Když Zinzendorf, který po více než tři desetiletí Jednotu bratrskou autoritativně vedl, zemřel, vzala vedení církve do svých rukou postupně se konstituující kolegiální grémia, v nichž ještě pracovali někteří moravští exulanti, především Andreas Grassmann,⁶⁵ častěji již zmíněný David Nitschmann, syndikus, Friedrich Wenzel Neisser i jiní, avšak v té době se moravské zvláštní důrazy už ztrácely v moři velké nové Jednoty bratrské. Po celý čas udržovali Moravané, především pozdější exulanti zdržující se ve slezských sborech, spojení na Moravu.

Potomci starých bratří, kteří na Moravě vydrželi až do vydání tolerančního patentu, považovali (tak jako nakonec i moravští a čeští exulanti) herrnhutskou Jednotu bratrskou za „obnovenou“ českou Jednotu a toužili po tom, aby se k ní směli připojit. Ve dnech 25. až 30. ledna 1782 se jejich zástupci radili v Gnadenfeldu s tamějším vedením sboru, zda by v tom smyslu neměli podat žádost k císaři, protože „*v různých moravských vsích, jako v Suchdole, Žilíně a Životicích, jsou mnozí, kterým zřízení sboru po luterském způsobu a s luterskými faráři nepomůže.*“⁶⁶ Vedení gnadenfeldského sboru v tak závažné věci radit nemohlo, ale doptávalo se u vedení církve (Unitäts-Ältesten-Konferenz). Avšak protože se těžko dalo přehlédnout, jak se na Moravě vyvine poměr tří povolených církví, neradilo vedení Jednoty bratrské k tomu, aby Moravané situaci svou žádostí u císaře komplikovali. „*Evangeličtí bratři [obnovená Jednota bratrská] mají augšpurskou konfesi jako své vyznání stejně jako evangelická luterská církev. Nelíší se tedy ve věrouce... nýbrž jen svou kázní a vlastním zřízením... A když si [Moravané] zřídí vlastní sbor a získají právo sami povolávat kazatele a učitele, mohou si podle vlastních představ zavést i církevní kázeň, a tak získají vše, co si za daných okolností mohou přát... Ať se přihlásí k nezměněné augšpurské konfesi a přitom podotknou, že jsou potomci českých a moravských bratří, a proto chtějí ve svém církevním [sborovém] zřízení zavést a udržovat svou starou bratrskou kázeň a řád.*“⁶⁷

Poznámky

- 1 Podrobnější rodinná data viz Martin Pytr: Otázky možného příbuzenství Christiana Davida (1692) a Andrese Grossmanna (1704). In: Sborník V. konference Moravian v roce 2009. Suchdol nad Odrou, 2010, s. 76–79.

- 2 Z životopisu Rosiny Haberland, rozené David. (Archiv der Brüderunität, Herrnhut, GN 1760.B.XI.a.(I.5) ExA*.) Také ostatní signatury, pokud není udáno jinak, odkazují na fondy herrnhutského archivu.)
- 3 Podrobnější biografie Christina Davida je v edici Moravian připravována k tisku. Letos uplynulo 320 let od jeho narození.
- 4 Tak jeho nejmladší syn Michael Jäschke, 1701–1772, ve svém životopise (GN 1841 I / 5, s. 796n).
- 5 Životopis jeho dcery Judith, vd. Nitschmann, 1672–1765. (NadB.1850.II.45–48).
- 6 Tyto muže jmenoval David Nitschmann: „*Originale Nachricht*“ (R.6.A.a.6).
- 7 Grassmann byl „*zbožný muž, sedlák a zároveň učitel a kostelník. Protože farář obsluhoval vícero kostelů, konal bohoslužby častěji Grassmann sám, a to se zpěvem ze starého bratrského zpěvníku, se čtením evangelí a modlitbami.*“ (Životopis jeho syna Andrese Grassmanna, GN 1783, Beil. z. 20. Woche.) – V roce 1724 byl Grassmann své služby jako učitel a kostelník zbaven a po emigraci jeho syna Andrese v roce 1728 mu byl zabrán i jeho dvůr.
- 8 Christian Stach emigroval v roce 1730. Z krátkého záznamu ve spisech o jeho příchodu do Herrnhutu („*Bei der neuen mährischen Leute Vornahme, warum sie ausgegangen sind*“; R.6.A.a.14.) se dovidáme, že jeho služba na Moravě zůstala po léta utajena. Do vězení se dostal poprvé teprve v roce 1724 pro návštěvu bohoslužeb v Těšíně, podruhé v roce 1728, když emigroval jeho syn Matthäus. Potřetí, když mu v roce 1730 hrozilo znovu vězení, uprchl. (Dramatický průběh emigrace popsala krátce jeho dcera Rosina ve svém životopise. R 22.65.33.) V Herrnhutu Christian Stach brzy zemřel.
- 9 David Schneider a Martin Liebisch, dokument bez nadpisu (prohlášení o poměru Moravanů k reformované církvi), podepsán v roce 1742. Dokument měl doložit příbuznost staré Jednoty a moravských bratří s reformovanou církvi a byl určen k informaci holandské reformované církvi. Jeho vlastním autorem je David Schneider. – (R.6.A.a.6.g 1. - Otiskl J. Th. Müller: *Erzählung der mährischen Exulanten in Herrnhut von ihrer Herkunft.* In: *Zeitschrift für Brüdergeschichte*, VI, 1912, s. 187nn.)
- 10 R.21.A.24a.1a
- 11 R.21.A.24a.1.
- 12 Biblický citát podle Mat. 19, 29.
- 13 R.21.A.24a.1.
- 14 Sorau, dnes Żary v Polsku.
- 15 Dopis Friedricha v. Wattewille J. G. Heitzovi z 18.11.1723, opis. (R.6.A.a.1c.)
- 16 Fr. v. Wattewille ve své zprávě prof. Franckeovi do Halle, 5.9.1725. („*Wahrhaftige Relation*“, R.6.A.a.7.)
- 17 Fr. v. Wattewille v dopise Heitzovi 1.6.1727, opis. (R.6.A.a.1c.)

- 18 „*Kurzgefaßte Nachricht vom 12ten May 1724*“ (R.6.A.a.Nr.13, S. 9) přiřazuje tuto „*Lehrkonferenz*“ k datu 12. května 1725. Toto přiřazení bylo zřejmě vymyšleno až dodatečně, aby byl význam této konference i památného dne 12. května pro dějiny obnovené Jednoty bratrské znásoben. Ve skutečnosti se konference konala o dva nebo tři týdny dříve, protože 12. května 1725 psal berthelsdorfský rychtář zatím už odcestovavšímu hraběti dopis, v němž referoval o událostech dnů po této konferenci. (R.6.A.a.10, 2d.)
- 19 „...*Když pan hrabě to všecko nějaký čas pozoroval a viděl, že vyučování a zdůvodňování pana Rotheho nestačí, aby nás pohnulo k trvalé jednotě, ujal se nás se vši svou silou věrně sám; pozval nás k sobě, a když se nejprve dobře informoval o našem smýšlení a našem původu, vykládal nám o to pilněji Boží cestu.*“ (Chr. David v dopise 11.9.1729 bývalému správci Heitzovi; otištěno v *Gemeinenachrichten* 1872, s. 682.)
- 20 „*Gelobet sei unser Gott, der Sie, lieber H. Graf, auf diese Einrichtung geführt hat..., und erfahre ich wohl, daß Sie sich Ihres Amtes treul. annehmen ...*“ (R.6.A.a.10, 2d, dopis rychtáře Mordelta Zinzendorfovi, 12.5.1725.)
- 21 Když Zinzendorf, který se od poloviny ledna zdržoval v Drážďanech, přijel v dubnu zas do Berthelsdorfu, vyprávěl mu Rothe o tom, že v době jeho nepřítomnosti povolal ke spolupráci několik laiků a přidělil jim některé úřady, ale své rozhodnutí vzal zas zpět, protože „*to nešlo*“. (Citují Hans Hahn – Hellmut Reichel: *Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder. Quellen zur Geschichte der Brüder-Unität von 1722 bis 1760.* Hamburg 1977, s. 56.) Z toho lze soudit, že Rothe zavedl i zrušil laické úřady v době mezi koncem ledna a koncem března 1725.
- 22 Opíral se o biblický text I. Korintským, kap. 12.
- 23 Z pozdějšího rozhovoru Zinzendorfa s jeho spolupracovníky o této záležitosti citují Hahn - Reichel, s. 56.
- 24 Georg Hinner, tesařský tovaryš ze Šenova, přišel do Herrnhutu v roce 1726. Ani později se v Herrnhutu nemohl integrovat. Koncem roku 1728 Herrnhut opustil.
- 25 „*Kurzgefaßte Nachricht vom 12ten May 1724*“, s. 9.
- 26 Christian Gregor (1723-1801), pocházel z Dirsdorfu (dnes Przerzeczyn-Zdrój) ve Slezsku. Do Herrnhutu přišel v prosinci 1740, od roku 1789 byl biskupem.
- 27 „*Herrschaftliche Gebote und Verbote*“.
- 28 Tak to vyplývá z dopisu Augustina Neissera bývalému berthelsdorfskému správci Johannu Georgu Heitzovi 16.6.1727, když se omlouval, že se s psaním dopisu pozdržel: „*Die größte Ursach aber ist, daß ich immer erwarten wollen, wie unsere Einrichtung sein werde, ist aber noch alles in der Arbeit; es soll im Kurzen ausgemacht werden...*“ (R.6.A.1.c., opis.)
- 29 „*Brüderlicher Verein und Willkür in Herrnhut*“.
- 30 Zinzendorf v Davidově životopisu. (GN.A.18, 1751,4, s. 398-400.)
- 31 „Jo. Amos Comenii Eccl. F. F. Boh. Episcopi Historia Fratrum Bohemorum eorum ordo et disciplina ecclesiastica, ad ecclesiae recte constituendae exemplar cum ecclesiae Bohem. ad Anglicanam Paraenesi.“ Vydal Franciscus Buddeus v Halle v roce 1702.
- 32 Zinzendorf psal ze Slezska o svém dokončeném překladu Komenského knihy: „*Die böhmische Brüder Historie ist durch Gottes ausserordentlichen Beistand völlig fertig worden bis zu dem Augenblick, wo David Schneider seine Erzählung anfängt.*“ (Cituje Jos. Th. Müller: *Das Ältestenam in der erneuerten Brüderkirche.* In: *Zeitschrift für Brüdergeschichte*, I. Jg., Herrnhut 1907, s. 19.) – Jedná se nejspíše o nějaký Schneiderův dnes ztracený spisek. Později v Herrnhagu napsal Schneider novou stať o dějinách Jednoty bratrské, která se rovněž nedochovala.
- 33 Prvních pět exulantů ze Suchdolu, kteří přišli do Herrnhutu 12. května 1724. Byli to: David Nitschmann, tesař (1695-1772), David Nitschmann, tkadlec (1703-1779), David Nitschmann, vyznavač (1696-1729, od roku 1726 na Moravě ve vězení, kde zemřel), Melchior Zeisberger (1701-1781) a Johann Teltschig (1696-1764).
- 34 Později Raudenberg, dnes Zabłocie v Polsku.
- 35 Johann Christoph Demuth, 1689-1754, pocházel z moravského Karlova. Emigroval 1726.
- 36 Dopis Chr. Davida z Čenkovic 20.11.1727. (R.7.A.1. 4.)
- 37 Dopis byl napsán 14. dubna 1728 a podepsán Christianem Davidem, Georgem Nitschmannem a Melchiorem Nitschmannem. Byl otištěn v *Büdingische Sammlung einiger in die Kirchengeschichte einschlagender sonderlich neuerer Schriften.* Bd. II, Büdingen 1743, s. 145-8. (Reprint in: Nikolaus Ludwig von Zinzendorf, *Ergänzungsband VIII*, Hildesheim 1965.) – Buddeus německé vydání slíbil, ale zemřel dřív, než svůj slib stačil splnit.
- 38 Jmenovitě Michael Klos (emigroval v květnu 1725 z Šenova, byl v roce 1744 z Herrnhutu vykázán a zemřel 1749 v Kloster Bergen, působišti J. A. Steinmetze), Johann Schindler (emigroval v květnu 1725 z Kunína; z Herrnhutu někdy po roce 1731 odešel a v roce 1768 žil v Uhrách) a Johann Münster (1697-1764, z Šenova, emigroval v červenci 1724; v roce 1744 byl poslán z Herrnhutu pryč, odešel do Neusalzu a. O., dnes Nowa Sól v Polsku; 1759 přišel do Nizkého, kde zemřel).
- 39 Biblický příběh, Soudců 16, 20.
- 40 Zinzendorfov dopis z Jeny 13.08.1728. (R.6.A.a.20.)
- 41 Georg Böhnisch (1695-1772) i Matthäus Micksch (1706-1734) pocházeli z Kunína.
- 42 Melchior Nitschmann (1702-1729), původem z Kunína, byl v té době ve vězení na Moravě. Kde se zdržoval v tu dobu David Quitt (1669-1742, z Kunína) není známo, David Nitschmann tesař a Johann Teltschig byli na cestě do Anglie.
- 43 *Büdingische Sammlung*, Bd. II, s. 631; - Müller (Zinzendorf als Erneuerer der alten Brüderkirche. Leipzig 1900, s. 34) cituje: ...*von der alten 1457 [!] errichteten Vereinigung.*
- 44 R.6.A.b.6.c, s. 8.
- 45 R.6.A.b.6.c, s. 16, 61, 96.

- 46 Viz výše.
- 47 Martin Dober zapsal 18. února 1732 do svého deníku: „*Aus Frankreich kamen auch welche, die unsere Einrichtungen verlangen, um Christ. Davids Tractat bitten.*“ (R.6.A.b.6.d.)
- 48 „*Weil sie schon überall im Manuscript roullirte, so mußten wirs geschehen lassen, daß sie 1736 [sic!] mit den Noten des Br. Lintrups in Druck ausging.*“ (GN.A.18, 1751,4, str. 406.) – Davidova zpráva „*Beschreibung und zuverlässige Nachricht von Herrnhut*“ byla vytištěna v Lipsku v roce 1735. – Uttendörfer porovnal dochované texty tohoto díla a došel k závěru, že jako základ pro vydaný spis nesloužil Davidův dlouhý dopis napsaný ve Švýcarsku, nýbrž text o rok starší. (Otto Uttendörfer: Die Entstehung der „Beschreibung und zuverlässigen Nachricht von Herrnhut“, in: Zeitschrift für Brüdergeschichte 1912, s. 220–232.)
- 49 Zinzendorf v Davidově životopisu. (GN.A.18, 1751,4, str. 405.)
- 50 „*Wir gaben ihm die Historie der böhmischen Brüder samt der Ordnung unserer Bandeneinrichtung in Herrnhut. Er sah es an, las aber nur wenig drin und meinte, es wäre ihm schon alles bekannt.*“ (Diarium grónských misionářů, otištěno v Gemeinenachrichten 1854, s. 856.) Matouš Stach (1711-1787) i jeho bratranec Christian Stach (1711-1739) pocházeli z Mankovic. O Matoušovi Stachovi chystá edice Moravian v Suchdole menší publikaci.
- 51 Exulanti z Novojičínska působili jako misionáři mezi nevolníky v Livonsku, mezi černými otroky na ostrovech v Karibském moři, mezi indiány v Americe, mezi černými domorodci v Jižní Africe, mezi eskymáky v Grónsku a na Labradoru, dostali se na svých misijních cestách do Švédska a přes Sibiř až do Archangelsku, byli i na Ceylonu a v Indii. Vystavovali se statečně hrozcímu životnímu nebezpečí. Říkávali po vzoru biblické Ester: „*Pakliže zahynu, necht' zahynu.*“ (Ester, 4,16.)
- 52 Dodatek k protokolu synodu v Marienborn, 20.6.-3.7.1741, bod 17. (Farní archiv v Königsfeldu, PA I, R 1 A 1); cituje Hans-Walter Erbe: Herrnhag. Eine religiöse Kommunität im 18. Jahrhundert. In: Unitas Fratrum. Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine. Heft 23/24. Hamburg 1988, s. 73.
- 53 David Nitschmann (1692-1748), švec z Kunína, emigroval v říjnu 1724 a patřil v Herrnhutu k prvním sborovým pracovníkům. 1739-1747 žil v Marienbornu a Herrnhagu.
- 54 David Fritsch (1696-1744), zedník ze Suchdolu, emigroval v září 1726, zemřel v Herrnhagu.
- 55 Dopis Davida Schneidera Zinzendorfovi, 30.7.1741. (R.8.1.7.131.)
- 56 Tamtéž.
- 57 Herrnhutské Diarium, 13.11.1741. (R.6.Ab.14, s. 65.)
- 58 Tak se vyslovil, když 20.5.1746 oznámil své rozhodnutí vedení sboru. (R.6.A.b.17a.)
- 59 Johann Nitschmann (1713-1772) ze Šenova, emigroval 1728 se svou sestrou. V červenci 1741 byl zvolen biskupem.
- 60 Výše zmíněný David Nitschmann, tkadlec (1703-1779), od roku 1741 syndikus, 1746 biskup.
- 61 Jakob Till (1713-1783), mlynář z Kunína, emigroval 1731, 1754 se stal diakonem.
- 62 Fr. W. Neiser (1716-1777), syn Jakoba Neissera ze Žiliny, přišel s rodiči do Berthelsdorfu 12.6.1722; od roku 1746 byl biskupem.
- 63 Dnes Kruszyn v Polsku. Tamější nově vzniklá bratrská kolonie dostala název Gnadenberg, dnes Godnów.
- 64 Viz Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 82.
- 65 Polykarp Müller (1685-1747), potomek exulantů, se narodil v Žitavě, dosáhl vysokého vzdělání a byl povolán jako ředitel žitavského gymnázia. Pro své vztahy do Herrnhutu měl v Žitavě velké potíže. Vzdal se tedy svého místa a odstěhoval se do Herrnhutu. V roce 1740 se stal biskupem bratrské církve.
- 66 Podrobněji viz Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 85nn.
- 67 Tento dopis Neisserův a Nitschmannův je snad prvním písemným dokladem, v němž se objevuje termín „*strikte Mähren*“ (přísní Moravané), s nímž se v pozdějších písemnostech setkáváme častěji.
- 68 Cituje Müller: Zinzendorf als Erneuerer, s. 86.
- 69 Cituje Erbe: Herrnhag, s. 78.
- 70 Podrobněji viz Edita Štěřtková: Jak potůček v jezeře. Moravané v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Praha, nakl. Kalich, 2009, s. 269. (Rozšířené a dalším bádáním upřesněné vydání této knihy vyšlo v němčině: Edita Sterik: Mährische Exulanten in der erneuerten Brüderunität im 18. Jahrhundert. Herrnhuter Verlag Herrnhut, 2012.) Tam také další, zde pro nedostatek místa chybějící odkazy k pramenům.
- 71 David Schulius (1707-1748) ze Suchdolu, emigroval 1723, ale žil až do roku 1740 mimo Herrnhut a bratrské kolonie.
- 72 Zápis v deníku sboru v Herrnhagu 13.3.1742 (R.8.No.33b).
- 73 Z jeho cestovní zprávy (R 21.A.192.19) se o podrobnostech hledání archivu mnoho nedovídáme.
- 74 Schneiderův životopis, GN 1823, I / 4, s. 625.
- 75 Tamtéž.
- 76 R.2.A.No.38b Nr.1.
- 77 R.2.A.No.38b, Nr. 5 (jednání 10.5.1756).
- 78 Tamtéž.
- 79 R.2.A.39b.5 (These pro generální synodus). – Podobně: *Extract aus dem ersten Theil des Synodi Fr.Fr. Generalis, Bethel, vom 8ten Jun. bis 5ten Jul. 1756.* (R.2.A.No.38b, Nr. 10.)
- 80 R.2.A.No.38b, Nr. 2 (Zinzendorfovův projev z 3.5.1756).
- 81 Dnes Piława Grn. v Polsku. – Později, v sedmdesátých letech 18. století, vznikla ještě východně Hlubčic bratrská kolonie Gnadenfeld (dnes Pwłowiczki), kam

přišla v posledním desetiletí před vydáním tolerančního patentu ještě řada exulantů z Novojičína.

- 82 Citát z hirschberského synodu v roce 1743 (R.2.A.8). Cituje Hans Schneider: Philadelphische Brüder mit einem luterischen Maul und mährischen Rock. Zu Zinzendorfs Kirchenverständnis. In: Neue Aspekte der Zinzendorf-Forschung. Hrsg. Martin Brecht u. Paul Peucker. Göttingen 2006, s. 12.
- 83 Zinzendorf v roce 1753, cituje Hans Schneider tamtéž, s. 33.
- 84 Cituje Hans Schneider tamtéž.
- 85 Andreas Grassmann (1704-1783) ze Ženkavy, emigroval 1728; od roku 1752 pracoval v českém bratrském sboru v Berlíně; 1756 se stal „českým biskupem“. Zemřel v Berlíně.
- 86 *Denkschrift der U. A. C. betr. Gründung brüderischer Gemeinen in Mähren 1782.* (R.19.H.4)
- 87 Tamtéž.

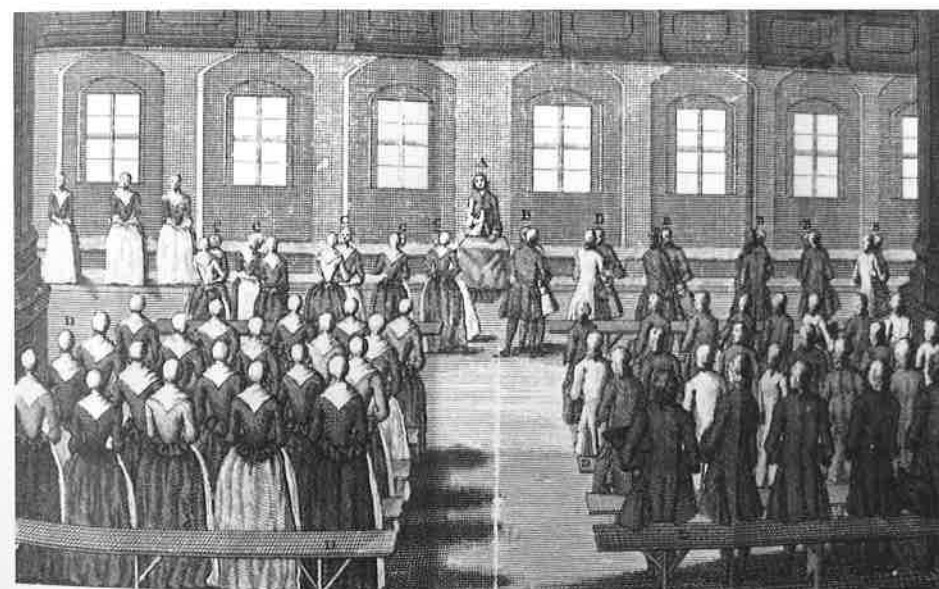
Obrazová příloha

První dům v Herrnhutu r. 1722. Lebensbilder(Christian David) Heft8/s. 19

Kurze, zuverlässige Nachricht... (Nejmenovaným autorem je David Craz)

Přijímání nových členů do obnově Jednoty bratrské v 18. století (Kurze, zuverlässige Nachricht von der unter dem Namen der Böhmischo-Mährischen Brüder bekanten Kirche Unitas Fratrum, MDCCLVII)

Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (Schulze, Ad.: Die Brüdermission in Wort und Bild, Herrnhut 1913)

Christian David (Uttendorfer Otto und Schmidt Walther E.: Die Brüder. Aus Vergangenheit und Gegenwart der Brüdergemeinde, Herrnhut 1914)

David Nitschmann, první biskup obnovené Jednoty bratrské (tamtéž)

Náhrobek Jacoba Neissera, jednoho z prvních exulantů v Herrnhutu (foto Otto Štěřík)

Herrnhutské „Boží pole“ (foto Otto Štěřík)

Herrnhut v roce 2008 (foto Otto Štěřík)

Misijní činnost obnovené Jednoty bratrské v Novém světě

Markéta Krížová

Vzápětí poté, co uprchlí nekatolíci ze severní Moravy založili na panství hraběte Nikolause Ludwiga von Zinzendorfa svou osadu Herrnhut/Ochranov, do níž se začali stahovat také neortodoxní věřící z německých zemí i jiných částí Evropy, zazněly uvnitř komunity výzvy k „misii“, k šíření zjevené Pravdy.¹ Toto bylo v protestantském prostředí poměrně ojedinělé. Zatímco katolická církev byla výrazně misijně orientována již ve svých počátcích a pak i během celého středověku a raného novověku, v první fázi protestantské reformace neprojevovali její protagonisté zájem o misie v zámoří a raději se soustředili na mnohé a palčivé problémy Starého světa. Učení o predestinaci navíc nedávalo naději spásy pro duše těch, kdo nepatřili mezi „vyvolené“, a naopak předpokládalo, že „vyvolení“ z vlastního popudu projeví zájem o křesťanské učení. Přesto se v dílech Luthera i Kalvína najdou ojedinělé zmínky o nutnosti nezanedbávat „pohany“.

Jistým způsobem byla ovšem myšlenka „misie“ přítomna již ve staré české Jednotě. Každá bratrská skupina byla vlastně misíí a každý z „probuzených“ misionářem „*žívou knihou*“, působící slovem i příkladem. A Jan Amos Komenský dokonce uvažoval o možnostech misie v úzkém slova smyslu, tedy o šíření zprávy o Boží milosti mezi „pohany“ a jinověrci. Komenský dokonce – patrně pod vlivem svých anglických přátel, seznámených s problematikou zámořské kolonizace – výslovně zmínil americký kontinent jako potenciální prostor misijní činnosti. Například v dopise Samuelu Hartlibovi z června 1647 Komenský napsal: „*Vpravdě jsou to oblasti zralé ke sklizni a my se musíme modlit k Pánu sklizně, aby vyslal žnece a naplnil Duchem svatým ty, které již vyslal, aby byla práce Páně vykonána s porozuměním.*“² „Probuzení“ na severní Moravě vyústilo v exil pěti stovek budoucích zakladatelů Ochranova, kteří měli navíc osobní zkušenost s účinky působení potulných kazatelů z prostředí německého pietismu; ten byl, na rozdíl od ortodoxního protestantismu, také nakloněn myšlence misie.³ Zdroje misijní ideologie obnovené Jednoty nicméně především vycházely z názorů Zinzendorfa, vůdčího ideologa prvních tří dekad existence nové církve, a jen v minimální míře z tradice Jednoty předbělohorské.

V zásadě můžeme rozlišit dva typy ochranovských misíí. Tzv. misie „vnitřní“ (nazývané někdy „diaspora“) měly stimulovat duchovní život křesťanů různých denominací; přirozeně vyplynuly ze snahy obhájit své učení a životní styl. Již od 30. let 17. století působili bratrství vyslanci v řadě německých zemí, ve Švýcarsku, Francii, Holandsku, Švédsku a Pobaltí.

Nesnažili se ovšem získávat nové členy vlastní církve, spíše stimulovat duchovní život místních křesťanů a vytvářet z nich „společnosti probuzených“, kroužky intenzivní zbožnosti uvnitř tradičních denominací. Zvláštní formu vnitřních misí představovala péče věnovaná evropským Židům a křesťanům zotročeným berberskými piráty na Středozemním moři. Zinzendorf nyní tyto aktivity schvaloval s upozorněním, že se žádnému regionu nesmí dostat zvláštní pozornosti. „Zvěstujte evangelium všemu stvoření, všem národům... Žádné místo nesmí být vynecháno..., žádný jazyk“, prohlásil v jednom ze svých kázání. Zároveň ale sám ihned obrátil svou pozornost ke konkrétní skupině potenciálních objektů kazatelského úsilí – k „nezkaženým pohanům“, jimž se vyhnul úpadek evropských křesťanských církví.⁴ Tato změna postoje byla jednoznačnou reakcí na skutečnost, že příslušníci obnovené Jednoty byli v Evropě ostrakizováni a z některých zemí i vyháněni. Proto začali za svůj pravý domov prohlašovat místa, jimiž ostatní pohrdali, a za své bratry ty, kdo byli tak jako oni pronásledováni. Prostřednictvím orientace na zámořská území si upevňovali vědomí vlastní výjimečnosti v evropské společnosti. Věřili, že se jednoho dne „všechny země, kde dnes žijí křesťané, znovu vrátí k pohanství; pak nastane hodina Afriky, Asie a Ameriky.“⁵

Toto byly tedy misie „vnější“, zacílené na pohany na jiných kontinentech. Zinzendorf již rok po založení Herrnhutu (1722) nabídl dánskému dvoru, že vyšle misionáře do Grónska. Ale až v roce 1732 odcestovali první herrnhutští vyslanci na dánský ostrov St. Thomas v Karibském moři. Následovaly výpravy do dalších karibských kolonií, Grónska, Laponska, holandských držav v Guinei, Kapsku a Surinamu a také do dánské kolonie Trankebar na území Indie. Výjimečnost této horečné aktivity vynikne, když si uvědomíme, že v této době žilo v Ochránově 300-500 lidí.⁶ Bratři se tedy rozhodně nesoustředili jen na americký kontinent, zmíněný v názvu tohoto článku. Prohlašovali se za „věčné poutníky“ a následovníky Kristovy, jenž byl již jako nemluvně spolu se svými rodiči vyhnanecem v Egyptě; proto zdůrazňovali, že jsou doma „nikde a všude... Celý svět je naším domem..., jsme občany celého světa... Jsme stejně blízko Kristově ráně, otevřené jizvě jeho srdce, v Americe i ... u mysu [Dobré naděje], na Ceylonu stejně jako v Marienbornu.“⁷ Nicméně obraz Ameriky jako místa, kde se „svobodní lidé všech vrstev usazují v naději na svobodu náboženskou i tělesnou“,⁸ rychle pronikl i do úvah Zinzendorfa a dalších vůdců obnovené Jednoty o nevhodnějším místě, v němž by se mohla věnovat nápravnému úsilí.

Od první Kolumbovy výpravy bylo Evropanům zřejmé, že se skutečně jedná o svět „nových moří, nových lidských plemen, mravů, zvyků a zákonů; nových nemocí a nových léků; nových podob nebe a oceánu, nikdy předtím nespátřených.“⁹ Vědomí o existenci Afriky a Asie se v Evropě udrželo po celý středověk, zatímco pozdější plavby do Tichomoří či kolonizace Austrálie uváděly evropské cestovatele již do „očekávaného neznáma“. Amerika však byla prvním skutečně „novým“ světem, s nímž se Evropané setkali. Stejně „noví“, nezatížení břemenem historické zkušenosti pak byli jeho obyvatelé. Neznalí písma, postrádající historickou paměť se stali potenciálními protagonisty sociálně-reformních projektů evropských myslitelů, neboť při jejich výchově nebylo nutné napravovat nashromážděné a historií upevněné omyly minulých generací. Ne náhodou umístil v roce 1516 Thomas More svůj imaginární ostrov Utopie k americkému pobřeží.¹⁰

Mimo to se Severní Amerika, na niž se upnul Zinzendorfov pohled, vyznačovala relativně příznivým podnebím, alespoň ve srovnání s Grónskem, karibskými ostrovy, Indií a dalšími místy, kde se bratři pokoušeli své plány realizovat. Konkrétně se bratři rozhodli přesídlit do regionu ohraničeného na severu řekou sv. Vavřince, na jihovýchodě zálivem Chesapeake a na západě Velkými jezery. V 18. století jej obývali Indiáni¹¹ dvou jazykových skupin – algonkinské a irokézské. Mezi nejvýznamnější z algonkinských kmenů patřili Delawarové (kteří v průběhu 17. století přesídlili z New Jersey do Pensylvánie), Wampanoagové, Narrangesetti a Mohykáni. Mezi kmeny irokézskými vynikali tzv. vlastní Irokézové, šest vzájemně spřízněných kmenů (Senekové, Onondagové, Mohawkové, Oneidové, Kajugové a Tuskarorové). Severovýchod se po roce 1660 stal objektem druhé vlny britské kolonizace Severní Ameriky. Již předtím ale do této oblasti pronikali příslušníci jiných národů, Francouzi a Holanďané, kteří kontaktovali domorodce, uzavírali s nimi smlouvy a zapojovali je do svých ekonomických aktivit, především obchodu s kožešinami. Když získali převahu Britové, ustavili zde ve 2. polovině 18. století tzv. „středoatlantické kolonie“ – New York, New Jersey a v roce 1680 Pensylvánii. A právě do Pensylvánie se uchýlovali mnozí němečtí „sektáři“, předchůdci a současníci obnovené Jednoty.¹² Další vlna kolonizace byla zahájena překročením údolí řeky Ohio v polovině 18. století; k masivnímu osídlování území západně od Ohia došlo nicméně až po ukončení americké války za nezávislost.

Přestože ustavující charty mnoha britských kolonií obsahovaly slib šíření křesťanské víry mezi domorodci, rozvíjelo se zde misijní úsilí – na rozdíl například od španělských kolonií ve střední a Jižní Americe – jako výhradně soukromá aktivita náboženských korporací, ne jako podnik Koruny či jednotlivých kolonií. Misionářům se neudělovalo oficiální pověření, finanční pomoc či vojenská ochrana. I proto působili většinou na již kolonizovaném území. Bratřští vůdci však svou činnost přenesli do míst dosud nepodrobených britské Koruně. A právě toto rozhodnutí definitivně dovedlo severoamerické bratrské misie na cestu unikátní nejen v kontextu bratrské misie obecně, ale i ostatních misijních projektů protestantských církví. Zatímco v jiných částech světa se bratrské misijní úsilí odehrávalo buď přímo v domorodých osadách, nebo naopak v misiích zřizovaných v rámci koloniálních měst, na území Ameriky se stalo charakteristickou formou misie „misijní město“.

Zde je ovšem třeba vysvětlit. Badatelé se termínu „město“ v souvislosti s misijními komunitami kdekoli ve světě a v jakémkoli období, ať již katolickými, nebo protestantskými, obvykle brání; nebylo ostatně užíváno ani v dobových textech. Ve svém výzkumu misijních projektů obnovené Jednoty bratrské na území Ameriky je však užívám záměrně ve snaze zdůraznit jejich odlišnost, jejich plánovitý charakter a jejich fungování jako samostatných hospodářských, kulturních a právních jednotek. Zároveň tak bylo možné naznačit jejich podobnost s „ideálním městem“ Platóna, Thomase Mora a dalších reformních myslitelů, z nichž vůdci obnovené Jednoty vycházeli (byť často nepřímou, přes reflexe těchto základních utopických textů v dílech jiných autorů).

Misijní města obnovené Jednoty bratrské v Americe byly relativně nepočtené, a pokud možno, jazykově a etnicky homogenní komunity nacházející se pod výlučnou správou misionářů, osídlené pouze pokřtěnými či na křest se připravujícími domorodci spolu s několika bílými „učiteli“ a podrobené detailním a přísným pravidlům, která vycházela z evropské tradice snah o ustavení ideální společnosti (utopie). Tyto komunity byly ve většině případů izolované od zbytku koloniální společnosti i od území Indiánů dosud nepokřtěných. Zatímco bratrství misionáři v Asii a Africe po způsobu apoštolů putovali krajem nebo se usídlovali v domorodých osadách, stavěli kostely, budovali školy, ale zásadně nezasahovali do každodenního života nově obrácených křesťanů, v Americe vnutili konvertitům nejen nové náboženství, ale i nový životní styl. Pozoruhodné je, že se bratrské projekty velmi podobaly jiným misiím: těm, které ve střední a Jižní Americe zakládali pod patronátem španělského a portugalského krále příslušníci Tovaryšstva Ježíšova. I jezuité zvolili Ameriku za místo snah vytvořit vzorové komunity, které by napomohly všeobecné obnově křesťanství, zatímco v jiných částech světa, v Africe, v Číně nebo v Tichomoří, také rozvíjeli misie „tradiční“, přizpůsobené místním podmínkám.

Jakkoli se příslušníci obnovené Jednoty a jezuitského řádu navzájem velmi ostře vymezovali – jezuité za hlavní cíl svého řádu vyhlášovali boj proti „heretické nauce“, pro ochranovské bylo samo slovo „jezuita“ synonymem „katolictví“, či lépe řečeno „papežství“¹³ – jejich misie v Novém světě vycházely ze sdílené tradice evropského sociálně-reformního myšlení. Již v době renesance se antické projekty spojily s optimismem příznačným pro tuto epochu, s přesvědčením o neomezených možnostech lidského intelektu, odvahou experimentovat a zájmem o praktické otázky architektury a urbanistiky a vyústily v obnovených projektech ideálních měst, na něž zase navázali osvícenští myslitelé 18. století. Zároveň zapůsobil nálehavý pocit ohrožení křesťanské víry, jenž stál v pozadí hnutí katolické „reformy“ i protestantské „reformace“ a jejich dalších vln (z níž velmi důležitý byl pietismus, v jehož rámci se zrodila obnovená Jednota) v 16. – 18. století. Jak jezuité, tak příslušníci Jednoty pokládali za svou povinnost aktivně se zapojit do obnovy evropské společnosti a návratu své součásti křesťanské církve, jimi samotnými pokládané za jedinou pravou, ke skutečné podstatě Kristova učení – za pomoci nezkažených, prvotním hříchem nezatížených amerických domorodců.

Již na základě zpráv zasílaných prvními moravskými osadníky z Pensylvánie na přelomu 30. a 40. let vypracoval Zinzendorf originální projekt smíšené kongregace německých „probuzených“ a Indiánů, dosud neovlivněných „sektářstvím“ (tedy misiemi jiných církevních skupin). Tento projekt neměl obdoby v úvahách bratří o jiných zámořských územích. Německo-indiánské kongregace měly žít na půdě Nového světa stranou všech negativních vlivů křesťanské i „pohanské“ společnosti a ustavit zde „*civitas Dei...*, stát božské blažeností“, jenž spojoval pozitivní rysy obou skupin svých. Proto neměli být Indiáni vyučováni evropským dovednostem, ale měli dál „*pěstovat svou kukuřici a ve všem zůstat Indiány...*, oddělenými od svých sousedů svým loveckým územím.“¹⁴ Povšimněme si odkazu na „*Civitas Dei*“, tedy „Boží obec“ sv. Augustina, vedle Platónova ideálního města další

z předobrazů evropských utopií, a snahy zachovat to z indiánské kultury, co misionáři vnímali jako pozitivní. Právě to odlišovalo jejich projekt od většiny ostatních misijních aktivit, protestantských i katolických.

V pokynech zasílaných misionářům Zinzendorf požadoval, aby co nejméně zasahovali do životního stylu konvertitů a rozhodně se je nepokoušeli napravovat či „civilizovat“, neboť by tím jejich ideální prostotu narušili. Měli „*kázat Krista ukřižovaného*“ a případně vyučovat Indiány německému jazyku, ale nevměšovat se do světských záležitostí, neměřit „*berrnhutským loktem*“. Ještě roku 1747 se presbyteriánskému misionáři Davidu Brainerdovi, jenž navštívil některé moravské osady v Pensylvánii a přesvědčoval během své návštěvy domorodé konvertity, aby přizpůsobili svůj život evropským zvyklostem, dostalo jednoznačné odpovědi: „*Jsmo Indiáni a nechceme se změnit v bělochy*.“¹⁵ V chvále Indiánů byl samozřejmě skryt osten, jímž misionáři i vůdci obnovené jednoty mířili proti „zkaženosti“ svých současníků.

Bratrské misijní osady byly prostoupené biblickou symbolikou, především odkazy na nebeský Jeruzalém z vidění apoštola Jana, na dvanáct bran směřujících do čtyř světových stran, „*řeku živé vody, čiré jako křišťál, která vyvěrala u trůnu Božího a Beránkovy*“ a „*uprostřed města na náměstí, z obou stran řeky, stromoví života*“ (Zj. 21, 13; 22, 1-2).¹⁶ Každá z nich byla pro své obyvatele Jeruzalémem, útočištěm před hříšným světem, ale také ohniskem jeho nápravy. Zinzendorf zdůrazňoval, že se bratří sdružují do „obcí“, aby v nich „*byli přetvořeni a stali se novými lidmi*.“¹⁷ Také Indiáni, shromáždění do misíí, se stávali elitou křesťanského světa, lépe řečeno té jeho části, kterou jejich bílé učitelé pokládali za jedinou a pravou; byli utvrzováni v pocitu nadřazenosti nad okolním světem, jemuž měli sloužit za vzor, a v nezbytnosti vyvarovat se styku s ním. Na rozdíl od jezuitů, s nimiž se shodovali v tolika aspektech svého misijního úsilí, bratrství misionáři neusilovali o extenzivní rozšiřování „pravé“ křesťanské komunity. Spíše se snažili o její bezpečné zakotvení stranou sektářských sporů. Zinzendorf se výslovně stavěl proti masivním konverzím a početným shromážděním, která byla průvodním jevem „velkého probuzení“ v britských severoamerických koloniích ve 40. letech 18. století, i proti hromadným křtům ve stylu katolických misionářů. Nesouhlasil s tím, aby bratří „*obraceli celé národy, země a ostrovy*“, ať již pomocí síly nebo prostřednictvím nátlaku na vládcy a elity; jeho ideálem byla intenzivní péče o několik vybraných jedinců z každého národa, „*vyvolené, tak jako my sami jsme vyvolení*.“¹⁸

Zinzendorfov projekt izolované indiánsko-bratrské komunity nebyl ihned realizován. Pravda, v Pensylvánii vznikly osady Bethlehem a Nazareth (obě v roce 1740), ale ty byly obývány téměř výlučně bílými příslušníky obnovené Jednoty. Až v roce 1752 vzniklo první bratrské misijní město, Gnadenhütten na řece Mahony v západním pohraničí Pensylvánie. Obývali je příslušníci několika algonkinských kmenů – Mohykáni, Narrangeseti i Delawarové. Osada byla ovšem po necelých dvou letech vypleněna Indiány – spojenci Francouzů, s nimiž se v této době britští osadníci střetávali (v rámci tzv. francouzsko-indiánské války, americké součásti války známé v Evropě jako „sedmiletá“). Tato zkušenost

přiměla představitele Jednoty přemístit misie ještě dále od již kolonizovaných oblastí. V letech 1768–1770 proto na samém pomezí Pensylvánie vybudovali misie Goschgoschünk a Lawunakhannek (zvaný také Friedensstadt). Misie prosperovaly, ale v jejich okolí se začali usazovat bílí osadníci. Protože se bratři po zkušenostech z válečných let nepřestali obávat negativních důsledků vzájemných kontaktů bělochů a Indiánů, rozhodli se přijmout opakované nabídky nejvyšší rady kmene Delawarů a přemístit misie na území kmene do údolí řeky Ohio.

Zde byly mezi léty 1771 a 1775 vybudovány misie Gnadenhütten, Schönbrunn, Lichtenau a Salem. Tato krátká doba byla nejúspěšnějším obdobím moravských misí v Severní Americe. Nicméně se zahájením americké války za nezávislost (1775–1783) se údolí Ohia stalo strategickým územím, v němž ani jedna ze stran nemínila tolerovat přítomnost křesťanských Indiánů. Misie Gnadenhütten byla roku 1780 zničena britskými jednotkami, ostatní nuceně vystěhovány. Když se o několik měsíců později někteří indiánští konvertité na místo vrátili, zmasakrovala je americká domobrana. V letech 1781–90 bratrští misionáři založili několik dočasných sídlišť v oblasti Velkých jezer – Captive Town, Gnadenhütten, Pilgerruh, Salem. Objekty misijní činnosti zde byli především Indiáni z kmene Odžibvejů. Nakonec našli bratři a jejich svěřenci útočiště na území britské Kanady, kde u řeky Thames zřídili osadu Fairfield. To zažilo další krátké období prosperity, než padlo za oběť britsko-americké válce o Kanadu (1812). Část obyvatel se vrátila do Ohia, kde byly obnoveny osady Gnadenhütten a založena (1815) nová misie Goshen, obývaná Delawary. Ta ale neprosperovala a v roce 1823 byly misijní aktivity obnovené Jednoty v této části Severní Ameriky oficiálně ukončeny.

Z tohoto stručného a nutně schematického pohledu se může zdát, že bratrský misijní projekt skončil v důsledku zásahů zvenčí: série válek a akcelerace osídlování amerického Západu. Situace byla ale složitější. Vedle toho, že její původní obyvatelé se zdáli být nezatíženi prvotním hříchem, nabízela Amerika křesťansko-reformní snahy ještě z jednoho důvodu. Pro jejich praktické uskutečnění bylo třeba volného prostoru. Jakkoli totiž město obvykle nezabírá příliš rozsáhlé území, ideálnímu, utopickému městu ve smyslu komunity jedinců, která se má stát vzorem pro nápravu lidstva, je nezbytně třeba jak nerušeného rozvoje hospodářského (musí být pokud možno soběstačné v zásobování potravinami i v produkci předmětů denní potřeby), tak izolace od těch jedinců a národů, které nejsou součástí reformního projektu a nesdílejí jeho ideály. Nelze realizovat dlouhodobý projekt, jehož úspěšnost se projeví nejdříve v druhé nebo dokonce třetí generaci, pokud by jej mohlo zničit jediné svévolné rozhodnutí pána půdy, na němž bylo město vybudováno, jediné zahřmění války nebo úder nakažlivé choroby. V Evropě, v níž se jednotlivé svrchované celky dotýkaly svými hranicemi a kterou snad v období středověku a novověku neohrožovalo přelidnění, ale zcela jistě pokrývalo téměř souvislé osídlení, taková svoboda jednání nebyla možná. Zato ji nabízel Nový svět. Americké území se po několik století zdálo být nevyčerpatelným. Souběžně s tím, jak se dříve kolonizované regiony stávaly součástí světa starého, podřizovaly se autoritě evropských vládců a jejich

obyvatelé přijímali za své evropské hodnoty, se za hranici bílého osídlení otevíraly nové prázdné prostory, vyzývající k využití a kultivaci. Právě sem umísťovali bratrští misionáři svá města.

Jak je ale patrné z předchozího shrnutí, izolace misí nebyla v praxi udržitelná. Americký kontinent totiž rozhodně nebyl „prázdným“ prostorem, přestože jej tak evropští reformátoři s oblibou vykreslovali. Misijní města byla sice budována „na zelené louce“, ale ne ve vzduchoprázdnu. Nacházela se na pomezí kolonií a dosud nekolonizovaného prostoru, na rozhraní světa Evropanů a Indiánů, a do jejich osudů zasahovali ti i oni. Misie totiž, jak již bylo zdůrazněno, nebyly umísťovány ani na území již kolonizované, osídlované příchozími ze Starého světa a postupně začleňované do jeho politického systému a kulturní tradice, ani na území dosud nepodrobené, obývané dosud „pohanskými“ domorodci, ale na jejich rozhraní, do „pohraničí“ (*frontier*). Pohraničí bylo ovšem místem nejintenzivnějšího styku Evropanů s jinakostí americké reality a zároveň prostorem, v němž se Indiánům dostávalo prvních poznatků cizí kulturní tradice. Jistě první osadníci, průkopníci kolonizace, se vraceli k primitivnímu životu, v evropských metropolích již dávno zapomenutému. I oni se proto v utopickém misijním diskursu někdy stávali prototypy „prvotní nevinosti“ lidstva.

Jenže pohraničí bylo nejen prostorem, ale i formou sociálního soužití – společností dynamickou, nezakořeněnou, kompetitivní, postrádající hrozbu centrální autority. Mělo ovšem, na rozdíl od většiny hranic mezi evropskými státy, které se také již od středověku stávaly místy mezikulturního kontaktu, charakter pouze dočasný. Lépe řečeno, bylo prostorem pohyblivým, neboť s postupující kolonizací pronikali průkopníci dále do vnitrozemí, zatímco na již obsazeném území narůstala populace, utvářely se správní, obchodní a kulturní vazby k metropoli a uplatňovaly se zde centralizační tendence. Tento proces neustálé obnovy umožňoval přetrvávání nadějí vkládaných do nově obsazovaných území. Zároveň ale, jak se ukázalo právě na příkladu bratrských misí – dokonce opakovaně, ve třech vlnách – znemožňoval dočasný charakter hranice přetrvání sociálních experimentů déle než do chvíle, kdy pohraničí přestalo být periferií a stalo se součástí centra nebo dokonce strategickým místem, o něž několik metropolí vedlo války.¹⁹ Dříve či později tak také ke každé z bratrských misijních osad dospěla kompaktní evropská populace a jejich obyvatelé byli vystaveni centralizačním tendencím, které vystřídal „svobodu“ období první kolonizace; nehledě na soustavně přítomný faktor dosud nepodrobených domorodých etnik, která se snažila zabránit dalšímu postupu Evropanů a křesťanské misie pokládala jednoznačně za protagonisty evropského dobovačného úsilí.

A ještě jeden faktor byl ve vývoji bratrských misí v Severní Americe velmi důležitý. Souběžně s tím, jak se měnilo okolí misí, se měnili i sami misionáři. Během necelých dvou desetiletí zcela revidovali svůj pohled na své indiánské svěřence. Již je nevnímali jako nezkažené protagonisty mládí lidstva, ale snažili se změnit nejen jejich víru, ale také jejich životní styl. V roce 1760 představitelé církve doporučili misionářům, aby přiměli Indiány v misích „zajišťovat si živobytí po evropském způsobu“.²⁰ Konvertité byli svazováni stále

přísnějšími pravidly, misionáři dozírají nejen na víru, ale i na jejich zjev a chování. Měli se nyní oblékat jako běloši, stavět si pravouhlé domy z trámů namísto chatrčí z kůry; a také znát cenu peněz, neboť se prostřednictvím misionářů zapojovali do obchodu s kožešinami. Stále měli být chráněni před možným negativním vlivem evropských kolonistů v okolí misíí, ale zároveň se i sami příslušníci Jednoty snažili uchránit před nebezpečnými důsledky styku s „divochy“. Proto také misionáři odesílali své vlastní potomky v útlém věku do škol v „bílých“ bratrských osadách, zatímco v raném období amerického misijního projektu byly právě bílé děti důležitou spojnici mezi světem Indiánů a bílých příslušníků Jednoty.

Jistě, v misijním diskursu se stále objevoval důraz na „prvotní prostotu“ amerických domorodců. Tím, že Indiány prohlašovali za „prostáčky“ a „děti“, ovšem misionáři především ospravedlňovali skutečnost, že obyvatelé jejich misijních měst – podobně jako misíí jezuitských – byli svým „učitelům“ podřízeni ve všech aspektech duchovního i materiálního života. Toto vnímání bylo vnuceno i samotným Indiánům. Například v dopise, zasláném do Bethlehemu, v němž obyvatelé jedné z misijních osad žádali o radu, uvedli doslova: „*Jsmo ubohé děti a jsme přesvědčeni, že náš bílý bratr si ví nejlépe rady.*“²¹ Zvýšený tlak na Indiány však vedl k vnitřnímu napětí v misích a nevráživým reakcím konvertitů. Právě jejich odmítnutí dále se podrobovat příkazům týkajícím se každodenního života bylo jedním z důvodů konečného krachu misíí po návratu do údolí Ohia na počátku 19. století. (O půl století dříve velmi podobně, v důsledku kombinace tlaku zvenčí a odporu domorodých konvertitů, skončily i jezuitské misie například v severním Mexiku.)

V zásadě byl tento proces logický. Nový svět, vzdálený, obtížně dosažitelný a navzdory rostoucímu počtu dostupných materiálů záhadný, se představitelům obnovené Jednoty bratrské nabízel jako alternativa v situaci, kdy Evropa přestala být útočištěm, jako prostor umožňující nový začátek. Osobní kontakt řadových misionářů s americkou realitou však odhalil, že ona nepřítomnost kulturního břemene, pro niž byli Indiáni tak oceňováni, má i své méně příznivé stránky. Ostře vnímanou „jinakost“ nedokázaly zmírnit teologické argumenty, produkované nadřizenými. A pod tlakem vědomí jinakosti domorodců se nakonec reformně křesťanský projekt usilující očistit svět od nánosů civilizace změnil ve svůj pravý opak, ve výchovu k civilizaci. Není proto divu, že se svému postavení začali vzpírat a že v poslední fázi misijní aktivity obnovené Jednoty, po návratu do údolí Ohia, svou roli „*poslušných oveček*“ odmítli. A v okamžiku, kdy již nebylo kam ustupovat, neboť hranice ustoupila centralizaci, se misijní systém zhroutil. Jakkoli obnovená Jednota neopustila misijní myšlenku jako takovou, již nikdy se nepokusila o budování ideálních měst.

Poznámky

- 1 Článek prezentuje zjištění, která autorka rozvedla ve své monografii: Křížová, Markéta: *Ideální město v divočině (Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené Jednoty bratrské v koloniální Americe)*, Praha 2007.

- 2 Cit. Young, Robert Fitzgibbon, *Comenius and the Indians of New England*, London 1929, 17.
- 3 Viz *Geschichte der Pietismus*, sv. 1. (*Das 17. und frühe 18. Jahrhundert*), ed. Martin Brecht, Göttingen 1993; sv. 2 (*Das 18. Jahrhundert*), ed. M. Brecht, K. Deppermann, Göttingen 1995.
- 4 Kázání z 19-V-1746, v [Zinzendorf, Nikolas Ludwig von,] *Die an Synodum der Brüder in Zeyst... gehaltene Reden*, Büdingen 1746, 187.
- 5 Ibid., 188.
- 6 K bratrským misím obecně viz Holmes, John: *Historical Sketches of the Missions of the United Brethren for Propagating the Gospel among the Heathen, from their Commencement to the Year 1817*, London 1927; Müller, Karl: *200 Jahre Brüdermission*, sv. 1 (1732-1834), Herrnhut 1931; Beck, Hartmut: *Brüder in vielen Völkern: 250 Jahre Mission der Brüdergemeine*, Erlangen 1981.
- 7 Kázání z 8-VI-1747 v Zinzendorf, Nikolas Ludwig von, *Vier und Dreyßig Homiliae über die Wunden-Litaney der Brüder*, místo vyd. neuvedeno, 1747, 105-107.
- 8 Dopis Nikolase Ludviga von Zinzendorfa členům Board of Trade v New Yorku, 31-XII-1744, vydána v *Documentary History of the State of New York*, ed. E. B. O'Callaghan, Albany 1850, sv. 3, 1024.
- 9 Le Roy, Louis, *On the Interchangeable Course, or Variety of Things in the Whole World*, London 1594, cit. Greene, Jack, *Imperatives, Behaviors and Identities (Essays in Early American Cultural History)*, Charlottesville 1992, 351.
- 10 More, Thomas, *Utopie*, přel. B. Ryba, Praha 1978, 29.
- 11 Navzdory nejnovější úpravě pravopisu slova „Indián“ zachovávám v této práci jeho původní podobu s velkým počátečním písmenem. Nesouhlasíme totiž s argumentací Pravidel českého pravopisu z r. 1993, že jde o „příslušníka antropologické skupiny“ (podobně jako „černocho“ atd.). Pokládám termín „Indián“ (bez jakéhokoli hodnotícího podtextu) za označení geografické, tedy za označení obyvatele „Západních Indií“, jak bylo americké území nazýváno v 16.–18. století. Společnou antropologickou skupinu tvoří Indiáni s obyvateli dalších území, Polynésany, Melanésany a řadou Asiatů.
- 12 Přehled literatury a pramenů k dějinám těchto kolonií přináší Raková, Svatava: *Anglické kolonie v Severní Americe v 17. století*, Praha 1997.
- 13 „*Od jezuitů a františkánů se učit nebudeme,*“ rozhodl Zinzendorf. (Cit. Zinzendorf und die Herrnhuter Brüder (*Quellen zur Geschichte der Brüder-Unität von 1722 bis 1760*), ed. H.-C. Hahn, H. Reichel, Hamburg 1977, 352.
- 14 Cit. Erbe, Helmuth, *Bethlehem, Pa.: Eine kommunistische Herrnhuter Kolonie des 18. Jahrhunderts*, Stuttgart 1929, 15.
- 15 Cit. Beauchamp, William Martin, úvod k *Moravian Journals Relating to Central New York, 1745-1766*, ed. W. M. Beauchamp, Syracuse 1916, 7.

- 16 Když v březnu roku 1722 moravští exulanti pokládali v Ochronově základní kámen prvního domu na místě zvoleném pro osadu, také předčítali hlasitě z 21. kapitoly Zjevení sv. Jana a zpívali píseň „Jerusalem, du Gottesstadt“ (Jeruzaléme, město boží). (Popis této události přinesl [Moser, Johann Jacob], *Altes und Neues aus dem Reich Gottes und übrigen guten und bösen Geister...*, Frankfurt/Leipzig 1733, sv. 2, 14) Viz také Richter, Andreas, Die Siedlungen der Brüdergemeine in Europa. Eine typologische Übersicht, *Unitas Fratrum (Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine)* 51/52 (2003), 1-8.
- 17 Cit. Deghaye, Pierre, Die Religionen und eine wahre Religion bei Zinzendorf, *Unitas Fratrum (Zeitschrift für Geschichte und Gegenwartsfragen der Brüdergemeine)* 14 (1983), 65.
- 18 Kázání z 19-V-1746, v [Zinzendorf,] *Die an Synodum der Brüder in Zeyst... gehaltene Reden*, 190.
- 19 K problematice “hranice” nebo “pohraničí” viz Febvre, Lucien, Frontière: the word and the concept, *Revue de synthèse historique*, 45 (1928), repr. in *A new kind of history (from the writings of Febvre)*, přel. K. Folca, ed. P. Burke, London 1973, 208-218. Ke specifické podobě hranice v koloniální Severní Americe viz Turner, Frederick Jackson, The Significance of the Frontier in American History, *Annual Report of the American Historical Association* 1893, 199-227; Henessy, Alistair, *The Frontier in Latin American History*, Albuquerque 1978.
- 20 Cit. Hertrampf, Stefan, „Unsere Indianer-Geschwister waren lichte und vergnügt“: Die Herrnhuter als Missionare bei den Indianern Pennsylvanias 1745-1765, Frankfurt a. M. 1997, 181.
- 21 Ibid., 64.

Obrazová příloha

Křest Indiánů v Bethlehemu, Pensylvánie (1754, autor neznámý, tušová kresba, obrazová sbírka Unitätsarchiv, Herrnhut)

Hrabě Nikolaus Ludwig von Zinzendorf, inspirován Ježíšovými ranami, vyučuje „první plody“, tedy zástupce různých mimoevropských národů; v přední řadě i zástupce kmene Mohykánů (po roce 1747, Johann Valentin Haidt, olejomalba, obrazová sbírka Unitätsarchiv, Herrnhut)

Bratrská loď *Irene*, která ve 40. a 50. letech 18. století zajišťovala přepravu mezi evropskými a americkými osadami obnovené Jednoty. (Benjamin Garrison, tušová kresba, obrazová sbírka Unitätsarchiv, Herrnhut)

Irokézský indián, (Johann Jacob Martini, *Neueingerrichtete und vermehrte Bilder-Geographie*, Erfurt 1738)

Spotřební nároky šlechty a měšťanstva podle neznámé novojičínské obchodní knihy z let 1585 – 1589

Jiří Jurok

O středověké a raně novověké konzumci či spotřebním koši šlechty a měšťanstva (a jiných sociálních vrstev) stále mnoho nevíme. O tom, jak se lišily spotřební nároky šlechty, měšťanstva, duchovních a poddaných, máme spíše obecné představy na základě společenské vertikály, kdy se jednotlivé sociální vrstvy odlišovaly kromě sociálního statusu, výstavností obydlí a svých zábav zejména nákladností oděvu, zbroje, vybavením domu, cennými šperky a bohatstvím jídelníčku. Můžeme si proto položit otázku, zda a jaké byly rozdíly v konzumci těchto sociálních vrstev a které zboží pro ně představovalo zboží luxusní či vymykající se běžným potřebám?

Pramenem pro zodpovězení této otázky nám bude nedávno zpřístupněná novojičínská obchodní kniha z let 1585 – 1589 (s přesahem do roku 1590).¹ Jedná se o zlomek obchodní knihy či obchodních registrů neznámého obchodníka – zřejmě kramáře z Nového Jičína, zachované v Státním okresním archivu Nový Jičín v archivu města N. Jičína, inv. č. 347.² Kniha o 17 dvoulistech, tj. 34 papírových foliích a tj. 68 stranách kvartového formátu je psána německy, zřejmě kravařským dialektem. Struktura knihy je následující: na levé straně rozevřené knihy po nadpisu příslušného roku následuje několik jmen zákazníků, u nichž jsou uvedeny vždy s denními daty jednotlivé druhy koupeného zboží spolu s množstvím váhových a kusových jednotek a cenou za jednotku v krejcarech, značkou tolaru a s výslednou cenou v moravských zlatých, groších a denárech. Z formulací „vzal“ („nam er“), „posílám“ či „poslal jsem“ („schickt ich“), „má mně zaplatit ohledně toho“ („sol mir umb das“) aj. lze odvodit, že na levé straně rozevřené knihy si obchodník zaznamenával odebrané zboží většinou na dluh. Na pravé straně rozevřené knihy po nadpisu příslušného roku byla buď stejná jména zákazníků (pokud se zachoval úplný dvoulist) nebo jiná jména zákazníků s uvedením denních dat, kdy zaplatili či zaplatili hotově na dluh a v jaké sumě opět s uvedením v moravských zlatých, groších a denárech. Zde nacházíme formulace „platí mně“ („zalt er mir“) někdy i „platí mně hotově na dluh“ („Zalt mir Par den Rest“), tedy zde šlo většinou o vyrovnání dluhu. Pouze zápisy na pravé straně byly číslovány. Všechny zápisy jsou dodatečně šikmo přeškrtnuty zřejmě po zaplacení dluhu.

Ze zachovaného číslování zákazníků od čísla 455 na fol. 1r až po číslo 1560 na fol. 34r lze vyvodit, že za rok měl náš obchodník asi 250 zákazníků či dlužníků podle celkového počtu 1560 zákazníků či většinou dlužníků v roce 1589. Odečteme pak dospěli asi k půli roku 1583, kdy začal vést záznamy v této obchodní knize.³

Novojičínská obchodní kniha je v rámci českých zemí zcela unikátní, neboť jako v podstatě jediná z sedmi dosud známých rozborů obchodních knih (kromě zlomků z 14. stol. a jako teprve třetí edice těchto obchodních knih) přináší údaje o obchodní činnosti kramáře s nejrozličnějším zbožím (nikoliv tedy obchodníků pouze s kovy anebo s klobouky).⁴

Pokusili jsme se o pravděpodobné určení neznámého obchodníka, skoro jistě kramáře podle rozsáhlého sortimentu tohoto luxusního zboží. Z ojedinelé zmínky samotného obchodníka (zápisy psal v první osobě) při zaplacení Valtena Henricha z Nového Jičína k 22. červenci pravděpodobně roku 1589 „ohledně mého Jiřího“ („wegen meines Georgii“) na fol. 21r lze vyvodit, že by mohlo jít o jeho syna Jiřího. Na dalších dvou místech na fol. 10r a 11v píše o své hospodyně asi manželce „für meiner wirrthe“ a „von meiner wierdthin“. ⁵ Na základě těchto skrovných údajů jsme ze šesti kramářů uvedených souborně k roku 1558 a tří kramářů uvedených k roku 1583, patrně totožných s kramáři Hansem Nolbeckem, Blasiem Österreicherem a Danielem Walou přisoudili pojednávanou obchodní knihu kramáři Blasiu Österreicherovi. ⁶ Jestliže Daniel Wala byl Čech, potom u Blasia Österreichera odpovídá našemu obchodníkovi, že měl děti Jiřího, Jana a Zuzanu a ženatý byl s manželkou Marianou. Tyto skutečnosti jsme zjistili z rozsáhlého konvolutu písemností České komory z let 1600 – 1615, nalezeném námi v Národním archivu v Praze ve fondu Morava, inv. č. 5 951. ⁷ Zmiňovaná archiválie představuje soubor písemností vztahujících se ke sporu o pozůstalost a majetek zemřelého velmi bohatého obchodníka Blasia Österreichera (zemř. v roce 1598). Blasius Österreicher pocházel podle tohoto pramene z Olomouce, jeho bratry tam byli Bartholomeus Österreicher a Merten (Martin či Mikuláš) Österreicher a patřil tak k rozsáhlému obchodnímu rodu Österreicherů z Augsburku, kteří působili též ve Vídni a v severních Čechách jako obchodníci s plátnem. ⁸ V Novém Jičíně se kramář (Kramern) Blažej Österreicher zakoupil v roce 1584 na domě v Hornobranské ulici vedle domu soukeníka Jiřího Menzla a naproti domu Jakuba Kellerta a koupeného jím za 120 zl. od řezníka Hanse Weigla. To se dovídáme z novojičínské městské knihy ze zápisu o směně tohoto domu 14. dubna 1589 za výstavnější dům zlatníka Hanse Sachse v téže ulici vedle Horní brány a domu městského písaře Valentina Veselského v ceně 180 zl. Nový dům splácel Österreicher až do roku 1597 vejrunky (roční splátky) ve výši 5 zl. 4 gr. 2 denáry. ⁹ Současně Blažej Österreicher patřil k nejbohatší vrstvě radního patriciátu či městské elity ve městě, neboť v letech 1588 a 1591 byl přísežným (šepem) na městském soudě a tím současně členem širší dvanáctičlenné městské rady. ¹⁰ Rovněž datum zakoupení domu v Novém Jičíně v roce 1584 odpovídá přibližnému začátku zápisů v obchodní knize v roce 1583 (na počátku mohl mít i více zákazníků než průměrných 250). Po smrti Blažeje Österreichera v roce 1598 skupila vdova Mariana se souhlasem poručníků Václava Wagnera a Pavla Nitsche z Benešova 22. ledna 1599 dům i s nově přikoupenou Gotschligovou zahradou u Matyášovského rybníka na Horním předměstí za 600 zl. O den později vdova skupila levně i Österreicherovo krámské zboží za 832 zl. 29 gr. 3 den. kromě své zděděné třetiny. ¹¹

Na zmíněný přípis úředníků České komory městské radě Nového Jičína z 5. září 1614, kde obvinili Novojičínské z přisvojení si pozůstalosti obchodníka Blažeje Österreichera, odpověděli Novojičínští 20. ledna 1615 vysvětlením, jak na ně spadla Österreicherova pozůstalost a jak ji vypořádali, včetně s přiložením inventáře této pozůstalosti v rámci pozůstalosti Jiřího Faschanga z 6. března 1600. Z odpovědi Novojičínských se dovídáme o smrti Blažeje Österreichera v roce 1598 a vdově Marianě se třemi sirotky Jiříkem, Janem a Zuzanou, dále o Marianině brzkém sňatku s Jiřím Faschangem a dosud neznámé epidemii moru před 6.3.1600, při které zemřeli všichni zmínění kromě Jiříka Österreichera. ¹²

Z dalšího přihlášení k pozůstalosti Mikuláše Österreichera z Olomouce se dovídáme o smrti Jiříka Österreichera v roce 1603. ¹³ V inventáři z 6.3.1600, pořízeném městskou radou v čele s purkmistrem Václavem Wagnerem, nacházíme ohodnocený majetek Jiřího Faschanga a předtím Blažeje Österreichera ve výčtu: dům v ceně 700 zl., na hotovosti již jen 289 zl. a krámské zboží v ceně 1 728 zl., bez zhodnocení šatníku, stříbrných šperků, vybavení domu, zbroje, knihovny a zřejmě tkalcovské dílny a skladu příze a plátna a navíc bez pohledávek a již rozkradených klenotů. Samotné krámské zboží se skládalo z 1 750,9 liber (asi 900 kg) váženého zboží a 3 696,25 loktů nejružnějších látek. Sečtením pouze uvedených finančních částek dospíváme k ohodnocení Österreicherova majetku a pozůstalosti nejméně 2 717 zl. Protože výdaje z pozůstalosti na zinventování, spory města o pozůstalost a různé výdaje činily 2 376 zl., lze předpokládat po přičtení zbytku hotovosti 289 zl. původní finanční hotovost obchodníka ve výši asi 2 700 zl. Celkový majetek obchodníka po zhodnocení jeho obchodního skladu lze odhadnout na 2 900 – 8 700 zl. za navážené zboží (při propočtu ceny koření za 1 lot buď 1 gr. 2 den. nebo 5 gr.) a 900 – 1800 zl. za látky (při propočtu ceny látek za 1 loket buď ¼ nebo ½ zl.) a s připočtením domu a zbytku hotovosti na původních 4 789 – 11 489 zřejmě moravských zlatých (bez neoceněného zboží, neznámých pohledávek a rozkradených klenotů). ¹⁴ Podle své pozůstalosti by se Blažej Österreicher řadil k malým, podle celkového odhadu obchodního skladu k středně zámožným až patrně k zámožným pražským obchodníkům. ¹⁵

Obrátíme-li se k samotným zákazníkům novojičínské obchodníka z let 1585 – 1589, lze především říci, že ze 110 očíslovaných zápisů zákazníků jich po ztotožnění zůstalo 106. Rozebrali jsme stavovskou, sociální, geografickou a národnostní strukturu tohoto zlomku zákazníků obchodníka v naší odkazované studii, z čehož zde přiblížíme jen jejich stavovskou strukturu. Ze 106 zákazníků jich 8 (7,5%) patřilo k panskému stavu šlechty, 3 (2,8%) k rytířskému stavu šlechty, 2 (1,9%) k duchovnímu stavu, 87 (82,1%) k městskému stavu a 6 (5,7%) k poddaným. Z ostatních rozborů lze uvést, že k radnímu patriciátu včetně 5 příslušníků intelektuální elity náleželo nejméně 26 zákazníků (24,5%), z toho 10 kramářů (přitom zde jsme nezapočetali dále zjištěné majitele právovérečných domů bez správních funkcí), určených řemeslníků bylo nejméně 30, z měšťanů jich nejvíce 39 (36,8%) pocházelo z Nového Jičína, celkově z Moravy pocházelo 78 (73,6%) a ze Slezska 28 zákazníků (26,4%) a většina zákazníků byla německé – 68 (64,1%) a české národnosti – 36 (34%). ¹⁶

Mezi obchodníkovými zákazníky jsme našli dosud neznámé osobnosti z historie (většinou k roku 1588 kromě Petra Dachnovského či Jachnovského k roku 1589). Z panského šlechtického stavu jsme zaznamenali Zuzanu Sedlnickou z Choltic na Sedlnici, patrně sestru dále uvedených pánů Sedlnických, z rytířského stavu hejtmana frýdeckého panství Petra Dachnovského či Jachnovského, z duchovního stavu kaplana Tobiáše Peisckhera v Bílovci a druhotně faráře Jiřího Heersslera v Sedlnicích (u něho bylo známo pouze křestní jméno) a z měšťanů písaře Jana Frelicha na statku Bartošovice (potom majitele domu č. 14 na náměstí v Novém Jičíně v roce 1615), čtvrtého školního rektora Ondřeje Galluse v Příboře (1588) po správcích Albertovi (1550), Albertu Kunovitovi (1582) a Janu Zelinkovi (1583) a vůbec většinu neznámých měšťanů a poddaných. U městského právního písaře Valentina Veselského v Novém Jičíně jsme našli dosud jeho neznámou funkci dolního či nižšího písaře k roku 1588.¹⁷

Z nejvýznamnějších zákazníků obchodníka můžeme jmenovat z panstva zřejmě luterána Karla staršího z Žerotína na Starém Jičíně (zemř. 1593), navrženého na nejvyššího zemského sudího moravského v roce 1589, zemského hejtmana opavského Jana ml. Bruntálského z Vrbna na Hlučíně (zemř. 1608), zemského sudího opavského a rozhodného katolíka Bartoloměje Bruntálského z Vrbna na Frýdku a Markvartovicích (zemř. 1604), zemského hejtmana opavského, místodržícího opavského komornictví, člena moravského zemského soudu a horlivého katolíka Albrechta Sedlnického z Choltic na Bartošovicích (zemř. 1606), Jana Sedlnického z Choltic na Bartošovicích a Neuhubli (Nové Horce, zemř. 1591), Zikmunda Sedlnického z Choltic na Bartošovicích a Hukovicích (zemř. 1602), zmíněnou Zuzanu Sedlnickou z Choltic na Manské Sedlnici a hejtmana hukvaldského panství Valentina Pavlovského z Pavlovic (do roku 1598), bratra olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského z Pavlovic.¹⁸ Z rytířského stavu patřili k zákazníkům český bratr Jan Sak z Bohuňovic na Bernarticích (držel tam svobodný dvůr v letech 1581 – 1602 a ve Valašském Meziříčí též v roce 1594), Abraham Šimonský ze Simonu na Pščině (později správce v Břeclavi v letech 1604 – 1610 a zemř. 1613) a zmíněný hejtman frýdeckého panství, snad rytíř Petr Dachnovský či Jachnovský.¹⁹

Z 39 měšťanů z Nového Jičína jich nejméně 13 vlastnilo domy na náměstí a v přilehlých ulicích, takže většinou zřejmě patřili k radnímu patriciátu (do výše uvedených statistických rozborů jsme z nich započítali pouze čtyři nepochybné purkmistry a městského písaře Veselského). Jednalo se o soukeníka Daniela Lepíka na domě č. 2 od roku 1591, městského písaře Valentina Veselského na domě č. 2 od roku 1602, výsekového řezníka a pozdějšího purkmistra v roce 1605 Paula Schindlera st. na domě č. 7 před rokem 1605, obchodníka se sukrem Petera Meilandta na domě č. 8 před rokem 1591 (tehdy zemřel), výsekového řezníka Daniela Schalla (syna písaře a purkmistra Kryšpína Schalla) na domě č. 12 (U Zlatého jelena) v letech 1600 – 1633 až do jeho smrti, současného purkmistra v roce 1588 Georga Görtlera či Gärtlera na domech č. 13 a 16, na druhém domě až do jeho smrti v roce 1594, Simona Klippela na domě č. 14 do jeho smrti roku 1598, Adama Willerta na domě č. 18 do jeho smrti v roce 1600, soukeníka a pozdějšího purkmistra v letech

1600 a 1606 Václava Wagnera na domě č. 19 před rokem 1605, původně žerotínského úředníka a zámeckého hejtmana v roce 1558 a mnoholetého purkmistra v letech 1567, 1568, 1578, 1581, 1583, 1587, 1588, 1591 a 1595 Ondřeje Řepu z Greiffensdorfu na domě č. 20 (Stará pošta) do jeho smrti v roce 1596, Daniela Faschanga na domě č. 26 od roku 1590 do jeho smrti 1599 a v sousedních ulicích o Annu Dobschin na domě č. 8 v Dolnobranské (Schwarzově) ulici před rokem 1600 a krejčího Nikela Knura na domě č. 12 v Dolnobranské ulici od roku 1605 do jeho smrti v roce 1614. K těmto 13 určeným měšťanům můžeme připojit další významné měšťany, a sice zlatníka Hanse Sachse z Hornobranské ulice a výběřčího posudného Paula Nitzia, jehož se zastával ve věci dluhu 300 zl. v roce 1586 proti Novojičínským sám císař Rudolf II. a jenž zemřel před 21. červencem 1604.²⁰ Druhotně (tj. z kolonek pod jmény jednotlivých zákazníků jako nákupčích či ručitelů, nepatřili k 106 přímým zákazníkům) jsme určili písaře a současného purkmistra v roce 1589 Kryšpína Schalla na domě č. 12 před rokem 1600, pozdějšího purkmistra Hanse Hoffmanna (v Novém Jičíně se vyskytovali dva – soukeník na domě č. 1 v Legerově ulici v letech 1600 – 1626 a krejčí na domě č. 3 v Legerově ulici v letech 1600 – 1614, vždy do své smrti), soukeníka a pozdějšího purkmistra v letech 1625, 1628 a 1631 Paula Schindlera ml. na domě č. 8 v Hornobranské ulici do jeho smrti v roce 1635, pozdějšího novojičínského měšťana a purkmistra v letech 1607, 1610, 1614, 1617 a 1618 Zachariase Gärtlera Ostravského (patrně na domě č. 13 od roku 1589) a krejčího Jana Fingermohna na domě č. 5 v Havlínově ulici v letech 1589 – 1595.²¹ Z uvedených 13 přímých zákazníků jich 8 vlastnilo dům zřejmě v době vzniku zlomku obchodní knihy a z 5 dalších druhotně uvedených měšťanů potom další tři. Tzn. později významní zákazníci se nacházeli teprve na počátku své veřejné a hospodářské kariéry a jako synové ještě zřejmě nevlastnili příslušné měšťské domy.

V dalších městech lze uvést ze zákazníků pravděpodobně z radního patriciátu či z měšťské elity v Příboře městského písaře v roce 1591 a hukvaldského důchodního písaře v roce 1581 a správce hukvaldského panství v roce 1598 Ondřeje Fabiána na právovárečném domě původně Ondřeje Skúpého od roku 1581 a na svobodném dvoře ve Větrkovicích od roku 1595, zavražděného v roce 1610, snad Bartoše Mlynáře držícího mlýn s valchou v roce 1581, patrně českého bratra Lukáše Rožka, zemřelého před rokem 1600, a druhotně purkmistra v letech 1576, 1580 – 1581 a 1586 – 1587 Matouše Vlčovského, zemřelého v roce 1591.²² V Bílovci k zákazníkům z radního patriciátu patřili Lorentz Kliez či Klitsch, purkmistr v roce 1589, Motz Donheiser či Matis Tonheyser či Mats Thonhäuser starší v roce 1559 a purkmistr v roce 1572 a Klotz Khromer, snad totožný se starším Jakobem Klotzem v roce 1587.²³ V Odrách lze jmenovat dva purkmistry, a sice Mertena Angnetera, postupně fojta v roce 1553, poté staršího v roce 1560 a purkmistra v letech 1558, 1583 a 1586 v domě č. 19 na náměstí, a Valtena Mudraka, též nejprve fojta v roce 1568, poté písaře v letech 1582 – 1586 a 1590 a purkmistra v letech 1581, 1592, 1595 a 1601 na domě č. 31 na náměstí. Nezahrnuli jsme sem Veita či Vituse Fleischra, fojta v letech 1543 a 1547, patrně v rukopise šlo spíše o jeho syna nebo jeho jmenovce.²⁴ V Hranicích

obdobně Jana Mlynářů, rychtáře v roce 1594, mladšího purkmistra v letech 1602 – 1603 a staršího purkmistra v letech 1597, 1606 – 1607 a 1609 (byl to současně spolu s Florianem Angneterem z Oder žadatel o část pozůstalosti po Blažejí a Jiřím Österreicherovi 2. dubna 1607).²⁵ Ve Fulneku známe aspoň Sebastiana Langa, purkmistra v letech 1569, 1580, 1586 a 1595.²⁶ Rovněž Blažejův bratr - obchodník, sladovník a lichvář Bartel či Bartoloměj Östereicher z Olomouce, pravděpodobný zákazník, věřitel Nového Jičína na 7 000 zl. v letech 1611 – 1614, patřil zřejmě k radnímu patriciátu či dokonce starému patriciátu jako vlastník pravovárečného domu na Mořickém náměstí č. 9 v letech 1602 – 1627 do jeho smrti a pravovárečného domu v České ulici č. 7 před 14. březnem 1614. Opět druhotně je právě u něho uveden Joachim Klerich, měšťan a lichvář v Přerově, od roku 1604 bohatý kramář v Olomouci, rovněž věřitel Nového Jičína na 1 500 zl. v roce 1604 a 500 zl. v roce 1615, vlastník pravovárečného domu na Dolním náměstí č. 11 v letech 1607 – 1622 a pravovárečného domu tamtéž č. 43 v letech 1616 – 1622 asi do jeho smrti a dalších tří domů na okraji města.²⁷

Z duchovních k zákazníkům patřili farář Mikuláš Judex v Příboře v letech 1585 – 1592 a zmíněný neznámý kaplan Tobiáš Peisckher v Bílovci a z poddaných byl snad nejvýznamnější rychtář Lorenz Schreiber ze Suchdola, doložený v letech 1571 – 1605.²⁸

Náš obchodník z let 1585 – 1589 pravděpodobně jako kramář v Olomouci obchodoval s kořením, luxusními látkami, jižním ovocem a dokonce kovy a oděvními doplňky (tj. drobným módním zbožím) jako stuhami, tkanicemi (šňůrami), knoflíky, papírem aj. (v Olomouci s kovy a módním zbožím vedle kramářů obchodovali i šmejdiři, v Praze od 2. poloviny 16. století už pouze jen šmejdiři), léčivy, barvivy a chemikáliemi (v Olomouci s tímto zbožím vedle kramářů obchodovali materialisti a lékárníci) a navíc i s vlnou, sukнем a plátnem (v Olomouci bylo toto zboží vyhrazeno skutečným obchodníkům ve velkém a soukeníkům a kroječům suken). Pravděpodobně neobchodoval s potravinami (kromě obilí a jižního zboží), masem, pečivem, pivem, vínem (kromě asi zahraničního, jež náleželo kramářům), některými kovy jako železem a snad ani s kožešinami a kůžemi.²⁹

Z přímo zaznamenaného kramářského zboží v obchodní knize lze uvést nejčastěji na prvním místě koření a z něho podle výskytu sestupně pepř (Pheffer), šafrán (Saffrann), kmín (Khimmel), hřebíček (Negelenn), zázvor (Ingwer), skořice (Zimt), vavřínek – bobkový list (Lorbernn), muškátový oříšek (Muskat Nuss), muškátový (?) oříškový květ (Nussket Pluet), kafr (Caffer), galgan (Galgannndt, používaný též v lékařství) a záhadný Pipr (jiný druh pepře nebo kořalka pepřovice?). Na druhém místě následovali nejrůznější přepychové látky asi ze Západu jako augsburský a landsberský barchet (Parchendt, Parchennt – současně tyto druhy dokládají možné obchodní spojení s augsburskými Österreichery), taft, samet, kolínské hedvábí neboli hedvábí výborné kvality (Zerwitz Seidenn), ferstat (Ferstodt), haras a grobgrünn (Grogrogn či Gregrenn) – hedvábná látka z hrubých a silných látek a naopak z Východu zase turecký muchajor, snad turecký samet, taft, šamlot (Schamlot) – látka z velbloudí srsti, hedvábí (Seidenn, též krejčovské hedvábí na šití a vyšívání – Neeseidenn, pletené hedvábí – Fletseidenn), bavlna (Paumboll) a z místních zdrojů

plátno (Leinen, Leimet), sukno či pytlové sukno (Tuch, Peitl Tuch) a vlna (Woll). Četně se vyskytovaly různé oděvní doplňky (různé šňůry a tkanice a hedvábné knoflíky) a spíše ojediněle jižní ovoce jako fiky (Feigen), pomeranče (Pommerantzen) a snad broskve (Persilli, pokud nešlo o kořalku broskvovici). Dále následoval vinný kámen (Weinstein – kyselý vinan draselnatý či draslík – kyselý kalium) zejména jako barvivo na sukno, ale používány i v lékařství a k pocínování, papír (Papir), další potraviny jako rýže (Reis, snad i výraz aisreis), ořechy (Nuss), mandle (Mandelnn), kamenec či ledek (Olaun) potřebný spolu s vinným kamenem na úpravu sukna a též na výrobu potaše, měděná voda (Khupffer Wasser) na výrobu mědi, tj. vitriol či k barvení jako arsenan měďnatý – tj. svinibrodská zeleň anebo hydrát měďnatý – tj. brémská modř, ojediněle kanárský třtinový cukr či moučkový cukr (Canari Zucker), cukrkandl nebo cukrátko či bonbóny – snad skořicové (snad Zimt Zuckrgannndll), nože (Messer), knoflíky (Knopff), žito (Khorn, Korn), oves (Haber), proso (Hirsenn), losos či salmiakový roztok (Salmus), benátské mýdlo (Venediss Saiffenn), sítina (Sahern) – asi špičky ječmene, žita či ovsa či štáva z tétož, snad káva (?) či jakési obaly z plodin (Caffes), zinkovec či zinková ruda (Tzinkherz), vinné špunty, perly či spíše hrozinky (wein Pelnor nebo Prlenn) a zřejmě léky jako kůra z mladých větviček skořice – Cinnamotum aromaticum s pročišťovacími účinky (Zimettrindenn, Zimettrinde), devěsíl proti kašli (Peust wurtzt), cicvárové semínko na žaludeční potíže (Zitbern) a květy (muškátové) či pryskyřice (Pluet) užívané jako lék nebo na vymazávání sudů. Na základě dalších upřesnění jsme museli z původního souboru zboží vyřadit huspeninu či rosol, beránka a léčivou náplast na rány s obsahem léčivých solí.³⁰

Ke srovnání uvedme sortiment zboží z obchodního skladu a pozůstalosti kramáře Blažejie Österreichera ze vzpomenuého inventáře po jeho vdově Marianě a Jiřím Faschangovi z 6. března 1600. Po ohodnocení domu a hotovosti uvedené vážené zboží v rozsahu 1 750, 9 liber obsahovalo vinný kámen, ledek, duběnkou (?), alkohol, křídou, anýz, mandle, rýži, třtinový (cukrový?) rákos, vinné hrozny či hrozinky, vavřínový věnec, myrhu, kadidlo, síru, mýdlo, měděnku, horskou zeleň, měděnou vodu, brazilské dřevo, dřevěný olej aj., bavlnu a vlnu, z koření potom pepř, šafrán (též z města Arganu ve Španělsku), hřebíček, muškátový květ, zázvor, kafr, koření galgan, dále bílý kanárský cukr, cukrkandl, asi cicvárové semínko a kůru skořice. Mezi látkami v množství 3 696, 25 loktů se našel šamlot, muchajor, vališ, barchet (pět druhů podle měst Augsburg, Špýr, Landsburg u Augsburgu, Pechenbach a Reichenbach), sukno, hedvábí (nejméně čtyři druhy, a sice španělské pletené, kolínské, končířové a hedvábí na šití), samet (snad i z italské Modeny), damašek, taft a záhadné látky jako forstadt (asi ferstat), dobnin (zřejmě těžké hedvábí), cendel (lehký taft či polohedvábí), zelený perit aj. Z vlastní pozůstalosti byl sepsán mužský a ženský šatník s kožichy, pláští z různého sukna (schwenzefelderského a weichseischského), kabátci, španělskými kalhotami, ghalioty (kamašemi), panskými punčochami a u žen opět s kožichy, kazajkami, sukněmi, šaty se zlacením a letními klobouky a na konci s třemi koberci. Ze zařízení domu bylo uvedeno stříbrné (o třech položkách včetně stříbrného pozlaceného pasu), cínové a zejména měděné kuchyňské

náčíní, včetně několika pánví, roštů, rožní, dále lamaček na len, vochlí a snad kolovratů apod. V četné výzbroji obchodníka se nacházela minimálně jedna ručnice, záhadná dlouhá a krátká hlaveň, kord, halapartna, dva rapíry, tři tulichy, uherská šavle, prachovnice a křesadlo k střelnému prachu. Naopak v nevelké knihovně pouze se 7 knihami lze uvést jen náboženskou literaturu, a sice německou bibli, postilu Šimona Pavla, Spangenbergovu luterskou postilu (nejoblíbenější a nejvydávanější luterskou postilu v 16. století u nás), český kancionál (možná pro českou manželku Marianu?), modlitební knihu a dvě nové modlitební knihy. Sem inventární komise přiřadila tři velká kupní registry (asi z jednoho z nich část naší obchodní knihy) a tři staré kupní registry a novou nepopsanou knihu. Někdo z obyvatel domu též hrál zřejmě na citeru. Konečně po výctu peřin následoval soupis konopí, plátna a různé, zejména lněné příze (doklad zřejmě tkalcovské dílny a snad vykupování konopí a lněné příze na venkově a podílu na obchodu s plátnem a nákladnictví plátna?) a na závěr přehled vynaložených nákladů na pozůstalostní řízení ve výši 2 376 zl., hrazených asi z inventovaného majetku.³¹

Podívejme se nyní na spotřební nároky jednotlivých stavů a sociálních vrstev, jak se odrážejí v novojičínské obchodní knize. Zákazníci z vyšší šlechty, z panského stavu nakupovali na dluh především látky a koření. Protože ale asi 250 zákazníků či dlužníků, tedy méně než jeden za den, představovalo především dlužníky obchodníka, lze vyvodit, že několikanásobně větší počet zákazníků musel své nákupy u obchodníka platit hotově. Je proto pravděpodobné, že šlechtici ostatní nakupované zboží platili hotově a do obchodní knihy se dostaly jen jejich velké nákupy za luxusní látky, oděvní doplňky a občas i drahé koření a jiné zboží. Otázkou samozřejmě je, zda tito šlechtici nenakupovali i u jiných obchodníků.

Blízký pán Karel starší z Žerotína na Starém Jičíně nakupoval buď prostřednictvím očíslovaných písemných objednávek (celkem v hodnotě 35 mor. zl. 9 gr. 6 denárů) nebo důchodního písaře Jana Rausse, služebných Marty a Elišky, neznámého Václava Pavlíků a snad novojičínského měšťana (Michela, Joachima nebo Hanse) Riemera či prostě řemenáře u obchodníka a postupně zboží splácel jako 29. října 1585 a 21. května 1588 (tehdy výslovně na konto). Druhého jmenovaného dne zaplatil rovněž za současně koupený červený taft a odebral hedvábí na šití, patrně dále v květnu 1588 mu obchodník poslal černý samet, pěknou hedvábnou šňůru (tj. tkanici) a hedvábí na šití a vyšívání a po jakémsi Riemerovi či řemenáři mu poslal kamenec či ledek, v červnu 1588 odebral prostřednictvím služebné Marty černé plátno (13,5 lokte za 2 zl. 3 gr. a 4,5 den.), prostřednictvím služebné Elišky pěknou šňůru (60 loktů za 5 zl. 16 gr. a 3,5 den.) a hedvábí na šití, prostřednictvím Jana Rausse bavlnu, prostřednictvím služebné Elišky černý taft a prostřednictvím Riemera ledek a v srpnu 1588 prostřednictvím Jana Rausse mladšího tucet knoflíků a hedvábí na šití a zřejmě v září 1588 poslal po Václavu Pavlíků cukrkanďl či snad skořicová cukrátka pro jeho manželku (rkp., 13v). Kromě ledku asi na úpravu sukna a cukrkanďlu jen samé látky a oděvní doplňky či potřeby na šití. Jeho manželce na základě písemné objednávky poslal obchodník po Václavu Vejvodovi 3. listopadu 1588 pěknou šňůru (22 lotů za 6 zl. 18 gr.,

1 lot za 9 gr. – doklad, že se v rkp. jedná o moravské zlaté), černé hedvábí na šití a kus černého dvojitého barchetu, 5. 11. po služebné Elišce pěknou šňůru, černé hedvábí na šití a černý taft a 9. 11. 1588 zase po téže pěknou šňůru – asi vše na šití nějakých šatů. Snad proto, že šlo o větší částky než obvykle, nakupoval Karel starší z Žerotína na úvěr.³²

Stejně tak zemský hejtman opavský Jan Bruntálský ml. z Vrbna na Hlučíně nakoupil 6. srpna 1585 ve vzdáleném Novém Jičíně asi na písemnou objednávku poslanou po Lorentzi Peierle zejména látky turecký muchajor, hedvábnou šňůru, knoflíky a hedvábí. Dluh za zaslané zboží zaplatil již po 14 dnech 20. srpna 1585 jeho písař. Novojičínský obchodník musel vynikat kvalitou svých látek, když se Jan Bruntálský neobrátil do blízké Opavy, ale do Nového Jičína.³³ Jeho bratr, pozdější zemský sudí opavský (od roku 1596) Bartoloměj Bruntálský z Vrbna na Frýdku a Markvartovicích, nakupoval přes své služebné nižší šlechtice Albrechta Rohra a Václava Harošovského a zřejmě služebníky Tomáše Kerleho a Petrklíčského a na písemnou objednávku. Asi v lednu 1589 nakoupil černé knoflíky a bavlnu, prostřednictvím šlechtice Albrechta Rohra černý dvojitý barchet, pěknou zelenou šňůru, zelené hedvábí na šití, tucet knoflíků a vlnu, prostřednictvím šlechtice Václava Harošovského opět černý dvojitý barchet, hedvábnou šňůru, hedvábí na šití, tucet knoflíků a vlnu, po Tomášovi Kerlem mu obchodník poslal barchet barvy popela, růžový muchajor, pepř a zázvor a jistě v lednu 1589 mu na písemnou objednávku zaslal cukr (za 2 zl. 26 gr.) a taktéž na písemnou objednávku v březnu 1589 mu zaslal po Petrklíčském safrán (za 4 zl. 18 gr.), pepř, perly či spíše hrozinky, skořici a zelené hedvábí na šití. Kromě převažujících látek a oděvních doplňků zásoboval se odtud Bartoloměj Bruntálský i nezanedbatelným množstvím koření a cukru. Dluh za zboží zaplatil až po 6 a 3 měsících 20. června 1589 a 27. ledna 1590. Také Bartoloměj Bruntálský se neobrátil na obchodníky ve Frýdku či Místku, ale na novojičínského obchodníka s nabídkou luxusních a možná nedostatkových látek, drobného módního zboží a drahého koření a cukru.³⁴

Zemský sudí opavský a moravský zemský sudí (od roku 1589) a pozdější zemský hejtman opavský Albrecht Sedlnický z Choltic na Bartošovicích odebral zřejmě na úvěr 2. června 1588 prostřednictvím svého písaře Jana Frelicha, pozdějšího novojičínského měšťana černý samet a pomeranče (za 18 gr., podle jiného místa z obchodní knihy asi 18 pomerančů po 1 gr.), dále v červnu přes svého krejčího Petra Klingra mu náš obchodník poslal šňůru či tkanici, černé hedvábí na šití, knoflíky, bavlnu, samet, černý taft, zelený muchajor a v červenci přes téhož pěknou šňůru a hedvábí na šití a na písemnou objednávku po krejčím bavlnu, pěknou šňůru a hedvábí na šití a v srpnu na písemnou objednávku opět zásilku hedvábí na šití a taft barvy popela. Kromě obligátních látek a oděvních doplňků zde nakoupil pouze jižní ovoce – pomeranče. Zboží zaplatil zřejmě najednou asi za dva či jeden měsíc 18. srpna 1588.³⁵ Jeho bratr Jan ml. Sedlnický z Choltic na Bartošovicích a Neuhubli je zmíněn pouze při zaplacení zboží hotově v Novém Jičíně 22. ledna 1588 a Zuzana Sedlnická z Choltic na Sedlnici při zaplacení sedlnickým farárem Jiřím Heerslerem 26. října 1588.³⁶ Další bratr Zikmund starší Sedlnický z Choltic na Bartošovicích a Hukovicích nakoupil 16. července 1588 prostřednictvím krejčího

Motze Bartholomea červenou tkanici, červené knoflíky a červené hedvábní na šití, na jiném místě neznámého data dva tucty knoflíků a pěknou šňůru a na dalším místě asi v únoru 1589 opět přes krejčího Motze odebral šňůru, černý samet a zelené hedvábní na šití, 11. března 1589 přes téhož barchet barvy popela a černé hedvábní na šití, 17. června přes snad krejčovou Valten zelený muchajor, zelenou šňůru a zelené hedvábní na šití a v srpnu zase přes krejčího Motze šňůru a asi 9. srpna přes téhož barchet a na písemnou objednávku asi 3. října černou šňůru a asi 27. října žlutou a černou šňůru, černý samet a ještě patrně dodatečně obchodník připsal, že v únoru neznámého roku odebrala krejčová Valten zelené pletené hedvábní a na písemnou objednávku snad v srpnu černé hedvábní na šití a 24. ledna žlutou šňůru a v březnu (vždy neznámého roku buď 1588, nebo 1589) samet. Zikmund Sedlnický tedy nakupoval pomocí krejčího a snad krejčové pouze látky a oděvní doplňky, což vzbuzuje dojem, že kromě běžného zboží placeného hotově měli vyšší šlechtici zřízena zvláštní úvěrová konta (viz u Karla st. z Žerotína) především na drahé látky. Také zaplacení odebraného zboží na úvěr zprostředkoval krejčí Motz 26. července 1588, Paul Schindtler mladší (asi pozdější novojičínský purkmistr v letech 1625, 1628 a 1631) 16. prosince 1588 a krejčová Valten 14. března 1589.³⁷

Z panstva pouze Valentin Pavlovský, bratr olomouckého biskupa a hejtman hukvaldského panství v letech 1576 – 1590 a nájemce tamtéž v letech 1590 – 1598, vynikal nakupováním nejrůznějšího sortimentu zboží. V roce 1588 nakoupil zřejmě na úvěr černý grobgrünn a černý dvojitý barchet a dále s odkazem, že to zaplatí důchodní písař Ondřej Fabián, pepř, nový origan šafrán – snad šafrán s majoránkou, či spíše s dobromyslem květy či pryskyřici, cicvárové či citvárové semínko, hřebíček, rýži, kůru ze skořice, ořechy, koření galgan a asi 18 rysů papíru (tj. asi 36 knih podle celkové ceny za 1 zl. 15 gr.) a na jiném místě 26. července 1588 v Příboře (v pobočném obchodě nebo na tržišti?) vzal červený a černý samet, bílý augsburský barchet, zelenou neznámou látku s červenou šňůrou, červené a zelené hedvábní na šití, benátské mýdlo a zelený taft. Kromě látek, oděvních doplňků či potřeb na šití a koření nakoupil zřejmě na dluh papír zřejmě pro hejtmanskou kancelář, luxusní benátské mýdlo, potraviny rýži a ořechy a zřejmě potřebné léky květy či pryskyřici, cicvárové semínko a kůru ze skořice. Zejména grobgrünn zaplatil Matouš Vlčovský, příborský purkmistr v letech 1576, 1580 – 1581 a 1587 – 1588 dne 2. května 1588, písař Ondřej Fabián zaplatil v Příboře 26. července 1588 za dvojitý barchet a zbytek ceny za grobgrünn současně s dalším nákupem asi na úvěr, jakýsi ručitel platil v Olomouci 14. listopadu 1588 a Ondřej Fabián platil opět v Příboře 30. ledna 1589, dluh za zboží odebrané 26. července 1588 zaplatil Valentin Pavlovský v Příboře až téměř po roce 2. května 1589. To by nasvědčovalo finančním nesnázím Valentina Pavlovského nejen v nakupování běžnějšího zboží, ale i že měl potíže s vyrovnáváním svých dluhů, pakliže se z jeho strany nejednalo o mocensky přezíravé jednání.³⁸

Z rytířstva se objevují mezi zákazníky obchodníka pravděpodobně tři šlechtici. Jan Sak z Bohuňovic na Bernarticích je připomenut pouze při zaplacení dluhu v hotovosti v Novém Jičíně 3. listopadu 1588 a hejtman ve Frýdku Petr Dachnovský či Jachnovský při

zaplacení v hotovosti ve Frýdku 3. října 1589.³⁹ Abraham Šimonský ze Šimonu na Pščině, asi tamější hejtman, vzal prostřednictvím Zachariáše Giertlera či Gärtlera Ostravského (pozdější novojičínský purkmistr v letech 1607, 1610, 1614, 1617 a 1618) 20. ledna 1589 v Novém Jičíně zboží na úvěr do svátku sv. Jiří, a sice bílý taft, vališ, pepř, šafrán, mandle, perly či spíše hrozinky, květy či pryskyřici, zelené hedvábní na šití a neznámé zboží. Kromě látek, potřeb na šití a koření sledujeme širší sortiment zboží, a to potravin a snad léků. Oproti Pavlovskému v podstatě v termínu či krátce po něm zboží zaplatil Zachariáš Giertler v hotovosti 27. dubna 1589.⁴⁰

Z měšťanstva či radního patriciátu vybíráme na ukázkou novojičínské purkmistry Georga Giertlera (Gärtela) a Ondřeje Řepu z Greiffensdorfu, bílovecké purkmistry Lorentze Klietze a Motze Donheisera, oderské purkmistry Merthena Angnethera a Valtena Mudraka, hranického purkmistra Jana Mlynářů a fulneckého purkmistra Sebastiana Langa a dále z tzv. intelektuální elity či nového patriciátu novojičínského právního písaře Valentina Veselského a příborského městského písaře a hukvaldského důchodního písaře Ondřeje Fabiána, školního rektora v Příboře Ondřeje Galluse a kramářku Rosinu Zaudtnerin z Fulneka. Tehdejší současný purkmistr v roce 1588 Georg Giertler nakupoval v našem obchodě 27. března 1588, kdy si obchodník výslovně poznamenal, že mu cosi zapůjčil. Tento či jiný dluh snad za 4 sudy splatil 23. července 1588 v Bendzinu u Hlivice a další den doplatil více za něho bývalý městský písař a pozdější purkmistr v roce 1589 Kryšpín Schall.⁴¹ Mnoholetý purkmistr Ondřej Řepa z Greiffensdorfu v letech 1567 - 1595 vzal zřejmě na dluh prostřednictvím novojičínského měšťana, vlastníka právovárečného domu a krejčího Jana Fingeremohna 28. dubna 1588 hedvábnou šňůru a černé hedvábní na šití a v červenci prostřednictvím Mertena Kreisla rovněž hedvábní na šití a pěknou hedvábnou šňůru. Dluh zaplatil hotově v Novém Jičíně dne 27. června asi za dva měsíce.⁴² Další pozdější novojičínský purkmistr v roce 1605 Paul Schindler (Schindtler) vzal prostřednictvím Hanse Hoffmanna asi 3. června 1588 černé knoflíky, asi 8. června 1588 prostřednictvím téhož hedvábní, dále prostřednictvím jeho tkadleny šlejřů 1 lot kolínského hedvábní (za 10 gr. 2 den.), asi 9. června 1588 prostřednictvím snad služebné Nerly červené pletené hedvábní a 22. července 1588 opět prostřednictvím Hanse Hoffmanna šňůru a černé hedvábní na šití. Dluh zaplatil až po čtyřech měsících 11. a 14. října 1588 hotově. Na jiném místě odebral osobně 3. listopadu 1588 do stanoveného dne barchet barvy popela.⁴³ Jiný pozdější purkmistr Wenzel Wagner v letech 1600 a 1606 vzal zřejmě na úvěr od obchodníkovy hospodyně či manželky 21. dubna 1588 pěknou hedvábnou šňůru a černý dvojitý barchet a 26. dubna 1588 zase pěknou šňůru a černé hedvábní na šití.⁴⁴ Bílovecký purkmistr v roce 1589 Lorentz Klietz vzal na dluh od obchodníka 14. dubna 1588 v Bílovci (v pobočném obchodě či na tržišti?) do určeného dne zaplacení černý dvojitý barchet, černý taft, pěknou šňůru, pěknou hedvábnou šňůru a černý barchet, 8. května 1588 mu obchodník poslal v zásilce bavlnu, v srpnu odebrala dcera Hanse Riemera samet, asi 7. srpna odebrala jakási Kateřina (Katrle) pipr (asi pepř), šafrán, zázvor, hřebíček a tři nože. Tento dluh za nákupy zaplatil Klietz v Bílovci hotově 1. září 1588, tj. po čtyřech až jednom měsíci. Asi v září

1589 vzala zřejmě na dluh jeho manželka v Bílovci pepř, šafrán, mandle a muškátový květ a jiného dne snad téhož září na písemný úpis obchodník Klitzovi zapůjčil 12 zlatých a ještě prodal barchet barvy popela.⁴⁵ Další bílovecký starší v roce 1559 a purkmistr v roce 1572 Motz Donheiser či spíše jeho manželka nebo snad vdova označená jako členka soukenického cechu platila asi dluh 6. prosince 1589 v Bílovci a v hotovosti opět asi dluh 18. června 1590.⁴⁶ Oderský purkmistr Merthen Angnether v letech 1558, 1583 a 1586 se s naším obchodníkem vyrovnával 5. srpna 1585 v Odrách a zůstal mu stále dlužen 10 zl. Jeho žena vzala zřejmě na dluh 14. září 1585 v Odrách (další pobočka či na tržišti?) šafrán, pepř a vavřínový či bobkový list. Mezitím Merthen Angnether vyrovnal hotově dluh 15. srpna 1585 za 2 šefle žita a 15. září zaplatil další 2 šefle asi žita (po 1,5 zl.) a 30. prosince 1585 došlo k dalšímu společnému vyúčtování. Obchodník si poznamenal, že ho M. Angnether vezl (asi na voze) 12. září 1585 snad z Hranic do Oder a o tři dny později z Oder do Jičína. V roce 1588 jeho manželka vzala na úvěr pepř, šafrán, v červnu 1588 další pepř, šafrán, květ či pryskyřici a hřebíček, dále v červnu jí obchodník zaslal 10 loktů černého harasu (za 3 zl. 12 gr. 6 den.), černý taft a samet na smuteční šaty. Zboží zaplatil hotově Merthen Angnether v lednu 1589 prostřednictvím snad své matky, přičemž si dále obchodník poznamenal, že účtované částky, splátky, vyúčtování či zprávy vypsal a snad zaslal poštou (?).⁴⁷ Druhý jmenovaný oderský purkmistr Valten Mudrak v letech 1581, 1592, 1595 a 1601 nakupoval prostřednictvím syna Jakuba na úvěr do stanoveného dne v Novém Jičíně v březnu 1589 černý dvojitý barchet a černý landsburský barchet. Dluh zaplatil Valten Mudrak asi po dvou měsících 8. května zřejmě 1589 hotově v Hranicích (v pobočce nebo na tržišti?).⁴⁸ Pozdějšímu hranickému purkmistru Janu Mlynáři (Mülner) či Mlynářů (mladší purkmistr v letech 1602 – 1603 a starší purkmistr v letech 1597, 1606 – 1607 a 1609) zaslal obchodník z (Valašského) Meziříčí 13. června 1588 dvojitý barchet a zašívací či látací přízi z hedvábí.⁴⁹ Fulnecký purkmistr Sebastian Lang v letech 1569, 1580, 1586 a 1596 je zmiňován pouze při zaplacení dluhu hotově 8. října asi 1588 ve Fulneku.⁵⁰

Z ostatních příslušníků radního patriciátu či tzv. intelektuální elity je možno na prvním místě uvést městského právního písaře Valentina Veselského. Ten jako nižší či dolní písař odebral 20. března 1588 v Novém Jičíně zřejmě na úvěr do stanoveného dne 8 lotů pěkné hedvábné šňůry (za 2 zl. 8 gr. 4 den.), černé hedvábné na šití a asi druh světle hnědého šamlotu, jiného dne března prostřednictvím Jakuba Knoblocha filky, zelenou sítinu (?), šňůru a hedvábí. Na jiném místě vzal zřejmě na úvěr 1. listopadu 1588 asi dědicům měšťanky Spunerinové pepř a 17. ledna neznámého roku (buď 1588 nebo 1589) vzal na Peckhovu cenu či účet jakési hedvábí, v červenci 10 knih papíru (za 12 gr. 6 den.) a v říjnu jednu knihu papíru (za 1 gr. 2 den.) pravděpodobně pro svůj úřad písaře.⁵¹ Obdobně hukvaldský důchodní písař Ondřej Fabián vzal se svou manželkou 26. července 1588 (tehdy platil i dluh za Valentina Pavlovského v Příboře) dávku a zadlužil se do výše 17 zl. vedle starého dluhu. Dále toho dne nakoupil na dluh kanárský cukr, lék kůru ze skořice, pepř, hřebíček, muškátový oříšek, černý barchet, růžový či rozinkový muchajor či spíše růžový mohér,

bílé hedvábné, 6 loktů zelené šňůry (za 19 gr. 1 den.) a zelené hedvábné na šití. V září 1588 mu obchodník poslal půlku (tj. 2 kvarty rovnající se dvěma plným dlaním) buď vinných špuntů či spíše hrozinek (za 5 gr.) a 5. října 1588 prostřednictvím Jury Velikého odebral v Příboře hedvábnou šňůru, černé hedvábné knoflíky a hedvábné na šití.⁵² Školní rektor v Příboře Ondřej Gallus nakoupil 2. května 1588 v Příboře na dluh do stanoveného dne nepromokavý šamlot a knoflíky, kterýžto dluh zaplatil 9. června 1588 v Novém Jičíně.⁵³

Do radního patriciátu se zahrnují i kramáři (zde z Brušperku, Valašského Meziříčí, Frenštátu, Oder, Fulneku, Příbora, Opavy, Bílovce, Místku a Frýdku). Z nich lze představit kramářku Rosinu Zaudtnerin z Fulneka. Ta zaplatila 14. dubna 1588 v Novém Jičíně v hotovosti svůj dluh ohledně snad kávy (Caffes) v ceně 70 krejcarů. Pokud by šlo opravdu o kávu, jednalo by se asi o nejstarší písemnou zmínku o kávě v českých zemích. Další dluhy zaplatila dvakrát 17. května v Novém Jičíně a 25. července 1588 vždy v Příboře. Poslední vyrovnání dluhu v Příboře si obchodník zapsal na třech různých místech. Na třetím místě si obchodník zaznamenal nákup Rosiny Zaudtnerin na dluh 25. července 1588 v Příboře, a sice šafrán, pepř, kmín, květy či pryskyřici a pletené hedvábné. 8. září 1588 kramářka odebrala v Novém Jičíně kmín a hřebíček, 21. prosince 1588 tamtéž 4 půlky pipru (za 4 zl. 6 gr. a 6 den.), šafrán, květy a muchajor barvy slonové kosti, 22. března zřejmě 1589 v Novém Jičíně pepř a 19. července zřejmě 1589 jí obchodník zaslal šňůru či tkanici. Toto zboží splatila vždy v Novém Jičíně ve dnech 26. října, 23. listopadu a 21. prosince – vše v roce 1588, 15. února, 29. března dvakrát (jednou za 1 půlku pipru), 6. září za šňůru vždy 1589 a v Odrách 1. ledna a opět v Novém Jičíně 15. dubna, 18. července a 26. září snad v roce 1590 či 1599. Kromě toho někdy odebírala zboží a platila asi za svou příbuznou kramářku Magdalenu Zaudtnerin z Fulneka.⁵⁴ I tito kramáři nakupovali na dluh zejména koření, látky, oděvní doplňky a možná kávu. Jak vidíme, celkově příslušníci radního patriciátu kupovali na dluh nejrozmanitější zboží, a to nejen látky (zejména černé smuteční) a oděvní doplňky a potřeby na šití jako šlechta, ale ve větším počtu i koření, potraviny (mandle), řemeslné výrobky (nože) a zemědělské produkty (obilí – žito), oba písaři navíc na dluh nakupovali jižní ovoce jako filky, potraviny jako cukr, záhadnou zelenou sítinu, vinné špunty či hrozny, léky a papírové knihy.

Z měšťanů řemeslníků je možno uvést Simona Paumohna z Nového Jičína. Zřejmě jeho manželka nakoupila na úvěr asi 8. dubna 1588 do pevně stanoveného dne záhadný černý „Reuer Zad Sammet“, tj. samet na smuteční šaty, téhož dne novojičínský měšťan a krejčí Jan Fingermohn obdobně pro něj odebral černé hedvábné, 18. května 1588 Paumohnův učeň vzal zřejmě na dluh kamenec či ledek a vinný kámen (zřejmě na barvení sukna), následujícího dne patrně syn Jakub vzal ledek a vinný kámen a totéž 23. května a konečně 29. května zřejmě další syn Jeremiáš opět odebral ledek a vinný kámen (vždy po 4 půlkách kamence a 4 půlkách vinného kamene za 20 gr. 4 denáry). Tyto nákupy zaplatil Simon Paumohn v hotovosti 28. dubna v Novém Jičíně a 23. července jeho syn (tak uveden) Jakub na dluh zřejmě vždy roku 1588. Na dalším místě opět jeho syn Jakub 2. července 1588 do nově stanoveného termínu vzal na dluh černý samet, černý grobgrünn

a černou šňůru, jeho manželka 27. července šafrán, opět syn Jakub asi 4. srpna ledek, vinný kámen a šňůru, asi 6. srpna mu zaslal obchodník další šňůru, jeho učeň 23. srpna odebral ledek a vinný kámen, jeho služka 25. září jeden lot šafránu (za 9 gr. 3 den.) a jeho manželka 12. září vždy 1588 barchet barvy popela. Tento nákup zaplatil v hotovosti syn Jakub až 12. března 1589. Na třetím místě vzal na dluh do určeného dne jeho syn Ondřej (Anderle) v březnu 1589 vinný kámen, jeho manželka grobgrünn a asi jeho učeň pepř a samet. Nákup zaplatil syn Jakub v hotovosti 3. listopadu 1589.⁵⁵ Vedle převládajících látek a částečně potřeb na šití a koření řemeslník – snad soukeník Simon Paumohn – nakupoval na dluh zejména potřebné chemikálie a barviva jako ledek a vinný kámen na úpravu sukna a jeho barvení. U jiných řemeslníků bychom našli i měděnou vodu, tj. vitriol, zinkovec apod.

Z duchovenstva v našem zlomku obchodní knihy pocházeli pouze dva duchovní. Farář v Příboře Mikuláš Judex byl zaznamenán pouze při vyrovnání dluhu v hotovosti 18. července 1588 v Novém Jičíně. O dva dny později platila jeho kuchařka Beránková (beraneken), a 24. července 1588 zaplatil sám farář v Příboře.⁵⁶ Kaplanu v Bílovci Tobiáš Peisckherovi poslal náš obchodník z Oder v dubnu 1588 po kramáři Jakubu Gellerovi dvouvlasý samet, 22. května 1588 mu prodal v Bílovci tři lokty barchetu (za 15 gr. 3 den.), 17. srpna 1588 mu opět po asi témže Jakobovi složným listem zaslal šedý samet a neznámého dne ještě zelené hedvábí na šití. Samet zaplatil bílovecký kaplan 22. května zřejmě 1588 v Bílovci a asi zbytek 1. září téhož roku v Bílovci v hotovosti. Na jiném místě odebral Tobiáš Peisther 1. září 1588 v Bílovci na dluh do sv. Mikuláše šafrán a pepř.⁵⁷ Duchovní obdobně jako šlechta a příslušníci radního patriciátu nakupovali na dluh především látky, potřeby na šití a koření.

Z celkem šesti poddaných lze uvést rychtáře Lorenze Schreiberera a syna sedláka Urbana Quitty. Za rychtáře v Suchdole Lorenze Schreiberera odebrala zboží jeho manželka v Novém Jičíně v červnu 1588 do stanoveného dne, a sice bílý barchet, a v srpnu téhož roku tamtéž snad jako ručitelka za nějakou selku další bílý barchet. Dluh zaplatil Lorenz Schreiber 17. srpna asi 1588 za 8,5 loktu barchetu.⁵⁸ Uvedený syn sedláka Urbana Quitty ze Ženkavy zaplatil 25. ledna 1590 za 1 a $\frac{3}{4}$ šeflu ovsa, 13. března jeho příbuzný či čeledín Bartl za čtvrt šefla ovsa a 6. dubna vždy asi 1590 opět Urbanův syn za muchajor v hotovosti.⁵⁹ Pouze u syna sedláka Urbana Quitty vedle obligátních látek nacházíme nákup na dluh potřebného zemědělského produktu, a sice obilí – ovsu.

Kromě prodeje na dluh obchodník občas i půjčoval peníze jako výše uvedenému bíloveckému purkmistrovi Lorentzi Klietzovi asi v září 1589, ale i jiným. Z větších půjček lze zmínit jeho půjčky tkalci plátna a snad jeho bratrovi (Barte?)lovi (Bartoloměji) Österreicherovi v Olomouci, pozdějšímu majiteli dvou pravovárečných domů po roce 1602, obchodníku, sladovníku a lichváři. Tomu zapůjčil 20. ledna 1589 v Novém Jičíně do svátku svatého Jana 4 zlaté, jeho ručiteli Joachimovi Klerichovi (Klärichovi – pozdějšímu bohatému kramáři v Olomouci po roce 1604, lichváři a majiteli dvou pravovárečných domů tamtéž po roce 1607) v Přerově zapůjčil 10. srpna 1589 rovněž 4 zlaté a pro téhož

Österreichera zapůjčil prostřednictvím Kryštofa Herinsche 29. prosince 1589 8 zl. a 22 grošů.⁶⁰

V článku jsme na počátku informovali o neznámé obchodní knize z novojičínské městského archivu, pocházející z let 1585 – 1589, již jsme se věnovali v jiné studii. Tam jsme se pokusili o určení pravděpodobného autora obchodní knihy – novojičínské kramáře Blasia Österreichera, zemřelého v roce 1598, jenž po sobě zanechal rozsáhlý obchodní sklad, zinventovaný v roce 1600. Obchodník z knihy z let 1585 – 1589 tam měl zaznamenaných 106 zákazníků či dlužníků, z nichž přes 82,1% pocházelo z řad měšťanů. Někteří ze zákazníků byli v historii dosud nezachycenými osobnostmi (Zuzana Sedlnická z Choltic na Sedlnici, bílovecký kaplan Tobiáš Peisckher, příbořský školní rektor Ondřej Gallus aj.). K nejvýznamnějším zákazníkům patřilo osm příslušníků panského stavu (Karel starší z Žerotína na Starém Jičíně, zemský hejtman opavský Jan ml. Bruntálský z Vrbna na Hlučíně, zemský sudí opavský Bartoloměj Bruntálský z Vrbna na Frýdku a Markvartovicích, zemský hejtman opavský Albrecht Sedlnický z Choltic na Bartošovicích aj.), asi tři příslušníci rytířského stavu a řada představitelů radního patriciátu (novojičínský purkmistr Ondřej Řepa z Greiffensdorfu aj.), včetně tzv. intelektuální elity a kramářů. Obchodník z obchodní knihy náležel svým různorodým sortimentem prodávaného zboží ke kramářům, tj. obchodníkům s luxusním a zběžným zbožím (nikoli specializovaným).

Pokusili jsme se přiblížit spotřební požadavky jednotlivých stavů a sociálních vrstev, především šlechty a měšťanstva, jak se zobrazily v dotčené obchodní knize. Nemohli jsme postihnout celý spotřební koš těchto sociálních vrstev, ale jen tu jeho část, jež představovala nejdražší luxusní zboží a zboží spíše se vymykající běžné potřebě, a tudíž nakupované na dluh. Náš obchodník zřejmě vynikal kvalitou luxusních látek a drahého koření, které u něj nakupovali páni a rytíři nejen z bezprostředního okolí Nového Jičina, ale i z Hlučína, Frýdku a Pščiny. Na konta, otevřená u obchodníka, nakupovala vyšší a nižší šlechta zřejmě i na dluh, a to především luxusní látky, oděvní doplňky, potřeby na šití a koření (ojediněle ledek, cukrkandl, cukr a pomeranče), s výjimkou Valentina Pavlovského, hejtmána na Hukvaldech, jenž na dluh nakupoval i luxusní benátské mýdlo, potraviny (rýže, ořechy), léky a papír, podobně jako rytíř Abraham Šimonský ze Šimonu na Pščíně – navíc potraviny (mandle) a asi léky. Kromě luxusních a obyčejných látek, oděvních doplňků a zejména koření nejrozmanitější zboží na dluh nakupovali příslušníci radního patriciátu (v tom i tzv. intelektuální elita a kramáři), ale i ostatní měšťané a řemeslníci. Zřejmě se jednalo buď o neběžné či dražší zboží jako vzácnější potraviny (mandle, kanárský cukr, snad káva), jižní ovoce (fíky), řemeslné výrobky (nože, papírové knihy), zemědělské produkty (obilí – žito), zelenou sítinu (?), vinné špunty či spíše hrozinky, léky a kromě uvedených příkladů mandle, pomeranče, broskve či kořalka – broskvovíce a proso. Kromě námi uvedeného Simona Paumohna řemeslníci dosti často na dluh nakupovali potřebné suroviny – chemikálie a barviva na úpravu sukna ledek a vinný kámen a kromě uvedených příkladů asi jako barvivo měděnou vodu, tj. vitriol a dále zinkovec. Zmínění dva duchovní následovali ve svých spotřebních nárocích na nejdražší zboží šlechty, nakupovali drahé

látky, potřeby na šití a koření. Drahé látky a obilí – oves pro své hospodářství z toho mála příkladů nakupovali i poddaní. V podstatě pro všechny sociální vrstvy zřejmě nejdražší zboží představovaly luxusní látky, kromě poddaných (nedostatek údajů?) potom oděvní doplňky, potřeby na šití a koření. Nejrozmanitější zboží na dluh nakupovali kromě dvou příslušníků šlechty příslušníci radního patriciátu a vůbec měšťanstva.

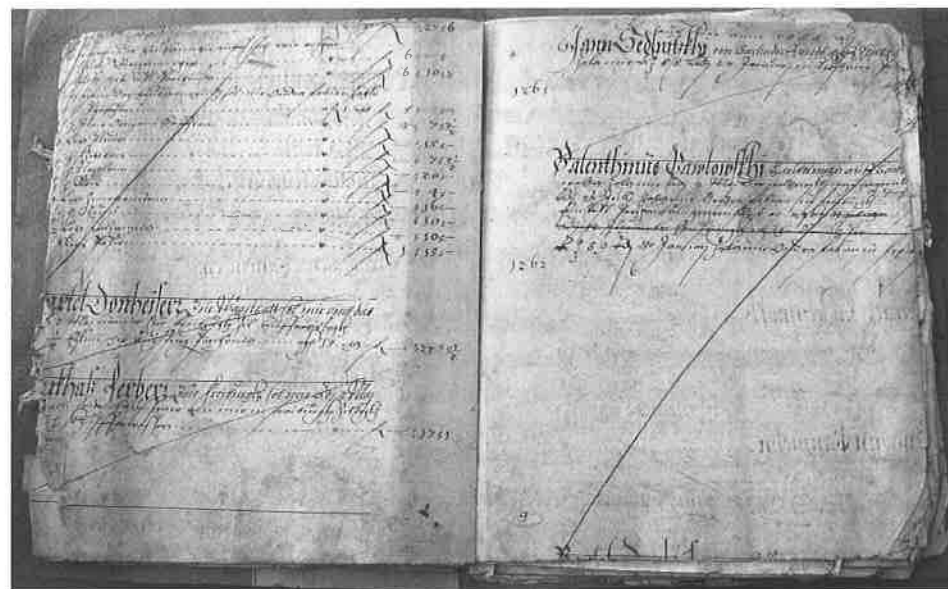
Poznámky:

- 1 Jurok, Jiří: Neznámá obchodní kniha novojičínské obchodníka (pravděpodobně Blasia Österreichera) z let 1585 – 1589 a její edice. Sborník archivních prací LX, 2, 2010, s. 307 – 434, týž, Neznámá obchodní kniha novojičínské obchodníka (pravděpodobně Blasia Österreichera) z let 1585 – 1589 a její edice, II (Opravená verze). SAP LXI, 1, 2011, s. 115 – 206. V opravené verzi byla znovu otisknuta pouze edice obchodní knihy a pozůstalostního inventáře Blasia Österreichera z roku 1600 z důvodu chybného zlomu, ztráty formátování poznámkového aparátu a výpadku celých odstavců, vět a slov textu.
- 2 Státní okresní archiv Nový Jičín, fond Archiv města Nového Jičína, zlomek obchodní knihy inv. č. 347, 1585 – 1589 (1590).
- 3 Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 310 – 312 k počtu zápisů zákazníků.
- 4 Graus, František: Tři zlomky českých kupeckých knih z doby předhusitské. Československý časopis historický 4, 1956, s. 644 – 654 (s edicí), Třeštík, Dušan: Nejstarší obchodní kniha z Čech. Zápisky katedry čs. dějin a archivního studia 1, 1956, s. 25 – 26, Janáček, Josef: Příspěvek k otázce kupeckého zisku v 16. století. ČSČH 5, 1957, s. 276 – 289, Šimeček, Zdeněk: Das Handelsbuch des Budweiser Eisenhändlers Nikolaus Bartlme (Bartholome) 1560 – 1568. Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 17, 1993, s. 31 – 203 (s edicí), Grünfeld, Josef: Dvě brněnské kupecké knihy 1561 – 1564 a 1568 – 1570. Diplomová práce brněnské Univerzity, Brno 1952 a Hoffmann, František: Nově zjištěná kupecká kniha ze 16. století. Sborník Matice moravské 84, 1965, s. 207 – 213.
- 5 SOkA N. Jičín, f. AM N. Jičín, inv. č. 347, fol. 21r, 10r a 11v, též Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, II, s. 140, 126, 128, pozn. 230 na s. 174, pozn. 124 na s. 165 a pozn. 145 na s. 167.
- 6 Jurok, J.: Hospodaření Jana z Žerotína a komorního velkostatku města Nového Jičína podle urbářů z let 1558 a 1558 – 1564. Časopis Matice moravské 119, 2000, s. 19 – 44, zvl. s. 31 – 32, též Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 52 – 53, 2000, s. 53 – 76, zvl. s. 64 – 65 k roku 1558, Beck, Joseph: Geschichte der Stadt Neutitschein (Nový Jičín) und deren Umgebung. Nový Jičín 1854, s. 227.
- 7 Národní archiv Praha, fond Morava, inv. č. 5 951, 1600 – 1615, s písemnostmi z let 1373 – 1615. O obsahu spisu Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 313 – 315.
- 8 Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 320.
- 9 SOkA Nový Jičín, f. AM Nový Jičín, městská gruntovní kniha inv. č. 14 – P. K. 4 (z let 1588 – 1666), fol. 33r – 34v, 36rv a 36v – 37r. Zadlužený Hans Sachs prodal směněný dům již v roce 1593 dalšímu čtvrtému známému obchodníkovi Thomanu Heiffelderovi z Olomouce za 300 zl., tamtéž. K Österreicherově funkci přísežného tamtéž fol. 1r.
- 10 Sulitková, Ludmila: Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období. In: Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci, uspořádal Jurok, J., Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002, s. 115 – 123, zvl. s. 119 a 122 k pojmu radního patriciátu v raném novověku, jenž nahradil již neodpovídající označení patriciát či starý patriciát (toto označení platí pouze pro největší města u nás – Prahu, Brno, Kutnou Horu a Olomouc), Hrubá, Michaela: Měšťanské elity v královských městech severozápadních Čech v předbělohorské době. In: Královská a poddanská města, s. 123 – 143, zvl. s. 129, 134 a 142 k pojmu městské elity v raném novověku.
- 11 SOkA Nový Jičín, f. AM Nový Jičín, městská gruntovní kniha inv. č. 14 – P. K. 4, fol. 314r a 316r.
- 12 Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, II, příloha 1 Pozůstalost Blasia Österreichera (1600), s. 180 – 182, 185.
- 13 NA Praha, f. Morava, inv. č. 5058, z let 1604 – 1605.
- 14 Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 316, 346 – 347, 351. Na s. 347 jsem přehlédnutím použil k výpočtu ceny obyčejného a snad drahého pepře nikoliv cenu za 1 lot, ale dvakrát cenu za 4 loty ze s. 343. Nicméně použijeme-li cenu obyčejného pepře za 1 lot 1 gr. 2 den, dostáváme se přibližně téměř k tam uvedenému nižšímu rozmezí 2 900 zl. za navážené zboží a naopak při použití ceny koření galgan za 1 lot 5 gr. se opět dostaneme k vyššímu rozmezí 8 700 zl. za navážené zboží. Kromě toho výpočet vyššího rozmezí naváženého zboží by odpovídal ceně pepře za 1 lot 5 gr. 1 den. uváděné J. Beckem k roku 1582 (nikoli 1588 v obchodní knize). Beck, J.: Geschichte der Stadt Neutitschein, s. 235, Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 344. K ještě vyššímu až dvojnásobnému ohodnocení obchodního skladu a majetku bychom se dostali, použili-li bychom cenu drahého pepře (Pipr) za 1 lot 8 gr. 5 den. nebo cenu šafránu za 1 lot 10 gr. 2 den. Tamtéž, s. 343 a 341.
- 15 Janáček, J.: Dějiny obchodu v předbělohorské Praze. Praha 1955, s. 299 an., 306 an. rozčlenil obchodníky podle jejich majetku na malé (do 3 000 kop grošů míšeňských), středně zámožné (do 10 000 kop gr. m.), zámožné (do 30 000 kop gr. m.) a největší (nad 30 000 kop gr. m.). Kopy gr. m. jsou přímo srovnatelné s moravskými zlatými.
- 16 Jurok, J.: Neznámá obchodní kniha, I, s. 321, 323, 327 a 329.

- 17 Ziegler, Paul: *Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein*, I. Vídeň 1981, s. 160 k Janu Fröhlichovi, tamtéž, s. 146 k Valentinu Veselskému jako kupci domu č. 2 na náměstí roku 1602 a Jurok, J. a kol., *Dějiny města Příbora*. Nový Jičín – Příbor, 2002, s. 70 k školním rektorům.
- 18 Jurok, J: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*. Nový Jičín 2000, s. 214, 253, 256, 354 a 355 k významu nejdůležitějších zákazníků novojičínského obchodníka, jež v podstatě vymezili místo a zařazení samotného obchodníka ve struktuře českého obchodu a kupeckého „stavu“. Jeho zákazníci z panského stavu patřili k absolutní špičce feudální společnosti na Moravě, Karel st. z Žerotína na Starém Jičíně náležel k rodu Žerotínů, nejbohatšímu a jednomu z pěti politicky nejmočnějších rodů na předběllohorské Moravě, oba Bruntálští z Vrba jako zemští úředníci na Opavsku pocházeli asi z 22. politicky nejvlivnějšího šlechtického rodu na Moravě, Sedlničtí z Choltic se v této době dostali do popředí stavovské politiky trojnásobnou účastí v direktoriu a velení stavovské armády za českého stavovského povstání v roce 1619 a bratr Valentina Pavlovského Stanislav byl olomouckým biskupem.
- 19 Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 331 – 332, ke všem jednotlivým osobám ze šlechty, měšťanstva, duchovních a poddaných srv. dále příslušné poznámky k edici obchodní knihy tamtéž na s. 389 – 411 a taktéž II, s. 157 – 179.
- 20 Ziegler, P: *Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein*, I, D. Lepík (s. 146), V. Veselský (s. 146), P. Mailandt (s. 153), D. Schall (s. 158), A. Willart (s. 164), G. Giertler (s. 159 a 162), S. Kleppel (s. 160), W. Wagner (s. 166), O. Řepa (s. 157), D. Faschank (s. 173), H. Dobschen (s. 184), N. Knuer (s. 182), Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 332 – 333. K Pavlu Nitziovi NA, f. Morava, inv. č. 3 166 (1. – 4.12.1586), 4 646 a 5 175 (21.7.1604).
- 21 Ziegler, P: *Wirtschaftsgeschichte der Stadt Neutitschein*, I, K. Schall (s. 158), H. Hoffmann (vždy s. 189), P. Schindler ml. (s. 180), Z. Gärtler (s. 159), J. Fingerhorn (s. 192). Jurok, J: *Hospodaření Jana z Žerotína a komorního velkostatku*, s. 65 (K. Schall).
- 22 Jurok, J. a kol., *Dějiny města Příbora*, s. 54, 58, 62, 65, 72 – 73, 78 – 79 k Ondřeji Fabiánovi, s. 64, 75 k Bartoši Mlynářovi, s. 80 – 81 k Lukáši Rožkovi a s. 57, 79 k Matouši Vlčovskému.
- 23 Schwarz, František: *Bílovecké městské knihy 16. a 17. století – jejich obsah, jazyk a význam*. In: *650 let města Bílovice*, Nový Jičín – Bílovec 1971, s. 21 – 38, zvl. s. 37, pozn. 45 k Lorentzi Klitschovi, s. 36, pozn. 36 a 41 k Matisi Tonheysrovi a s. 37, pozn. 44 ke Klotzovi.
- 24 Rolleder, Anton: *Dějiny města a soudního okresu Odry*. Odry 2002 (2. vydání), s. 114, 314 – 315 a 71 an. k Mertenu Angneterovi, s. 315 – 317, 127 a 71 k Valtenu Mudrakovi, s. 315 k Veitu Fleischrovi, k němu Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, II, s. 172, pozn. 201.
- 25 Hosák, Ladislav – Indra, Bohumír – M. Jašková, Marie: *Hranice, dějiny města*, I. Hranice 1969, s. 126, 91 a 100 k Janu Mlynářů. K společné žádosti NA Praha, f. Morava, inv. č. 5 951.
- 26 Oppl, S. V: *Z kroniky staroslavného města Fulneku, působitě J. A. Komenského*. Fulnek 1928, s. 88, 100 k Sebastianu Langovi.
- 27 Nather, Wilhelm: *Kronika olomouckých domů*, I, II. Olomouc – Opava, 2007, přeložil a redakčně upravil PhDr. V. Spáčil, zde I, s. 136, č. 497 (1602) a s. 165, č. 521 (před 1623) k B. Österreicherovi. K jeho půjčce Novému Jičínu SOkA N. Jičín, f. AM N. Jičín, inv. č. 310, fol. 1v, 5v a 14v a Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 317, 325 – 326 a na s. 408 – 409 pozn. 279. Nather, W: *Kronika olomouckých domů*, I, s. 278 – 279, č. 191 a s. 70, č. 23 k J. Klerichovi, k půjčce N. Jičínu SOkA N. Jičín, f. AM N. Jičín, inv. č. 310, fol. 1v a 13v a Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 325 – 326, s. 409, pozn. 281 a Kameníková, Libuše: *Olomoučtí „bohatí kramáři“*. In: *Pocita PaedDr. J. Holinkové, CSc., Sborník příspěvků žáků k problematice předběllohorské Olomouce*, Ostrava 1985, s. 20.
- 28 Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 322 – 323.
- 29 Spáčilová, Libuše: *Místní trh v předběllohorské Olomouci*. *Folia historica bohemica* 14, 1990, s. 99 – 134, zvl. s. 111 – 112, 113, 115 a 117, Janáček, J: *Dějiny obchodu v předběllohorské Praze*, s. 95 – 102.
- 30 Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 336 – 337, podle edice novojičínské obchodní knihy z let 1585 – 1589 tamtéž, II, s. 116 – 179, k vinnému kameni Ottův slovník naučný, XIII. 1898, s. 844 a XXV, 1907, s. 729 a k měděné vodě OSN, XVI. 1900, s. 1049 – 1052 a k určení hřebíčku, vavřince, kafru, kolínského hedvábí, šamlotu, feřtatu, hedvábí na šití a vyšívání čili krejčovského hedvábí, sítiny a léků z větviček skořice, devětsilu, léčivé náplasti, cicvárového semínka a květu či pryskyřice a jinému zboží děkuji germanistovi PhDr. Rudolfu Uvírovi, CSc., z Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. K určení měděné vody jako vitriolu, hrozinek, dobromysli, růžového mohéru, sametu na smuteční šaty a dalším upřesněním děkuji germanistům PhDr. Vladimíru Spáčilovi a PhDr. Libuši Spáčilové.
- 31 Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, I, s. 346 – 347, podle edice pozůstalosti Blasia Österreichera (1600) tamtéž, II, s. 180 – 204. K nejvydávanejší Spangenbergově postile v 16. stol. Janáček, J: *Doba předběllohorská. České dějiny*, I.1, Praha 1968, s. 267, příloha 18a.
- 32 Jurok, J: *Neznámá obchodní kniha*, II, s. 116 (rkp. novojičínské obchodní knihy 1r), s. 131 (13v) a s. 147 (26v). K jednotkám a cenám za celek i jednotku viz tamtéž I, tabulka 5 na s. 342 a na s. 344. Loket se obecně rovnal 0,59 m, ale zde mohlo jít o loket olomoucký o délce 78,228 cm, jenž se zřejmě rovnal lokti opavskému, 30 loktů dávalo jeden postav sukna srv. Hoffmann, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Sušice 1984, s. 71, 80. Jeden lot

- představoval hrst pepře o váze 16 – 17 gramů, moravský lot se rovnal 17,5 gramům a představoval 1/32 moravské libry, srv. Hoffmann, G: Metrologická příručka, s. 72.
- 33 Jurok, J: Neznámá obchodní kniha, II, s. 116 – 117 (1v a 2r).
- 34 Tamtéž, II, s. 148 (27v, 28r) a s. 155 (34r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 344.
- 35 Tamtéž, II, s. 135 (16v, 17r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 343.
- 36 Tamtéž, II, s. 128 (11r) a s. 132 (14r).
- 37 Tamtéž, II, s. 132 (14v), s. 140 – 141 (21v), s. 153 – 154 (32v), s. 133 (15r) a s. 141 (22r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 343 a 344.
- 38 Tamtéž, II, s. 127 (10v), s. 143 – 144 (23v), s. 128 (11r) a s. 144 (24r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 342, zde nutno poznamenat, že ceny za jednotku vypočítané z tamějších zlomkovitých údajů jsou bez záruky, neboť před zlomkem zřejmě někde stála další číslice, ale bohužel seříznutá s okrajem rukopisu. Údaj o červeném sametu je ze II, s. 143 (23v), kde vinou tiskárny slovo „Sammet“ vypadlo, ale tato opravená edice je jinak až na několik ztracených teček a závorek již v pořádku. K rysu papíru rovnajícimu se 2 knihám o 24 arších Hoffmann, G: Metrologická příručka, s. 63.
- 39 Jurok, J: Neznámá obchodní kniha, II, s. 138 (19r) a s. 150 (30r).
- 40 Tamtéž, II, s. 149 (28v, 29r).
- 41 Tamtéž, II, s. 122 (6v) a s. 123 (7r). K pojmu intelektuální elity či nového patriciátu Hrubá, M: Měšťanské elity v královských městech severozápadních Čech v předbělohorské době, s. 136.
- 42 Jurok, J: Neznámá obchodní kniha, II, s. 130 (12v) a s. 131 (13r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5, s. 342.
- 43 Tamtéž, II, s. 136 (17v), s. 137 (18r) a s. 147 (26v). K jednotkám a cenám tamtéž, tab. 5 na s. 343.
- 44 Tamtéž, II, s. 128 (11v). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 342.
- 45 Tamtéž, II, s. 124 – 125 (8v, 9r) a s. 155 (33v). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 341.
- 46 Tamtéž, II, s. 154 (33r).
- 47 Tamtéž, II, s. 118 (3v), s. 119 (4r), s. 133 – 134 (15v) a s. 134 (16r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 343. Jeden šefl se rovnal buď 153,72 litrům (opavský), nebo 141,21 (slezský) a současně 2 měřicím podle Hoffmanna, G: Metrologická příručka, s. 90.
- 48 Jurok, J: Neznámá obchodní kniha, II, s. 151 (30v) a s. 152 (31r).
- 49 Tamtéž, II, s. 140 (20v).
- 50 Tamtéž, II, s. 120 (5r).
- 51 Tamtéž, II, s. 122 (6v) a s. 146 – 147 (26v). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 341 a 344.
- 52 Tamtéž, II, s. 143 (23v). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 343 a 344. K objemové míře půlce o obsahu 0,242l, jež se rovnala polovině českého žejdlíku Hoffmann, G: Metrologická příručka, s. 82, 59. Obdobnou perličku „Ad 16. Februari nam der Pengele auff ihn.“ (II, s. 151, 30v) lze uvést u měšťana Daniela Faschanka, u nějž si obchodník k 16. únoru 1589 poznamenal, že vzal hůl na něho, ale ze souvislosti spíše vyznívá, že se jednalo o měšťana Pengeleho, který vzal svým prostřednictvím na dluh vyjmenované zboží pro Daniela Faschanka.
- 53 Jurok, J: Neznámá obchodní kniha, II, s. 121 (5v, 6r).
- 54 Tamtéž, II, s. 120 (5r), s. 130 (13r), s. 141 – 142 (22v, 23r). K Magdaleně Zaudtnerin v souvislosti asi s touto Rosinou tamtéž, II, s. 137 (18v) a s. 138 (19r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, s. 343. Ke kávě lze poznamenat, že se dosud soudilo, že se do našich zemí dostala až po polovině 17. stol., ale nedávno byly zveřejněny výsledky archeologického průzkumu Vladislavského sálu na Pražském hradě a zde byla nalezena zrnka kávy datovaná do konce 16. století. V prvních dvou zápisech obchodník Rosinu Zaudtnerin jako kramářku neoznačil, takže buď to opomenul, nebo se Rosina stala kramářkou až v průběhu roku 1588, tím by ovšem celkový počet kramářů vzrostl na jedenáct.
- 55 Tamtéž, II, s. 129 (11v, 12r), s. 141 (21v, 22r) a s. 152 – 153 (31v, 32r). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5 na s. 342 a 343.
- 56 Tamtéž, II, s. 139 (20r).
- 57 Tamtéž, II, s. 125 – 126 (9v, 10r) a s. 145 (25v). K jednotkám a cenám tamtéž, I, tab. 5, s. 341.
- 58 Tamtéž, II, s. 134 (fol. 15v, 16r). Otázkou zůstává, zda neznámou selku, pro niž nakupovala bílý barchet Schreiberova manželka, ačkoliv jí obchodník nevěnoval zvláštní místo a kolonku s uvedením jejího jména, nepřičítat jako 107. obchodníkovu zákazníka, protože zboží zaplatila 14. září asi 1588.
- 59 Tamtéž, II, s. 154 (fol. 33r).
- 60 Tamtéž, II, s. 150 (fol. 29v), k Bartoloměji Österreicherovi tamtéž, I, s. 314, 316 – 317, 320, 325 – 326, 328 a II, pozn. 279 na s. 176 – 177 a k Joachimovi Klerichovi I, s. 325 – 326, 328 a I, pozn. 281 na s. 177. K tomu Kameníková, L: Olomoučtí „bohatí kramáři“, s. 19 – 23.

Obrazová příloha

Ukázka zápisů v novojičínské obchodní knize z let 1585 - 1589, SOkA Nový Jičín
Foto: Muzeum Novojičínka

Karel starší ze Žerotína na Starém Jičíně (zemřel 1593) Foto: Zemský archiv v Opavě, reprodukce z díla Jakuba Kunvaldského Postilla z roku 1572

Náhrobník Jana ml. Sedlnického z Choltic na Bartošovicích a Nelhubli v kostele sv. Ondřeje v Bartošovicích (zemřel 1591) Foto: Muzeum Novojičínka, projekt Kamenné svědectví minulosti

Náhrobník Zikmunda st. Sedlnického z Choltic na Bartošovicích a Hukovicích v kostele sv. Ondřeje v Bartošovicích (zemřel 1602) Foto: Muzeum Novojičínka, projekt Kamenné svědectví minulosti

Náhrobník zemského hejtmána opavského Václava Sedlnického z Choltic na Bartošovicích (zemřel 1588) a jeho manželky Kateřiny Bruntálské z Vrbna (zemř. 1586), rodičů Jana a Zikmunda Sedlnického z Choltic Foto: Muzeum Novojičínka, projekt Kamenné svědectví minulosti

Značka AR nad nadpražím domu Stará pošta majitele a mnohaletého purkmistra Nového Jičína Ondřeje Řepy z Greifensdorfu (zemřel 1596) Foto: Muzeum Novojičínka, dle časopisu Kuhländchen

Náhrobník důchodního písaře hukvaldského a městského písaře příborského Ondřeje Fabiána (zavražděn v roce 1610) v kostele Narození Panny Marie v Příboře Foto: Muzeum Novojičínka, projekt Kamenné svědectví minulosti

Zámek v Polance nad Odrou – zbytečně zanikající památka

Romana Rosová

Ačkoliv je dnes Polanka nad Odrou součástí Ostravy, historicky patří k Novojičínsku. Do roku 1960 příslušela k okresu Bílovec, poté (do roku 1976, kdy byla připojena k Ostravě) k okresu Nový Jičín. První zmínka o vsi Polance je z roku 1424, kdy patřila k panství Klimkovice, které vlastnil Jan z Kravař a Jičina. V polovině 15. století byla samostatným statkem, který opavský kníže Bolek daroval v roce 1461 Mikuláši a Václavovi z Fulštejna. Od roku 1540 statek drželi páni z Vrbna, před rokem 1558 prodal Jan ml. z Vrbna Polanku Janu st. Sedlnickému z Choltic. Podle autorů publikace Hrad, zámky a tvrze právě za Sedlnických, mezi lety 1560 a 1586, byla postavena renesanční tvrz, o níž máme první zmínku v roce 1586.¹ V roce 1541, kdy statek Polanku vložil do zemských desk Václav z Fulštejna Hynkovi Bruntálskému z Vrbna na Klimkovicích, tvrz ještě není zmíněna. Poprvé je uváděna ve vkladu věna, které své manželce Sáře Rubigalové z Karlsdorfu v roce 1586 vložil „na tvrzi a vsi Polance“ Zikmund Sedlnický z Choltic.²

V roce 1595 prodal Zikmund ml. Sedlnický z Choltic Polanku s tvrzí Kryštofu Bzencovi z Markvartovic. Od jeho ženy ji v roce 1599 koupila Konstancie Kornicovna z Velké Poruby, která nechala postavit zámeckou kapli. Sdělit nám to v roce 1663 Jan Kryštof Vanecký z Jemničky, když zapsal 400 slezských tolarů na údržbu kaple: „...*tak jakož urozená paní Konstancie Kornicovna z Velké Poruby on čas na Polance obzvláštním náboženstvím vedena jsouce kapli založení sv. Michala Archangela na tvrzi v Polance vystavěti dala...*“³

V roce 1614 byla ves rozdělena na dva samostatné statky – Horní a Dolní Polanku – mezi Zikmunda a Annu Porubské z Velké Poruby, kteří dědili majetek po zemřelé sestře Konstancii Kornicové. Horní Polanku s tvrzí získal Zikmund Porubský, který zde seděl ještě roku 1622. Po něm získala i tento díl Anna Porubská. V roce 1626 vložila Anna Porubská z Velké Poruby na Horní Polance část svého dílu do zemských desk synovi Janu Kryštofu Vaneckému z Jemničky, který zbytek matčina dílu (s tvrzí) zdědil spolu s manželkou Helenou Salomenou, roz. Müllerovou z Reichenburgu, v roce 1639. Statek tvořila tvrz, dva dvory, mlýn, zahrady, lesy a rybníky.⁴ Jan Kryštof Vanecký byl významným úředníkem, zastával funkci opavského a krnovského knížecího rady a nejvyššího sudího knížectví opavského. V roce 1663 nechal na své tvrzi obnovit a rozšířit zámeckou kapli,

o čemž nás informuje ve výše zmíněné listině: „... *kteroužto kapli jsem já obnoviti, rozšířiti a na způsob kostelíka vystavěti dal*“.⁵

Podle literatury nechal Jan Kryštof také přestavět tvrz na barokní zámek. Usuzuje se tak z dochovaného aliančního znaku Jana Kryštofa Vaneckého z Jemničky a jeho ženy Heleny Salomeny. Jak rozsáhlá přestavba byla, nevíme. Jakub Ivánek se domnívá, že již renesanční tvrz měla stejný půdorys a zámek vznikl pouze její úpravou, Jan P. Štěpánek naopak předpokládá, že kolem roku 1670 byla původně jednokřídlá tvrz přestavěna na trojkřídlý zámek, jehož nádvoří bylo uzavřeno na čtvrté straně zdí, která byla koncem 18. století nahrazena čtvrtým, vstupním křídlem.⁶ Hypotézy by mohl upřesnit případný stavebně-historický průzkum, z dochovaných pramenů ale jistě vyplývá, že zámek byl čtyřkřídlý již na konci 17. století (viz níže), čtvrté křídlo tudíž nemohlo být přistavěno až koncem století osmnáctého. Přestavba se musela uskutečnit až v samém závěru Janova života (+ 1674), protože ještě ve zmíněném zápisu mešní nadace kaple v roce 1663 se hovoří o **tvrzi v Polance**.⁷ Dokonce ještě v roce 1671 je listina, jíž vzal Jan Kryštof Vanecký svou manželku na spolek, datována **na tvrzi Horní Polance**.⁸

Po smrti Jana Kryštofa Vaneckého v roce 1674 se vdova Helena Salomena ještě dvakrát provdala – poprvé za Jiřího Mořice Kotulínského (ten zde byl ještě v roce 1682), svob. pána z Jelče, podruhé za hraběte z Oppersdorfu. Poté, co Helena Salomena zemřela v roce 1692 bezdětná, zdědila Horní Polanku její sestra Johanka Pankuchová z Wienecku a po ní její dcera Rosina Helena Želecká z Počenic.⁹

Jak vypadal zámek po přestavbě, si můžeme udělat představu z pozůstalostního inventáře Heleny Salomeny z Oppersdorfu, který byl sepsán v roce 1692.¹⁰ Bohužel úvodní část inventáře **dnes chybí**¹¹ a dochovaný popis začíná až v přízemí u kaple. O 11 let později, v roce 1703, byl sepsán pozůstalostní inventář po Rosině Želecké z Počenic,¹² a protože druhá část tohoto inventáře je téměř stejná jako dochovaný inventář z roku 1692, můžeme si chybějící popis doplnit a zrekonstruovat podobu zámku na přelomu 17. a 18. století. Do panského sídla vedla obyčejná brána s fortanou, vedle brány vlevo byla dřevěná světnička písaře, vedle této světnice byla prostá prázdná komora a proti světnici na pravé straně byl čeledník se dvěma světnicemi. Proti bráně na druhé straně dvora byla druhá brána, zděná, u této brány na pravé straně byla stáj pro 12 koní, pod branou byly dvě komory a u brány na levé straně byla komora na drůbež. Nad touto komorou byla trojpodlažní sýpka krytá šindelem, vedle komory byly schody nahoru do komory. Za touto horní komorou byly další tři pusté komory. Mezi zmíněnými branami byl kamenem dlážděný dvůr, z něhož se šlo po schodech do zámku. Pod schodištěm bylo poddanské vězení a vedle něj sklep na mléko. Zámek byl čtyřhranný, patrový, střecha krytá šindelem. Ve vnitřním nádvoří zámku byly na všech stranách v patře dřevěné malované pavlače. Pod pavlačemi vpravo byla klenutá světnice s malovaným stropem i stěnami, vedle ní byla malá klenutá malovaná světnice, vedle ní byl zděný malovaný sklep (klenutá místnost, kde byly uloženy knihy, klenoty, spisy, stříbro, zřejmě jakási pokladnice). Vedle tohoto sklepa byla jídelna s malovaným stropem i stěnami, vedle jídelny byla malá klenutá čelední

světnička. Vedle této světničky byla klenutá kaple, dlážděná cihlami, s malovaným stropem i stěnami. V ní byly tři oltáře – hlavní sv. Michala, pozlacená řezbářská práce, s obrazem sv. Trojice, dřevěným krucifixem a 6 cínovými svícny, vpravo byl malý oltář sv. Šebestiána, černě polirovaný a postříbřený, s krucifixem a 2 cínovými svícny, třetí oltář byl zasvěcen sv. Antonínovi, byl pravděpodobně totožný s druhým bočním oltářem, byl zde rovněž krucifix a 2 cínové svícny. Uprostřed kaple visela stříbrná lampa, dále zde bylo 6 malovaných lavab (pravděpodobně vsazených do zdi), malovaná dřevěná pavlač, velký krucifix a na stěnách 14 obrázků (zřejmě křížová cesta).

Vedle kaple byla klenutá malá sakristie a nad ní zděná klenutá komora, kde byl uložen kostelní mobiliář (kalich, kadidelnice, svícny, ornáty a obrazy). Vedle kaple z druhé strany byla klenutá světnička se třemi okny a bílo-zelenými kamny, za ní byla jídelna, pravděpodobně s rovným stropem a deskovou podlahou, strop i stěny byly malované stejně jako dveře. Jídelna měla pět oken a barevně malovaná kamna. Vedle jídelny byla klenutá komora, která měla rovněž malovaný strop (klenbu) i stěny a byla opatřena dvojími dveřmi, z nichž jedny byly železné, druhé dřevěné malované, a dvěma okny. Vedle této komory byla klenutá světnička se dvojími malovanými dveřmi, čtyřmi okny a hnědými kachlovými kamny, která měla malovaný strop i stěny. Vedle této světničky byla klenutá kancelář, rovněž s malovaným stropem a stěnami a malovanými dveřmi a třemi okny (v této kanceláři byly uloženy pušky a pistole). Vedle kanceláře byla klenutá světnice se stropem a stěnami malovanými různými barvami, s malovanými dveřmi, dvěma okny a různobarevně malovanými kachlovými kamny. V přízemí byl ještě na pravé straně vinný sklep se dvojími dubovými dveřmi, dále byl v přízemí pod pavlačí ještě z desek postavený „*Verschlag*“ (bedněný prostor).

Z přízemí se šlo do patra po schodišti, které ústilo v síni, v níž byla červenými deskami obedněná kancelář s mříží, červenými dveřmi a dvěma okny. Vedle této kanceláře byla klenutá světnice dlážděná cihlami s červeně malovaným stropem, dvojími malovanými dveřmi, pěti okny a hnědočervenými kamny. Vedle této světnice byla další světnice s šedě malovaným stropem, dvojími dveřmi stejné barvy, dvěma okny a hnědočervenými kamny. Za touto světnicí byla malá síň se stropem malovaným různými barvami a jedním oknem, vedle této síně byla malá světnička s modro-žlutě malovaným stropem, dvojími dveřmi stejné barvy, dvěma okny a hnědočervenými kamny. Za touto světničkou ve druhém křídle byla další světnička, vymalovaná zeleně a světle červeně, se dvojími stejně malovanými dveřmi, dvěma okny a hnědočervenými kamny. Vedle světničky byla další malá světnička, stejně vymalovaná, se dvojími dveřmi, jedním oknem a hnědočervenými kamny. Za touto světničkou byla velká jídelna s táflováním, zeleně malovaným stropem, se dvojími zelenými dveřmi, pěti okny a kachlovými hnědočervenými kamny. Za jídelnou ve třetím křídle byla komora s táflováním stropem, žlutě vymalovaná, se žlutými dveřmi a jedním oknem, za komorou byla světnice se žlutozeleně malovaným stropem, dvojími stejně malovanými dveřmi, dvěma okny a hnědočervenými kamny. Vedle této světnice byla další světnice s pestrobarevně malovaným stropem, malovanými dveřmi, pěti okny

a hnědočervenými kamny. Za světnicí byl klenutý sklep dlážděný cihlami se železnými dveřmi a třemi malými okny. Vedle sklepa byla síň, z níž šlo pestrobarevně vymalované schodiště do podkrovní, kde byla u schodů komora s obyčejnými dveřmi. Všechna okna v zámku byla čtyřtábulková, v přízemí opatřená mříží. Přízemí bylo klenuté, patro až na výjimky plochostropé. Panská budova byla již v inventáři z roku 1692 označována jako zámek, takže můžeme předpokládat, že přestavba tvrze proběhla někdy mezi lety 1671–1692.

Přestavbou vznikla čtyřkřídlá jednopatrová stavba se střechou krytou šindelem a se dvěma vstupními branami na obou stranách areálu s hospodářskými budovami a čeledníkem. Vnitřní nádvoří bylo ze všech stran obeháno dřevěnými malovanými pavlačemi. Přízemí zámku bylo klenuté křížovými klenbami s hřebínky, některé místnosti byly malované. V patře byly vesměs malované trámové stropy. Také většina dveří na zámku byla malovaná, buď jednobarevně, nebo s dekorativní malbou.¹³ Na východě vystupovala z půdorysu polygonální kaple sv. Michala, která byla v základu ještě renesanční (presbytář vymalovaný renesanční malbou) a byla pozůstatkem původní tvrze. Byla zaklenutá křížovou klenbou s hřebínky a v lodi vyzdobená barokními freskami. Na severní straně hlavního (západního) průčelí byla k zámku připojena hospodářská budova obdélného půdorysu a na jihozápadě areálu menší průjezdní budova, které vytvářela před zámek vstupní prostranství – to ztratilo význam po zboření průjezdní budovy a zrušení příjezdové cesty.

Po Rosině Želecké z Počenic získaly Polanku v roce 1703 její děti Jan Václav, Marie Josefa a Marie Helena. Od roku 1718 držela celý statek Marie Helena Želecká, provdaná von Mönnich, po ní Gottfried Emanuel a Jan Václav von Mönnich, posledně jmenovaný držel Polanku od roku 1752 sám. Jan Václav zemřel v roce 1787, podle pozůstalostního inventáře bylo tehdy v zámku 18 pokojů, kaple, předsíň před kaplí a spíž.¹⁴

Po Janu Václavu z Mönnichu dědila Polanku v roce 1787 jeho dcera Anna, hraběnka Larisch-Mönnich, která v roce 1829 odkázala statek dceři Marii, provdané za knížete Gebharda Leberechta Blüchera z Wahlstattu. Poté byla Polanka připojena k bravantickému velkostatku Blücherů. V roce 1884 prodala Marie Blücherová statek v Polance svému synovi Gebhardu Blücherovi, který nechal v roce 1895 renovovat zámek, jak dokládala pamětní deska v průjezdu do nádvoří (viz níže). O této přestavbě byl sepsán pamětní list, který se našel v roce 1964. Podle něj zámek stál již v 17. století. Kníže Gebhard Blücher pak uskutečnil opravu a adaptaci již zchátralého zámku „za účelem dalšího zachování“. Stavební práce provedl stavitel Emil Hanke z Klimkovic. Podle dochovaných plánů byly provedeny venkovní omítky, nové střechy (příčemž byly upraveny koruny zdiva), nádvoří vydlážděno cementovou a cihlovou dlažbou, v některých místnostech v patře bylo přeloženo bednění stropu a vyměněny stropní trámy.¹⁵ Dosavadní bádání předpokládalo, že byly také postaveny dřevěné pavlače v nádvoří, jejichž zbytky se dochovaly do 2. poloviny 20. století. Dosud nebylo známo, že dřevěné malované pavlače se v zámku nacházely již na přelomu 17. a 18. století (viz výše). V evidenčním listu, který zřejmě v roce 1963 zpracovaly J. Vacková a V. Vaňková, se navíc uvádí, že je „na všech čtyřech stranách dvora dřevěná pavlač nesená

dřevěnými pilíři, zdobená plochou reliéfní pozdně renesanční a raně barokní ornamentikou“, což dokládají i fotografie z té doby.¹⁶ Je tedy možné, že dřevěné pavlače v nádvoří nebyly novorenesanční, jak se dosud myslelo, ale vznikly daleko dříve než koncem 19. století.

Roku 1926 získal zámek po pozemkové reformě Antonín Doležel. Ten zde prováděl v průběhu 30. let jen běžnou údržbu. V červenci 1933 podal o zámku v Polance zprávu památkovému úřadu E. W. Braun, ředitel Slezského muzea v Opavě, poté co zde krátce pobýval. Podle této zprávy zdejší zámek převzal nynější majitel A. Doležel v původním stavu. Jádrem bylo gotické (sic!), přestavěné v renesanci. V zámku se nacházela pozdně gotická, velmi pěkná kaple se zbytky starého zařízení, především s poškozenými freskami. Majitel chtěl mobiliář prodat a nabídl muzeu hlavní oltář a obrazy z bočních oltářů. Muzeum se s majitelem ještě nedohodlo, ale Braun počítal, že se tak stane. Hlavní oltář byl dost poškozený a musel by být vyjmut ze zanedbaného okolí. Zámecká kaple si ale podle Brauna zasloužila uchovat, majitel by se mohl zavázat uvést prostor do původního stavu jako jakýsi památník, pokud by dostal příslušnou subvenci nebo by stát restaurování uhradil.¹⁷

V srpnu 1933 prohlédl zámek dr. Svoboda ze Státního památkového úřadu v Brně. Podle jeho zprávy zámek pocházel ze 16. století a byl tvořen jednopatrovou čtyřkřídlou budovou, která uzavírala pravouhlé nádvoří, k vnějšímu průčelí jižního křídla přiléhala polygonálně uzavřená renesanční kaple. Přízemí bylo klenuté, na klenbách byly ještě patrné hřebínky, klenby vznikly asi před nebo kolem roku 1600. Přízemní místnosti majitel používal k obytným účelům, patro s rovnými stropy bylo upraveno jako sýpka. Renesanční kaple neměla opěrné pilíře, okna byla zaklenuta ještě hrotitým obloukem, ale rozměry a proporce byly již zcela renesanční. Prostou barokní vstupní branou se vcházelo do průjezdu, kde byla na levé straně pamětní deska s nápisem: *RENOVATVM ANNO 1895 SVB PRINCIPE GEBHARD LEBRECHT BLÜCHER VON WAHLSTADT*. Zmíněná oprava se podle dr. Svobody týkala úpravy nádvoří, které bylo opatřeno dřevěnými arkádami. Proti desce byl na zdi temperou provedený prostý obraz, znázorňující skolení medvěda u dřevěného říčního mlýna. Pod obrazem byl nápis: *ANNO 1682 DEN 18. APRIL IST DERGLEICHEN BERGE STIEBNIG BEI HÜLTZERNEN MUIL VON MEINEN UNTEERTHANEN GESCHLAGEN WORDEN*. Za nejhodnotnější součást zámku považoval Svoboda kapli, která sestávala z presbytáře, dřevěné kruchty, emporie a ochozů, ze kterých se otevíral pohled do lodi. Presbytář a sakristie byly zaklenuty křížovou klenbou s hřebínky, loď valenou klenbou. Loď byla zdobena malbami s akantovými rozvilinami asi z počátku 18. století, presbytář byl vymalován zřejmě starší, prostou vegetabilní malbou. Při předání A. Doležalovi v roce 1926 byla kaple vybavena barokním mobiliářem z počátku 18. století – tři oltáře a varhany na boční kruchtě. Barokní hlavní oltář majitel, jemuž nebyly uloženy žádné ochranné podmínky, prodal Slezskému muzeu v Opavě, některé obrazy odvezl do Brna k ocenění. Část mobiliáře byla zničena plísní a vlhkostí. Z hlavního oltáře zbyla jen zděná mensa, z pravého bočního oltáře trosky (kromě obrazu sv. Antonína z počátku 18. století) stejně jako z varhan, jejichž skříň byla zdobena řezanými akantovými

rozvilinami. Zůstaly rovněž sešlé korouhve s letopočtem 1707. Podle sdělení majitele byly v zazděné místnosti (kryptě) vedle pravého bočního oltáře rakve Larischů, někdejších držitelů zámku. Přestože ještě za arcibiskupa Kohna se v kapli konaly bohoslužby, nyní byla zpustlá, rozbitými okny sem sněžilo a pršelo. Z kaple bylo skladiště, které majitel nezajistil proti vlhkosti. Devastovanou kapli hodlal zrušit a po zvětšení oken změnit na skleník. Památkový úřad požádal majitele, aby prozatím s kaplí nic nedělal, neprováděl zde žádné změny a vyčkal rozhodnutí památkové péče. Majitel na to odpověděl, že mobiliář již z větší části prodal muzeu, zbytek ponechá v nynějším stavu. Dr. Svoboda navrhl následující ochranné podmínky, aby se zamezilo dalšímu ničení zámku: zámecký komplex, který tvoří i s kaplí nedílný celek, bude udržován v řádném stavu a příp. změny a adaptace budou prováděny pouze po předchozím souhlasu a s vědomím SPÚ, zámecké budovy je nutné zajistit proti požáru.¹⁸

V říjnu 1934 oznámil ředitel Slezského muzea v Opavě Braun na dotaz památkového úřadu, že muzeum dosud nekoupilo nic z mobiliáře polanecké zámecké kaple. Prozatím byl do muzea převezen pouze hlavní oltář a muzeum se zavázalo ho koupit, jen pokud dostane i zbývající obrazy a cínové náhrobky. Nejlepší obraz sv. Šebestiána, o který šlo v první řadě, daroval prý majitel nějakému architektovi z Bratislavy. Památkový úřad zjistil, že jde o arch. Zdeňka Rossmanna, profesora odborné školy uměleckých řemesel v Bratislavě (a zetě A. Doležela). Úřad rovněž zjišťoval, zda má arch. Rossmann také olovenou náhrobní desku a malované dveře z kaple. Ředitel opavského muzea Braun sdělil památkářům, že muzeum mělo zájem koupit jak oltář, tak obraz sv. Šebestiána, olovený náhrobek a malované dveře jako celek. Mezitím ale vlastník bez sdělení muzeu daroval nejzajímavější předmět – obraz sv. Šebestiána – svému zeti, takže se muzeum již ve věci neangažovalo, i když oltář již byl do Opavy zaslán. Arch. Rossmann na dotaz památkového úřadu odpověděl, že vlastní pouze obraz sv. Šebestiána.¹⁹

Za války byl majetek Antonínu Doleželovi konfiskován, po válce ho na krátkou dobu dostal zpět, včetně zámku. V roce 1949 byl statek zestátněn a získaly ho Československé státní statky. Obecní kronika zmiňuje v roce 1956 nutnost velkých oprav. Při památkové prohlídce o čtyři roky později se ukázalo silné poškození krovů, které byly místy již probořené. Místní obyvatelé romského původu totiž vyřezali trámy, rozebrali část stropů v 1. patře, podlahu na pavlačích, okna i dveře, poškodili renesanční obložení. Zmizely také kované renesanční dveře ze sklepa. Bylo nutné využití zámku nějak řešit, i proto, že zástupci MNV si uvědomovali hodnotu stavby a poukazovali na to, že není možné přihlížet jejímu ničení, naopak je nutné její zachování. MNV plánoval umístit sem kanceláře, kuchyň s jídelnou a společenské prostory. Snad byly již zahájeny dílčí úpravy, ale ukázalo se, že zámek kvůli zchátralosti jako kulturní dům nevyhovuje. Proto ho MNV nabídl JZD.²⁰

Podle evidenčního listu, který vypracoval v roce 1958 ing. V. Dufka ze SPÚ v Brně, měla jednopatrová budova nízkou, lepenkou krytou střechou. Čtyři křídla uzavírala čtvercové nádvoří s dřevěnou dvoupodlažní arkádou. Ve středu průčelního křídla byl klenutý průjezd s jednoduchým portálem s plochými pilastry po stranách, které nesly trojúhelný

štit se šišticemi nad pilastry. Nad portálem byla ve vpadlé výplni dvojice kamenných erbů. V průjezdu byla mramorová deska s nápisem o renovaci v roce 1895, proti ní na stěně malba skolení medvěda. Průčelí bylo hladce omítnuté, okna v patře měla kamenná ostění s nadokenní římsou, zčásti byla zabeďněná deskami. Přízemí bylo zaklenuto hřebínkovými klenbami, v patře byly rovné stropy. Ze zadního křídla vystupovala polygonálním presbytářem směrem ven zámecká kaple. V její lodi byla na západní straně empora a ochoz v úrovni podlahy patra. Presbytář s pavlačovitě vyloženou dřevěnou kruchtou byl zaklenut křížovou klenbou s hřebínky, u presbytáře byla sakristie rovněž s křížovou klenbou. Okna v presbytáři měla tupě hrotitý záklenek. Stěny a klenba lodi byly zdobeny malovanou akantovou rozvilinou, na stěnách a klenbě presbytáře byla vegetabilní malba (s medailony a figurami), obojí silně setřelé. V průčelí k zámku v pravém úhlu přiléhalo hospodářské sídlo (bývalá sýpka). Dufka datuje stavbu do konce 16. století, na základech původní tvrže. Malířská výzdoba presbytáře kaple byla podle něj renesanční, v lodi barokní. Důvodem pro ochranu bylo, že se jednalo o prostou, přestavbou tvrže vzniklou renesanční zámeckou architekturu, jejíž nejhodnotnější částí je kaple se svou výzdobou. Nynější stav objektu nebyl autorovi znám.²¹

V roce 1960 se mělo začít s opravami, poté co by objekt převzalo JZD. Do té doby JZD využívalo sýpku, která na zámek navazovala a kterou chtělo také opravit. V nádvoří chtělo JZD umístit mechanizovaný mlat, v části zámku měly být kanceláře JZD, centrální kuchyň a jídelna. Přední část budovy měla sloužit kulturním potřebám obce, měl zde být vybudován sál, klubovny, knihovna a jiná zařízení. Prostranství kolem zámku mělo být upraveno do podoby parčíku. Při prohlídce budovy se zjistilo, že zámek má silně zchátralý krov, střecha nad jižním křídlem a nad kaplí byla probořena. Zčásti propadlé byly i stropy nad 1. patrem, chyběla okenní křídla i rámy ve většině otvorů. Klenby v přízemí byly zamoklé, ale v celkem dobrém stavu stejně jako obvodové zdivo. Pavlačový ochoz v nádvoří byl deformovaný a chybělo mu zábradlí.²²

Jako první etapa oprav byla schválena rekonstrukce krovů a výměna oken. Ve druhé etapě měla být provedena elektroinstalace a vodoinstalace. KSSPPOP v Ostravě přidělilo 250.000 Kčs na údržbu, ing. Plavec navrhl nové zastřešení zámku podle stávajícího typu konstrukce tak, aby bylo možné co nejvíce použít dřevo ze starého krovu. Nové zastřešení bylo neodkladně nutné, protože stará střecha by již neunesla zatížení sněhem. Při výměně stropů totiž bylo nutné většinu plných vazeb vyřezat (jak vazných trámů, tak sloupků). V 1. etapě měla být střecha vyměněna jen nad částí zámku, nad druhou částí se měla jen opravit. Na krytinu se měly použít plechové šablony, které budou na nové části krovu přibity na latě a v části, kde se střecha jen opraví, na bednění.²³

Při stavebních pracích v lednu 1961 odkryli dělníci renesanční trámový strop v rohové severovýchodní místnosti v přízemí (bývalá závodní kuchyně). Tento strop byl zdoben malbami s vegetabilním dekorem. Do června byla budova vyčištěna od rumoviště, byl zajištěn malovaný strop s doplněním chybějících trámů a alespoň provizorně zakryta střecha. Mělo se pokračovat s opravami stropů v 1. patře a omítek, osazením nových

oken a nakonec definitivní opravou střechy. I přes probíhající opravy byl zámek nadále devastován a znečišťován romskými obyvateli, kteří zde stále bydleli. Především kvůli nedostatku financí byly rekonstrukční práce v roce 1961 přerušeny a JZD začalo uvažovat o demolici zchátralého zámku.²⁴

V lednu 1963 byl zámek zapsán do seznamu kulturních památek, ale již v r. 1965 bylo od ochrany upuštěno, oficiálně kvůli úpravám, které provedlo JZD. KSSPPOP s vyřazením ze seznamu památek souhlasilo pod podmínkou, že se provede stavebně historický průzkum a budou uchovány vybrané architektonické články. MŠK upustilo od památkové ochrany zámku za podmínky, že bude provedena plánová dokumentace objektu v měřítku 1:50 a fotografická dokumentace všech průčelí a interiérů, zejména trámových stropů a maleb kaple. Deska s aliančními znaky měla být uchována, a pokud by došlo k demolici, deponována v OVM v Novém Jičíně. Tam byly také později převezeny některé části malovaných stropů. Uvažovalo se i o demolici zámku, samo JZD mělo ale na zachování objektu zájem. Budova byla sice zchátralá, ale zdívo bylo zdravé, ve špatném stavu byla pouze lepenková střecha. Zámek byl následně adaptován na sklad zeleniny, v patře byl sklad obilí. Dochované architektonické prvky (deska s erby nad portálem, zbytky trámů) byly přemístěny do okolních muzeí. Kaple byla zbořena.²⁵

Poté zámek několik desetiletí užívalo JZD, což jeho stavu právě neprospělo. Přesto zůstal do dnešní doby zachován v takové podobě, že by byla možná jeho záchrana a obnova. Budova je sice omítnuta bříзолitem, chybí množství okenních a dveřních výplní i ráků, z původního zámku se ale dochovalo velké množství historických prvků. V první řadě dispozice, která byla narušena pouze degradací jihovýchodního křídla (vybourání příček a stropů, vložení nových konstrukcí) a zbořením kaple, z níž zbylo torzo základového zdíva. Bez větších zásahů zůstalo přízemí s renesančními hřebínkovými klenbami, původními renesančními a barokními omítkami a s částí trámového stropu se stopami manýristické malby. V patře jsou dřevěné stropy s druhotně osazenými staršími (renesančními i barokními) malovanými trámy. Dobře zachované jsou i klenuté sklepy a průjezd k sýpce s kamenným portálem, také původní kamenné krakorce, které nesly dnes již neexistující dřevěné pavlače v nádvoří. Pod cementovými omítkami by mohly být dochovány alespoň fragmenty původních okenních a dveřních ostění. Překvapivě dobrá je také statika objektu, nejsou patrné žádné větší trhliny či deformace, především proto, že budova má neporušenou střechu. Zámek bohužel zavlhá zemní vlhkostí, což má za následek opadávání omítek. Budova byla také částečně degradována různými novodobými přístavky.²⁶

V 90. letech 20. století byl zámek v rámci restitucí vrácen dědicům Antonína Doležela. Ti však neměli finance na jeho údržbu a rozhodli se ho prodat. Zájemci o zámek přišli v roce 2008 s návrhem budovu zbořit a na jejím místě vybudovat sportovně-relaxační centrum. Argumentovali především špatným stavebně-technickým stavem a nemožností zámek opravit. Úřad městského obvodu již dokonce vydal demoliční výměr. Demolici se snažilo zabránit polanecké občanské sdružení Za hodnoty obce Polanka a v roce 2010 navrholo

vrátit zámek mezi kulturní památky. Magistrát města Ostravy i Národní památkový ústav tuto iniciativu podpořili, především kvůli dochovaným historickým, architektonickým, ale i urbanistickým hodnotám. Přestože několik odborníků²⁷ označilo zámek za významnou stavbu nejen místního významu s dochovanými původními (renesančními i barokními) prvky, která byla sice pozdějšími zásahy narušená, ale nikoliv nezvratně zničená a která si zcela jistě zaslouží zápis do seznamu kulturních památek, ministerstvo kultury nepovažovalo tyto hodnoty za dostatečné a argumentovalo především „velmi špatným stavebně-technickým stavem a ztrátou autenticity“. Z tohoto důvodu MK ČR rozhodlo 1. 7. 2010 o neprohlášení zámku v Polance nad Odrou za kulturní památku.²⁸

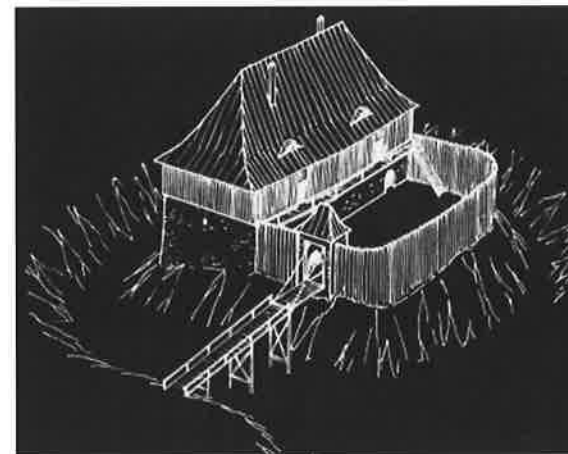
V současnosti zámek stále vlastní dědici Antonína Doležela a je šance, že z prodeje a následné demolice zřejmě zatím sešlo. Další osud zámku je ale i tak nejistý. Nezáleží totiž na tom, zda je budova kulturní památkou nebo ne, daleko důležitější jsou vztahy a úmysly jejích majitelů. Pro dobrý příklad nemusíme chodit daleko – v jiné části Ostravy – v Zábřehu – byla zámecká budova vlastněná zemědělským družstvem v obdobném stavu a v 60. letech 20. století vymazána ze seznamu kulturních památek. V 90. letech ji ale nový soukromý majitel kvalitně zrekonstruoval a dokonce se zasadil o její opětovné zařazení mezi kulturní památky. Považuji za velkou škodu, že o zámek nemá větší zájem obec čili městský obvod Polanka nad Odrou, který bez většího váhání vydal v roce 2008 demoliční výměr. Vždyť zámek, tvořící architektonickou a urbanistickou dominantu, patří k historické paměti obce a jejího okolí, tvoří součást její identity. Kromě kostela z roku 1899 Polanka žádnou jinou historicky významnou stavbu nemá. Důležitý je také pro širší Ostravu, kde bychom památky na období před průmyslovým rozmachem mohli spočítat na prstech, především v oblasti zámecké architektury, a která je vnímána stále především prizmatem své industriální minulosti. Z tohoto pohledu můžeme litovat, že zámek nebyl prohlášen kulturní památkou, neboť tento status by snad objektu alespoň částečně poskytl ochranu před zničením. Nezbyvá než doufat, že se ještě podaří najít někoho, kdo by zámku vrátil bývalý lesk, a že Ostrava neztratí další z památek na svou minulost.

Poznámky

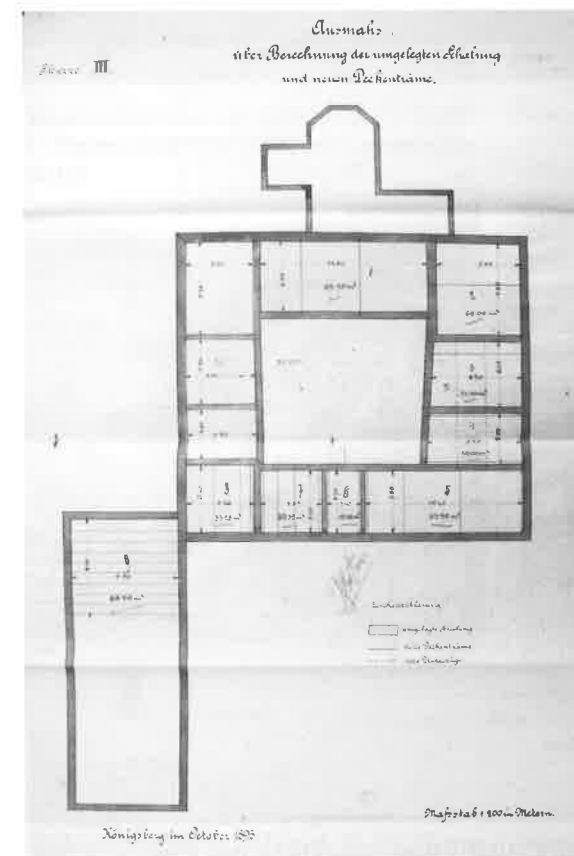
- 1 *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II.* Severní Morava. Praha 1983, s. 58-59, Hosák, Ladislav. *Historický místopis země moravskoslezské.* Brno 1938, s. 763, Ivánek, Jakub. *Ostravské zámky.* Ostrava 2007, s. 17-20.
- 2 Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Slezský stavovský archiv (dále AS), inv. č. 852, 855.
- 3 ZAO, Ústřední správa Blücherovských velkostatků v Bravantících (dále ÚSVs Bravantice), inv. č. 27, kart. 10, ZAO, AS, inv. č. 857.
- 4 ZAO, ÚSVs Bravantice, inv. č. 26, sig. I-22-1, kart. 10; *Hrady, zámky a tvrze II*, s. 58-59, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20.
- 5 ZAO, ÚSVs Bravantice, inv. č. 27, kart. 10.

- 6 *Hrady, zámky a tvrze II*, s. 58-59, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20, www.zamek-polanka.unas.cz/fotogalerie/kresby.
- 7 ZAO, ÚSVs Bravantice, inv. č. 27, kart. 10
- 8 ZAO, (Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského (dále HÚOK), inv. č. 1071, kart. 214
- 9 Hosák, L. *Historický místopis*, s. 763, *Hrady, zámky a tvrze II*, s. 58-59, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20.
- 10 ZAO, HÚOK, inv. č. 1334, kart. 224.
- 11 Podle původního číslování stran se jedná o 3 listy, tj. 6 stran.
- 12 ZAO, HÚOK, inv. č. 1249, kart. 221
- 13 Dveře malované rostlinnými ornamenty i malované trémové stropy existovaly v zámku ještě v roce 1960.
- 14 Hosák, L. *Historický místopis*, s. 764, ZAO, ZPOK, inv. č. 317, sig. IIID-142, kart. 17.
- 15 Archív města Ostravy (dále AMO), Archív obce (dále AO) Polanka, inv. č. 1; *Hrady, zámky a tvrze II*, s. 58-59, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20.
- 16 Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště (dále NPÚ-ÚOP) v Ostravě, sbírka příloh, zámek v Polance.
- 17 NPÚ-ÚOP v Brně, sig. P 153/54.
- 18 NPÚ-ÚOP v Brně, sig. P 153/54.
- 19 NPÚ-ÚOP v Brně, sig. P 153/54.
- 20 NPÚ-ÚOP v Brně, sig. P 153/54, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20.
- 21 AMO, MNV Polanka, inv. č. 143, kart. 16.
- 22 Úřad městského obvodu (dále ÚMOB) Polanka nad Odrou, stavební archív, AMO, MNV Polanka, inv. č. 96, kart. 7.
- 23 AMO, MNV Polanka, inv. č. 143, kart. 16.
- 24 NPÚ-ÚOP v Ostravě, sbírka příloh, zámek v Polance nad Odrou.
- 25 AMO, MNV Polanka, inv. č. 143, kart. 16, ÚMOB Polanka nad Odrou, stavební archív, Ivánek, J.: *Ostravské zámky*, s. 17-20, Ivánek, Jakub. *Ostravské zámky a jejich poválečná historie*. In *Sborník studentských prací Ostravské univerzity 2006*. Ostrava 2006.
- 26 Viz vyjádření k návrhu na kulturní památku, autoři Mgr. Tomáš Nitra a Mgr. Romana Rosová, archív NPÚ-ÚOP v Ostravě.
- 27 Stanovisko k hodnotám zámku v Polance vypracovali kromě pracovníků NPÚ-ÚOP v Ostravě také např. doc. Ing. Michael Rykl z Fakulty architektury ČVUT v Praze, nebo prof. Ing. arch. Mojmír Kyselka z Katedry architektury VŠB-TU v Ostravě.
- 28 Viz vyjádření MKČR z 1. 7. 2010, č. j. MK-S 1980/2010 OPP, archív NPÚ-ÚOP v Ostravě, č. j. 2783/2010.

Obrazová příloha

Hypotetická podoba renesanční tvrze, postavené před rokem 1586. Kresba Jan P. Štěpánek, 2006, zdroj www.zamek-polanka.unas.cz

Půdorys zámku při úpravách v roce 1895. ZAO, ÚSVs Bravantice, inv. č. 2044

Zámek ve 30. letech 20. století, AMO, MNV Polanka, inv. č. 259

Zámecká kaple ve 30. letech 20. století, NPÚ-ÚOP v Brně, fotoarchív, č. neg. 7398

Renesanční malované dveře v 1. patře. Foto L. Plavec, 1960 NPÚ-ÚOP v Ostravě, sbírka příloh

Interiér zámecké kaple – presbytář s renesanční výmalbou, NPÚ-ÚOP v Brně, fotoarchív, č. neg. 7399

Nádvoří s dřevěnými pavlačemi, 30. léta 20. století, NPÚ-ÚOP v Brně, fotoarchív, č. neg. 7397

Interiér zámecké kaple s původní výmalbou. NPÚ-ÚOP v Brně, fotoarchív, č. neg. 7400

Detail trámového stropu, nalezeného v r. 1961 v nárožní místnosti v přízemí. Foto L. Plavec, 1961, NPÚ-ÚOP v Ostravě, sbírka příloh

Prostory přízemí klenuté hřebínkovými klenbami. Foto T. Nitra, 2010.

Erby na zámku v Polance nad Odrou K zaniklým (?) heraldickým památkám

Karel Müller

K dobrému zvyku šlechtických stavebníků patřilo již od středověku označování svých sídel rodovými erby. Zpravidla se tak dělo na průčelí objektu, nejprve formou samostatně vytesané a do fasády zazděné erbovní desky, později se plasticky provedené erby stávaly součástí portálové architektury, nebo byly umísťovány do tympanonů zámeckých průčelí. Stalo se tak i v případě zámku v bývalé Horní Polance, u něhož dosavadní literatura zmiňuje pamětní desku s erby Jana Kryštofa Vaneckého z Jemničky a jeho ženy Heleny Salomeny, rozené Müllerové z Reichenberka, osazenou nad hlavním portálem.¹ Podrobněji se z heraldického hlediska desce věnoval jedině Libor Kovář, a to se zřetelem na podobu erbu Heleny Salomeny.² Využil přitom fotografickou dokumentaci zámku Vlastimila Vrbky pořizenou v roce 1964, tedy ještě před adaptací objektu na sklady JZD.³ Podle jedné z fotografií lze tuto heraldickou památku alespoň přibližně popsat. Šlo vlastně o dvě samostatně vytesané erbovní desky přibližně čtvercového formátu, zasazené do společného masivního rámu. Oba erby jsou upraveny v jednotném stylu, mají renesanční štít s korunovaným turnajským helmem a bohatě rozvinutými příkryvadly. Pravý, manželův erb nese figuru raka a v klenotu 2x propletené býčí rohy. V horní části jsou po stranách klenotu umístěny iniciály .I.K.W. / .Z.G. (= Jan Kryštof Vanecký z Jemničky).⁴ Manželčin erb je méně zřetelný, Pilnáček v něm viděl tři (2,1) růže v děleném štítě a v klenotu růži mezi křídly. Libor Kovář však spolehlivěji rekonstruoval erbovní znamení jako hradební zeď s branou a dvěma vyrůstajícími věžemi, v klenotu kvítek na stonku mezi dvěma rozevřenými křídly. Po stranách klenotu jsou vytesány iniciály .H.S.M. / .Z.R. (= Helena Salomena Müllerová z Reichenberka).⁵ Desky byly pořízeny patrně někdy v 60. letech 17. století, mezi sňatkem Vaneckého s Müllerovou, uzavřeným v Horní Polance 27. května 1659, a úmrtím Jana Kryštofa, k němuž došlo tamtéž 9. února 1674. Sama Helena Salomena zemřela až 31. května 1692 a stačila se ještě třikrát provdat.⁶ Ve 2. polovině 60. let 20. století byly desky při přestavbě zámku na sklady JZD sňaty a měly být převezeny do novojičínského muzea. Od té doby jsou však nezvěstné.⁷

Fotografická dokumentace Vlastimila Vrbky z roku 1964 však poskytuje doklad ještě o další heraldické památce, která se na průčelí hornopolaneckého zámku nacházela. Příslušný trakt zámku byl opatřen pěti zděnými vikýři, ukončenými konvexně vzeplatými profilovanými římsami, v ose přerušeny mírně kónickými suprafenestrami.

Ta na prostředním vikýři, přímo nad portálem, byla opatřena aliančním erbem, jehož existence si všiml jen Libor Kovář. Erb heraldicky vpravo přiřadil s otazníkem rodu Pfankuchů z Wienecku, levý erb pak určil jako heraldické znamení Želeckých z Počenic.⁸ Ačkoliv dochované fotografie jsou velmi neztetelné⁹, přesto můžeme spolehlivě erby přisoudit Gottfriedovi Alexandrovi, svobodnému pánu z Mönnichu, a jeho manželce Marii Heleně Kláře Želecké z Počenic. Oválné štíty jsou lemovány barokním dekorem a převýšeny hodnostní korunou svobodných pánů. Štít manželův je čtvrcený, v 1. a 4. poli má šikmo nad sebou tři lilie, ve 2. a 3. poli vyniká od dělicí linie polovina orla. Manželčin štít nese tzv. tatarskou čepici (kolpak), zakončenou pštrosím perem.¹⁰ Gottfried z Mönnichu se někdy v letech 1708 – 1710 oženil s Marií Želeckou, jíž byl hornopolanecký statek intabulován v roce 1718. Zemřel 23. února 1735 a jeho žena jej ve smrti následovala 3. srpna 1750.¹¹ Vznik aliančního erbu tedy můžeme datovat do 20. či 30., nejpozději však do 40. let 18. století. Jeho zánik nastal ve 20. polovině 60. let 20. století, když byly vikýře při adaptaci zámku odstraněny.

Poznámky

- 1 Informaci o erbovních deskách (sic !) s erby Vaneckých a Müllerů přináší již kompendium Josefa Pilnáčka Rody starého Slezska, vydané z rukopisu vzniklého krátce po 2. světové válce v Brně v letech 1991 – 1998, s. 814, 1314, erb Müllerů ale vyobrazuje chybně. Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava. Praha 1983, s. 185, hovoří o desce umístěné nad vstupem do zámku, ačkoliv v době vydání knihy prokazatelně na místě již více než deset let na objektu nebyla. Podle tohoto kompendia opakuje informaci o desce ještě Milan Mysliveček: Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. 2 sv. Plzeň 2006, s. 299. Existenci desky zmiňuje rovněž Jakub Ivánek: Ostravské zámky a jejich poválečná historie. In: Studia juvenilia MMIV – MMV. Sborník prací mladých historiků. Ostrava 2006, s. 222; týž: Ostravské zámky. Ostrava 2007, s. 17, v obou případech ale desku chybně situuje do trojúhelníkového štítu hlavního portálu.
- 2 Kovář, Libor: Znak Müllerů z Reichenberka. Signum historiae 2, 2006, s. 23 – 24. Pilnáčkovu mylnou informaci o rodovém erbě ale necituje.
- 3 Staré fotografie zámku jsou přístupné na www.zamek-polanka.unas.cz. Liborovi Kovářovi jsem zavázán za poskytnutí skenů získaných přímo z fotografií Vlastimila Vrbky.
- 4 K erbě Vaneckých viz např. Pilnáček, c. d., s. 1314 – 1315, kde je citovaná starší literatura (viz též Mašek, Petr: Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Díl II. Praha 2010, s. 395).
- 5 Pilnáček, c. d., s. 813–814; Kovář, c. d., s. 23.
- 6 K osudům tohoto manželského páru podrobně Stibor, Jiří: Pohnuté osudy Jana Kryštofa Vaneckého (1600–1674) na Horní Polance u Moravské Ostravy. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 18, 1997, s. 323–342.

- 7 Nový Jičín jako místo deponování desky zmiňuje Ivánek, c. d., 2006, s. 224. Podle laskavého sdělení zástupce ředitelky Muzea Novojičínska Radka Polácha však deska zřejmě nikdy do tohoto muzea převezena nebyla.
- 8 Kovář, c. d., s. 23 uvádí jména rodů v podobě Pankuch z Vidku a Želecký z Počenic. K domněnce jej zjevně vedla skutečnost, že Horní Polanku vlastnila na počátku 18. století Rozina Helena Pfankuchovna, manželka Václava Želeckého z Počenic. V tomto případě by ale erb Želeckých musel být v heraldicky pravém štítě.
- 9 Vikýře s erbem jsou patrné i na fotografiích arch. Leopolda Plavce z roku 1960. Viz www.zamek-polanka.unas.cz.
- 10 Pilnáček, c. d., s. 796–797, 1430, kde jecitována další literatura (viz též Mašek, c. d., díl I. Praha 2008, s. 648–649, díl II. Praha 2010, s. 505).
- 11 Stibor, Jiří: Laryš ze Lhoty. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, seš. 2. Ostrava 2001, s. 78.

Obrazová příloha

Labore ad honorem. Život šlechtické rodiny Bauer-Rohrfelden na zámku v Kuníně v první polovině 20. století

Lucie Laníková

Období první poloviny 20. století s sebou přineslo v Evropě řadu převratných událostí, které se nesmazatelně zapsaly do života jejích obyvatel. Pro oblast českých zemí, Moravy a Slezska to byla první světová válka a následný rozpad Rakouska-Uherska, který změnil geopolitické rozdělení těchto oblastí. Vznikem Československa v říjnu 1918 došlo v novém státě k řadě opatření, která měla toto bývalé území Rakouska-Uherska navždy oddělit od řady tradic spojujících území nově ustaveného státu s bývalou monarchií.

K zásadním rozhodnutím patřil zákon č. 61 Sbírky zákonů a nařízení ze dne 10. prosince 1918, kterým „Šlechtictví a řády, jakož i veškerá z nich plynoucí práva se zrušují ..“.¹ Zákon o zrušení šlechtických titulů poznamenal život řady příslušníků této vrstvy společnosti, z nichž učinil ze dne na den řádové občany nového státu, budující svou politickou kulturu na demokratických principech.

Bývalou šlechtu českých zemí, Moravy a Slezska ovšem ve velké míře postihl další ze zákonů, který byl vydán v nové republice mezi prvními, a tím se stal zákon o obstarání velkostatků a následně v roce 1919 zákon č. 215 o zabránění velkého majetku pozemkového. Pozemková reforma v období první republiky patřila k největším zásahům do soukromého pozemkového vlastnictví především šlechty a církve. Řada velkostatkářů viděla v zákonech upravujících pozemkovou reformu jakousi národní mstu Čechů a Slováků proti Němcům a Maďarům, kteří tvořili největší skupinu těch, jejichž majetek byl pozemkovou reformou zasažen. Především část bývalé šlechty, která se hlásila po vzniku Československa k německé národnosti, zavedl neustálý boj proti pozemkové reformě později přímo do náruče nacionálního socialismu.²

Řada bývalých šlechticů německé národnosti podlehla lákavým svodům nacistické rétoriky v domnění, že po vítězství nacismu získají zpět ztracený majetek. Tomuto procesu nebyla ušetřena ani šlechtická rodina Bauer-Rohrfelden, která vlastnila v Kuníně u Nového Jičína letní sídlo. Osudy členů této rodiny jsou velmi různorodé a ukazují nám jev v době třicátých let ne příliš ojedinělý - otec a syn stojící proti a pro ideologii nacionálního socialismu. K tvrzení tohoto rázu a jejího vyjasnění je v tomto článku ovšem ještě daleko. Vraťme se nyní do 19. století, kdy rodina Bauerů začala s budováním svého cukerného impéria na jižní Moravě.

Za zakladatele rodiny lze pokládat Arona Bauera (*1780 Ivančice - †1844 Rosice u Brna), který vlastnil vinopalnu v Rosicích a důl ve Zbýšově u Rosic.³ Prvním skutečně významným členem rodu byl ovšem Aronův syn Moritz Peter, rytíř von Bauer (*12. 10. 1812 Rosice u Brna - †13. 4. 1895 Brno). Rodinné bohatství pocházelo zpočátku ze zmíněného zbýšovského kamenouhelného dolu. Moritz Bauer věděl, že pouze důl nezaručí rodině stálé bohatství, proto v roce 1849 koupil na Starém Brně dvůr, kde založil varnu cukru, a tak dal základ prvnímu rodinnému cukrovaru, který v roce 1878 přestavěl na rafinerii.⁴ Cukrovarnictví patřilo k jedněm z nejvýznamnějších odvětví tehdejšího průmyslu. Rakousko-Uhersko se totiž vedle Francie a Německa řadilo mezi největší výrobce řepného cukru. Moritz Bauer se stal zároveň akcionářem řady cukrovarů a členem jejich správních rad, mezi jinými v Modřicích, Uničově, Debrecenu v Uhrách.⁵ Stal se členem Obchodní a živnostenské komory v Brně a poslancem Moravského zemského sněmu. Pracoval ve výboru připravující podniky z rakousko-uherské monarchie na světové výstavě v Londýně v roce 1862 a v Paříži v roce 1867.⁶

Moritz Bauer uzavřel v červnu roku 1846 sňatek s Mathildou Rittler, dcerou generálního ředitele a spolumajitele rosických uhelných dolů Ferdinanda Rittlera a jeho ženy Kathariny, roz. Axmann.⁷ Moritz, původem žid, konvertoval krátce před sňatkem ke katolicismu.⁸ Za služby monarchii povýšil císař František Josef Moritze do šlechtického stavu a 29. 12. 1870 mu byl k užívání zapůjčen rytířský titul a udělen řád Železné koruny III. stupně za humanitární činnost.⁹

Životní osudy této rodiny spojené se životem na zámku v Kuníně začaly v roce 1895, kdy velkostatek Kunín odkoupil od landkraběte Josefa Friedricha Fürstenberga Moritzův syn Viktor Arnold Jakob (*16. 4. 1847 Brno - †30. 9. 1911 Semmering). Již v roce 1883 koupil také velkostatek Spálov se zámek.¹⁰

V červnu 1875 se oženil s Mariettou von Chlumecký, dcerou archiváře a historika Petera, rytíře von Chlumeckého a Karolíny, roz. Fenzové.¹¹ Viktorův syn později o rodině své matky napsal: „Můj dědeček z matčiny strany Peter Chlumecký byl synem dvorního rady Antona, rytíře Chlumeckého. Napsal dnes často citované dílo *Karel ze Žerotína a jeho doba*. Jeho bratr, později svobodný pán Johann von Chlumecký, působil jako ministr obchodu a zemědělství. V roce 1905 se spolupodílel na tzv. moravském vyrovnání. Babička Karolína Chlumecká pocházela ze známé vídeňské rodiny Fenzových [...]. Karolína Chlumecká se podílela na založení brněnské dětské nemocnice, v níž se stala ředitelkou [...].“¹²

Viktor a Marietta měli tři syny. Nejstarším byl Viktor Moritz Peter Maria (*2. 4. 1876 Brno - †3. 8. 1939 Kunín), druhým Moritz Viktor Julius Peter Bauer (*11. 10. 1882 Brno - †27. 11. Fitzroy, Austrálie), který po smrti matky převzal její rodové jméno a dále používal příjmení Chlumecký – Bauer, a nejmladším Peter Paul Bauer (*3. 12. 1888 Brno - †8. 8. 1965 Klagenfurt).¹³ Mezi bratry vznikl po smrti rodičů spor o rodinný majetek. Moritz Bauer získal velkostatek Spálov, Viktor kunínské panství na Novojičínsku. Petrovi bratři jeho podíl vyplatili a on poté odešel do Kolumbie.¹⁴

Význam bratrů Moritze a Petra shledáváme především v jejich aktivním zapojení proti nacismu na konci třicátých let 20. století. Petr, který žil v té době trvale v Kolumbii, byl konfrontován s režimem nacionálního socialismu na území Jižní Ameriky, kde začal pronikat vliv nacistů ze vzdálené Evropy. Důvodem toho, proč se nacisté snažili získat vliv na území Kolumbie, byl prostý. V Kolumbii měla své sídlo letecká společnost SCADTA, jejímiž většinovými vlastníky byli Němci, prakticky přibližně 80% akcií této společnosti vlastnil právě Petr Bauer. Ve složité situaci, kdy na něj nacisté vyvíjeli nátlak, aby mohli nad společností získat kontrolu, a pod neustálým sledováním nejen ze strany nacistů, ale také Američanů, kteří ho považovali za špióna hitlerovského Německa, se rozhodl většinu akcií odprodat právě americké letecké společnosti Pan American Airways.¹⁵

Život Moritze Chlumeckého-Bauera je spojen především se zámekem ve Spálově, kde k jeho hostům patřila baronka Sidonie Nádherná a její bratr Charlie ze zámku ve Vrchotových Janovicích.¹⁶ Poslední doloženou návštěvu baronky Sidonie Nádherné, která se pohybovala ve společnosti spisovatelů Rainera Maria Rilkeho, Karla Krause, malíře Maxe Švabinského, architekta Adolfa Loose a Maxmiliána Lobkowitze, datujeme k roku 1937.¹⁷ Po „anschlussu“ Rakouska utíká Moritz Chlumecký-Bauer s celou rodinou do Anglie. Tento útek popisuje v roce 1945 v prohlášení o Moritzově věrnosti Československu baronka Sidonie Nádherná, která potvrzuje také jeho kontakty s Maxmiliánem Lobkowitzem.¹⁸ Po útěku Chlumeckých zabavili nacisté rodině veškerý majetek ve Vídni. Na velkostatek Spálov byla později uvalena nucená správa. Po příchodu do Anglie vstoupil Moritz a jeho synové Anton a Nicolas do britské armády.¹⁹

Vraťme se nyní k nejstaršímu z bratrů – Viktorovi, kterému připadla většina majetku po smrti rodičů. Převzal také vedoucí úlohu v cukrovarech, které jeho rodina vlastnila nebo držela v rukou jejich největší podíl. Viktor Bauer vystudoval práva, nejprve na Univerzitě v Lipsku, poté v Ženevě a studium ukončil v roce 1901 ve Vídni.²⁰ Ve službách ministerstva obchodu Rakouska-Uherska procestoval řadu vzdálených, pro Evropana v té době exotických oblastí.²¹ Při cestách v roce 1904 a 1908 navštívil Čínu, která ho nepřestala fascinovat do konce života. Její kultura a filozofie ho ovlivnily natolik, že se to promítlo nejen v jeho způsobu života, ale také publikační činnosti, ve které se zaměřoval především na obchodní kontakty monarchie. V publikaci *Oesterreichische Exportpolitik* kritizuje Rakousko-Uhersko, že nedokáže obstát v silné konkurenci Německa a není schopno vyvážet své produkty mimo hranice monarchie. Doporučuje, aby se monarchie zaměřila na státy, ve kterých by výrobky z Rakouska-Uherska našly odbytiště.²² Dle jeho slov se vhodné oblasti pro obchod nacházejí už jen v oblastech Jižní Ameriky, severní Afriky a Číny.²³ Na tomto místě bych zmínila také jeho první kontakt s čínskými obchodníky, který mu až do konce života připomínaly manžetové knoflíčky, známé z portrétu Viktora Bauera ze zámku v Kuníně. Zakoupil si je při své první cestě do Číny. Při jedné ze svých procházek v Kantonu se zastavil u čínského zlatníka, kde se mu zalíbily právě zlaté manžetové knoflíčky z nefritu, zdobené bambusovými motivy, vyrobené z 22-karátového zlata: „Majitel obchodu mi řekl, že cena knoflíčků je mnohonásobně vyšší, než mi tvrdil jeho

zaměstnanec dopoledne. Ovšem vzhledem k tomu, že se zaměstnanec zmylil, je povinen mi knoflíčky prodat za dříve řečenou cenu. Ihned po příjezdu domů jsem nechal knoflíčky odhadnout. Jejich cena byla skutečně mnohonásobně vyšší. Knoflíčky nosím denně více než 33 let a vzpomínám na skvělou obchodní korektnost čínských obchodníků.²⁴ Vliv Číny se projevil také v jeho nejvýznamnější práci *Zentraleuropa. Ein lebendiger Organismus*, věnující se integraci Evropy.²⁵ Bauer zahrnul do své představy „Zentraleuropy“ oblast bývalé monarchie, která by se měla stát hradbou proti Německu a Sovětskému svazu. Územní bývalé monarchie považoval za místo, v němž se střetávají myšlenky Východu – Orientu a Číny. K procesu evropské integrace přistupuje z biologického hlediska, součástí této integrace jsou lidé jako buňky, které utvářejí stát.²⁶

Při psaní „Zentraleuropy“ ho pravděpodobně ovlivnily dřívější kontakty s antropogeografem Erwinem Hanslikem, se kterým v roce 1915 založil Institut für Kulturforschung ve Vídni, který Bauer podporoval tučnými finančními částkami. Poté co ho přestal finančně podporovat, tak zanikl. Institut se zabýval výzkumem různých skupin národů po způsobu rasových teorií, v té době tak rozšířených. Hanslikovu knihu *Wesen der Menschheit* ilustroval malíř Egon Schiele, se kterým se seznámil pravděpodobně v roce 1917.²⁷ V knize se objevuje také fotodokumentace ke studiu typu lidských profilů. Historik umění Franz Smola z ukázek obrázků mužské hlavy předpokládá, že jako model pro typologii posloužil s největší pravděpodobností Bauer.²⁸ Přestože Bauer přestal institut finančně podporovat již rok po jeho vzniku, kontakty s Erwinem Hanslikem udržoval stále. Hanslik sestavoval Bauerovi knihovnu na zámku v Kuníně, kterou zde Bauer po roce 1922 převezl ze zámku Říkovice, jež patřil rodině jeho matky – Chlumeckým.²⁹

Pro Bauera se stal také zcela zásadním kontakt se spisovatelem a okultistou Josefem Antonem Schneiderfrankenem, zvaným Bo Yin Ra. V tomto případě můžeme hovořit snad o největším ovlivnění. V dochovaném zlomku Bauerova deníku najdeme důkaz o Bo Yin Raově vlivu na Bauerovu knihu *Zentraleuropa*: „Předal jsem Bo Yin Raovi kapitolu o sociální otázce, aby ji mohl posoudit. Na druhý den měl Bo Yin Ra celou kapitolu přečtenou. Velmi se mu líbila. Zmínil se také o tom, že si již dlouho všimá toho, jak dokážu žít dle jeho učení a jsem snad jediný, kdo jeho myšlenky uvedl v praxi.“³⁰ Na základě učení Bo Yin Ra vzniklo mystické společenství EBDAR *Ermächtigte Bruderschaft der alten Riten*. Bo Yin Ra ho ovšem nezaložil a nebyl ani jeho členem. Předpokládáme, že Bauer se členem tohoto společenství stal.³¹

Viktor Bauer se prakticky celý svůj život zabýval mystikou. Pravděpodobně i sám sestavoval horoskopy, věnoval se numerologii. Příklady takovýchto rozborů nacházíme v deníku nejstaršího syna Heinze Güntera, který Bauer sám sepisoval a daroval ho poté Heinimu k jeho jednadvacátým narozeninám.³² Bauer také patřil ke členům německé zednářské lóže v Brně *Zu den wahren vereinigten Freunden*.³³

Bauer se oženil v roce 1912 s Margarethou Druschbovou a adoptoval jejího syna Heinze Güntera, Heiniho (*16. 5. 1908 Strassburg - †23. 3. 1935 Nový Jičín). Poté se jim narodily tři děti. Nejstarší syn Viktor Helmuth, otcem nazývaný Helli (*14. 3. 1913

Drážďany - †1989 Bad Deutsch-Altenburg), dcera Ruth Margarethe, rodinou přezdívaná Pipsi, provdaná Riedel (*14. 7. 1916 Drážďany - †2005 Salzburg) a Eva Maria, otcem oslovována Pully, provdaná Ender (*8. 2. 1919 Brno - †14. 1. 1974 Vídeň). Obrázek o každodenním životě rodiny Bauerů si můžeme udělat z již zmiňovaného deníku Heiniho, do kterého Bauer zaznamenal Heiniho studium, rodinné koncerty a dovolené, pobyt ve vile v Drážďanech, vztahy dětí k jejich domácím učitelům, her mezi dětmi, výlety do zoologické zahrady apod.

Pokud Bauer pobýval v letních měsících pracovně v zahraničí, trávila rodina celé léto na zámku v Kuníně. Zde měly děti zajištěného soukromého učitele pana Essla.³⁴ S profesorem chlapci trávili čas nejen při učení, ale brával je i na výlety. V roce 1926 strávila rodina celé léto v Kuníně. Bauer podle svých slov neměl chuť nikam cestovat, protože byl tak znechucen nečistými praktikami ze strany československého státu vůči jeho majetku, že na nějaké cesty neměl ani pomyslení. Během pozemkové reformy přišel Viktor Bauer o velkou část majetku. Na základě zákona o zabránění velkého majetku pozemkového z dubna 1919 ztratil cukrovar v Židlochovicích, který měl v pachtu. Následkem toho musel na konci dvacátých let uzavřít cukrovar v Hrušovanech u Brna, jehož výroba byla úzce vázána na cukrovar v Židlochovicích.³⁵ Dále přišel o velkou část pozemků na Starém Brně, kde rodina trvale žila v rodinném zámečku, který koupil již Viktorův dědeček Moritz. Jednalo se o bývalé pozemky starobrněnského cukrovaru, na jehož místě se dnes nachází brněnské výstaviště.³⁶ V deníku nalezneme také Bauerovy vzpomínky na vznik Československa: „V době převratu jsme se nacházeli ve Spálově, kde se 3. listopadu konala oslava ke vzniku nového státu. Maminka ovšem propadla v hysterický pláč a prohlásila, že jsme nyní těmi poraženými, a tak se i stalo[...].“ Protože v Československu bylo v té době levněji než v Rakousku, strávili jsme Vánoce v roce 1918 ve Spálově a zůstali tak v naší nové vlasti.³⁷

Na zámek do Kunína zajížděl na návštěvy také Viktorův bratr Petr, se kterým zůstával neustále v kontaktu a o kterém se ve svých poznámkách často zmiňuje. Naopak o bratru Moritzovi nenacházíme ani zmínku. Bratři se spolu nestýkali, a to pravděpodobně z důvodu již dříve zmiňovaného – rozdělení majetku po smrti rodičů. Problém mezi bratry začal někdy v roce 1912, kdy začalo dědické řízení, které trvalo až do roku 1928. Dědické vyrovnání probíhalo ve dvou fázích. V letech 1912–1919 řídil podniky a velkostatky především Viktor, protože bratři ještě studovali na univerzitě. Moritz později převzal správu velkostatků Kunína na Novojičínsku a Spálova na Opavsku. V první fázi dělení majetku šlo především o dohodu mezi Viktorem a Petrem. Petr žil trvale v Jižní Americe, proto se s Viktorem dohodl na finančním vyrovnání.³⁸

Situace mezi Viktorem a Moritzem byla složitější. Domníváme se, že celý problém vznikl kvůli panství Spálov a Kunín, kdy Viktor obviňoval Moritze z nesprávného hospodaření na obou velkostatech. Celé pozůstalostní řízení s největší pravděpodobností směřovalo k jedinému cíli, a to k tomu, aby většina majetku a pozic v cukrovarech byla soustředěna do rukou nejstaršího z bratrů – Viktora. Stejně tak Viktorovi připadly veškeré

rodinné písemnosti a knihy, za které musel Moritzovi zaplatit finanční náhradu.³⁹ Zastavme se nyní u pozůstalostního řízení týkajícího se Kunína, Suchdola a Spálova.⁴⁰ Velkostatek Spálov odkoupil otec Viktora Bauera od hraběte Františka Kinského. Po jeho smrti získal Viktor dvě třetiny tohoto velkostatku, přičemž jedna třetina náležela Petrovi, který ji v roce 1918 prodal Viktorovi. Moritz získal velkostatek Kunín se zámekem. V roce 1920 došlo během dědického řízení mezi Viktorem a Moritzem k výměně panství. Původně se Viktor odmítal vzdát Spálova, ke kterému, jak uvádí, měl velmi vřelý vztah. Po Petrově naléhání a především po výsledcích špatného Moritzova hospodaření na kunínském panství se ovšem rozhodl, že své dvě třetiny Spálova přenechá Moritzovi za jeho jednu třetinu Kunína.⁴¹ Po odkoupení zbývající Petrovy jedné třetiny panství v roce 1930 se Viktor Bauer stal jediným vlastníkem velkostatku Kunín s barokním zámekem.⁴²

Již v roce 1909, ještě za života Viktorova otce, došlo na zámku v Kuníně k rozsáhlé rekonstrukci. Do všech pokojů zavedl vodovodní a elektrické rozvody. Na zámku nechyběl ani telefon.⁴³ Nutno zde zmínit fakt, že bratři v roce 1914 uvažovali o prodeji kunínského panství, ke kterému patřil i Suchdol. Z dochované korespondence mezi Moritzem Chlumeckým-Bauerem a advokátem Ferdinandem Serénym zjistíme, že o kunínský velkostatek projevoval zájem několik šlechticů. K nejvážnějším zájemcům však patřil hrabě Friedrich Deym ze Strážce, který vlastnil nedaleké panství Starý Jičín.⁴⁴ Na jeho jméno narazíme také v návštěvní knize kunínského zámku. Veškeré záležitosti spojené s prodejem Kunína, o kterém se jednalo v únoru 1914, vyřizoval Moritz Chlumecký-Bauer. Prodej se nakonec neuskutečnil, bratři Bauerové požadovali za celé kunínské panství přes tři milióny korun, což se hraběti zdálo příliš.

Po vzniku Československa, kdy od roku 1920 bylo kunínské panství ve vlastnictví Viktora, došlo následkem pozemkové reformy ke zmenšení velkostatku.

Období první republiky prožila rodina Bauerů na zámku v Kuníně vcelku poklidně. Viktor Bauer pořádal v Kuníně tradiční hony, na které zval řadu významných osobností, mj. z oblasti politiky, jakými byl například rakouský velvyslanec v Praze a několik blíže nespécifikovaných českých politiků.⁴⁵

Po nástupu nacismu v Německu se řada věcí měnila i na Novojičínsku, které se s převládajícím počtem německého obyvatelstva stalo centrem přívrženců nacionálního socialismu v této oblasti. Bauer nevystupoval proti Československu nepřátelsky jako řada jiných šlechticů německé národnosti, i když si během dvacátých let utvořil o novém státě nepříliš lichotivý obrázek.⁴⁶ K Henleinově Sudetoněmecké straně se ovšem nepřidal. Souviselo to zřejmě s prostředím, ve kterém se léta pohyboval – svobodné zednářství, mysticismus v dílech Josefa Schneiderfrankena, kniha *Zentraleuropa*, ve které odmítl koncepci nacistické rasové teorie o čistotě rasy. Tvrdil, že existence čisté rasy je nemožná, a to především z toho důvodu, že v Evropě docházelo v minulosti k tak velkému pohybu obyvatelstva: „Čistota rasy vede k její degeneraci a vymření.“⁴⁷ Ve stejné době se jeho syn Helmuth Viktor zajímal o židovský původ rodiny a Bauer mu ho vysvětlil v krátkém dopisu o původu jeho rodiny: „Milý Helli, ptal ses, jak se bude posuzovat náš původ dle

árijské rasové teorie. Pozitivně, neboť naše smíšení s židovskou krví je již dávno pryč. Dědeček pocházel z původní izraelské rodiny, ale před sňatkem s Mathildou Rittler byl pokřtěn.“⁴⁸

I když rodina žila trvale v Brně, léto 1939 trávila na zámku v Kuníně, kde těžce nemocný Viktor Bauer v srpnu umírá a je pohřben na hřbitově v Kuníně, kde se také nachází hrob jeho syna Heinze Güntera.

Dědicem převážné většiny Bauerova majetku i velkostatku Kunín se stal jeho syn Helmuth Viktor, který po smrti otce sloužil v německé armádě. O Helmuthu Viktorovi nacházíme pouze několik málo informací v Národním archivu a Archivu bezpečnostních složek v Praze, na jejichž základě můžeme zmapovat jeho postoje k nacistickému okupačnímu režimu jen zčásti. Nezachovaly se ani žádné dokumenty, které by dokazovaly Helmuthovu příslušnost k NSDAP nebo jiné nacistické organizaci.

Z dochované korespondence z kanceláře SD (Sicherheitsdienst) adresované státnímu sekretáři zastupujícího říšského protektora Karla Hermana Franka je patrné, že se Helmuth Viktor snažil, jako řada jiných šlechticů, získat zpět majetek, o který rodina přišla během pozemkové reformy ve dvacátých letech 20. století. Především usiloval o navrácení cukrovaru v Hrušovanech.⁴⁹ Bauerův postoj k protektorátu je popisován jako liberální: „[...] Naproti tomu jeho zaměstnanci ho charakterizují jako člověka s bezohledným jednáním. Často pobývá na statku svých rodičů v Kuníně u Nového Jičína, proto je v Brně znám velmi málo. Bauer a ani jeho dvě sestry ovšem stále nedoložili potvrzení o árijském původu.“⁵⁰ Zde tedy můžeme pouze spekulovat, do jaké míry se Helmuth Viktor aktivně zapojil do dění ve prospěch Hitlerovy říše. Dokumenty z Archivu bezpečnostních složek, které pocházejí z padesátých let minulého století, uvádějí, že rodina Bauerů se „veřejně hlásila k nacistickému Německu a organizacím, zejména NSDAP, kterou všestranně podporovali. Jako správce jejich panství byl nacističtí Schultz a po jeho smrti členka NSDAP Marie Paikertová, která po dohodě s nimi vedla hospodářství tak, aby co nejvíce vyhovovalo prospěchu Třetí říše.“⁵¹ Veškeré informace v zápisech StB se týkají období po smrti Viktora Bauera. Při studiu těchto dokumentů musíme také přihlížet k faktu, z jaké doby tyto dokumenty pocházejí, a to samozřejmě ovlivňuje rétoriku ve zmíněných písemných pramenech.

Již dříve bylo uvedeno, že nebyl objeven žádný důkaz o členství Helmutha Viktora, jeho sester nebo matky v nacistických organizacích. Veškeré informace o jejich jednání v době nacistické okupace tedy pocházejí pouze ze záznamů StB. Dále se tak dozvídáme, že Bauerovi „uvolnili pro potřeby NSF místnosti, kde vzniklo skladiště věcí, které byly zabaveny občanům ČSR židovského původu.“⁵² Dále pak darovali německé armádě auto a zařízení pro nemocnici v Berlíně, kde pak sestry Eva a Ruth odjely jako ošetřovatelky. Helmuth Viktor Bauer jako důstojník německé armády „pořádal s nacisty a dalšími vysokými důstojníky na zámečku v Brně hostiny a pitky.“⁵³ Podle svědectví osobního řidiče pana Julia Nohela, který pracoval u Bauerů od roku 1927, vstoupil Helmuth Viktor

do německé armády až po smrti svého otce, a to k leteckému pluku v Novém Jičíně, ale přesto tuto službu nevykonával až do roku 1944.⁵⁴

Po válce byl majetek Bauerů zkonfiskován na základě Benešových dekretů a Helmuth Viktor a jeho sestry odešly do Rakouska. Výměrem Zemského národního výboru v Ostravě ze 4. července 1945 byl pak národním správcem kunínského panství ustanoven Antonín Nohál z Kralic na Hané. V červenci a srpnu 1945 byla v hospodářských budovách kunínského velkostatku ubytována Rudá armáda.⁵⁵

Na celý majetek Helmutha Viktora Bauera se vztahoval dekret prezidenta republiky č. 5/1945.⁵⁶ Podle tohoto dekretu byla ustanovena národní správa také na majetek v Brně, jehož správcem se stal architekt František Navrátil z Brna.⁵⁷ Od června 1946 ustanovil zemský národní výbor nad velkostatkem v Suchdole a Kuníně kromě Nohála další dva správce, a to Vladimíra Toláše a Vladimíra Hivnara.⁵⁸ Správci se zde poměrně často střídali. Již v září 1946 totiž ustanovili správcem v Suchdole a Kuníně Jana Skopala, ředitele zemědělské školy ve Vsetíně, ale krátce na to již bývalé panství spravovalo Slezské horské pastevní družstvo v Opavě. Družstvo ovšem nepřevzalo mlýn s elektrárnou a pekárnou, cihelnu a zámeckou budovu v Kuníně.⁵⁹

Z dochovaných dokumentů z archivu bezpečnostních složek se ovšem prověřovala i případná nacistická minulost Helmuthova otce Viktora Bauera. Ovšem vyšetřování dospělo ke zcela jasnému závěru, že jeho pronacistické postoje před dobou nacistické okupace nelze nijak prokázat. Jediné, co se můžeme ve spisu dočíst, je informace, že se dr. Viktor Bauer stýkal pouze s Němci a řízení velkostatků v Kuníně a Suchdole bylo čistě německé. Zde ovšem musíme přihlídnout k poválečné situaci v Československu, kdy byli Němci posuzováni na základě kolektivní viny a podle toho s nimi bylo i zacházeno, případně na základě jejich výchovy, rodinného a společenského prostředí, ve kterém se pohybovali před říjnem 1938, byli po válce odmítáni pro svou německou národnost. Majetek Viktorova syna Helmutha Viktora, důstojníka německé armády, byl pak zkonfiskován také dle dekretu č. 12/1945.⁶⁰

Její matka Margareta Bauerová žila v Československu až do začátku šedesátých let. Poté odešla za svými dětmi do Vídně. Od roku 1945, kdy pobývala v Brně, se snažila získat zpět rodinný majetek, především mobiliář ze zámečku v Brně. Na začátku roku 1953 napsala dopis prezidentovi Klementu Gottwaldovi, ve kterém ho žádá o navrácení zabaveného majetku, o němž Ústřední národní výbor v Brně rozhodl, že nepodléhá konfiskaci, a navíc byl dle rakouských předpisů hlášen jako majetek, který je zabavován v cizině.⁶¹ Ještě v srpnu 1956 dle výměru Krajského národního výboru v Brně nepodléhal majetek Margarety Bauerové konfiskaci, ale majetek jejího syna Helmutha Viktora byl právoplatně konfiskován na základě tehdejších zákonů.⁶²

Poznámky

- 1 Zákon č. 61/1918 jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly. <http://www.aristokracie.cz/products/zakon-61-1918-sb-o-zruseni-slechtictvi/> (18. 11. 2011)
- 2 Glassheim, Eagle: Noble Nationalists. The transformation of the Bohemian aristocracy. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts, London, England, 2005. s. 111.
- 3 Myška, Milan a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století. OSU: Ostrava, 2003, s. 36.
- 4 Tamtéž.
- 5 Tamtéž.
- 6 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno); fond G328, inventář, s. 3.
- 7 MZA Brno; fond G 328, Rodinný archiv Bauerů, inv. č. 178, kart. 5. Dopis JUDr. Viktora Bauera synu Viktoru Helmutovi s objasněním historie původu rodu Bauerů.
- 8 Tamtéž. Viktor Bauer v dopise svému synovi píše, že dědeček byl pokřtěn 15. 5. 1846.
- 9 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen AVA); Adelsakt, Ritterstand, Bauer, 1870.
- 10 Bližší informace k historii rodiny Bauerů: Číp, Jan: Rytíř ducha JUDr. Viktor rytíř von Bauer. Poodří. Vlastivědný časopis obyvatel horní Odry, 2001, č. 1; Smola, Franz: „Da erkenne ich ihn nur auf Grund der Manschettenknöpfe wieder“. Das Portrait Dr. Victor Ritter von Bauer von Egon Schiele – Wiederentdeckung einer Biographie. In: Belvedere. Zeitschrift für bildende Kunst, 2001, Nr. 2, s. 18–35.
- 11 Smola, Franz.: „Da erkenne ich ihn nur auf Grund“, s. 18.
- 12 MZA Brno; fond G 328, inv.č. 178, kart. 5
- 13 Za informace vztahující se k rodokmenu rodiny Bauerů děkuji historikovi PhDr. Jaroslavu Zezulčíkovi, kastelánovi zámku v Kuníně.
- 14 Bližší k životu Moritze a Petra Bauerů viz.: Laníková, Lucie: Rytíři Bauerové a rytíř Chlumecký-Bauer proti nacionálnímu socialismu. In: Hazdra, Zdeněk; Horčíčka, Václav; Županič, Jan (ed.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století. Der Adel Mitteleuropas in Konfrontation mit den totalitären Regimen des 20. Jahrhunderts. FF UK, Ústav pro studium totalitních režimů: Praha, 2011, s. 201–208.
- 15 Brandes, Walter: Die Geschichte der deutsch-kolumbianischen Luftfahrtsgesellschaft SCADTA und ihre Luftpost. IAPC:Berlin, 2001.
- 16 Doklady o jejich návštěvách nalezneme v návštěvní knize ze spálovského zámku, která je dnes uložena v zámku Kuníně.
- 17 Zámek Kunín, fond Rodina Bauerů. Návštěvní kniha zámku Spálova. Dokumenty uložené na zámku v Kuníně, které se vztahují k rodině Bauerů, jsou ve vlastnictví

- dr. RONALDA RIEDLA, vnuka Viktora Bauera. Děkuji PhDr. Jaroslavu Zezulčíkovi, kastelánovi zámku v Kuníně, že mi k dokumentům a fotografiím umožnil přístup.
- 18 Zámek Kunín. Prohlášení Sidonie Nádherné.
 - 19 Tamtéž, Memorandum Nicolase Chlumeckého-Bauera jeho dětem. Rodina Moritze Chlumeckého-Bauera žije v Kanadě.
 - 20 Smola, F.: „Das erkenne ich ihn nur auf Grund“, s. 18.
 - 21 Viktor Bauer navštívil Novou Guineu, Jávu, Filipíny, Samou, Havaj, Indii, Japonsko, státy Jižní Ameriky a další oblasti. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Qualifikationsliste 118, Personalunterlagen. Bauer.
 - 22 Bauer, Victor: Oesterreichische Exportpolitik. Wien 1906, s. 6.
 - 23 Laníková, Lucie: LABORE AD HONOREM. Dr. Viktor rytíř von Bauer-Rohrfelden, s. 72-74. Bauerovou publikační činností se blíže věnuji v diplomové práci.
 - 24 Tamtéž, s. 5.
 - 25 Bauer, Victor: Zentraleuropa. Ein lebendiger Organismus. Friedr. Irrgang, Brno – Lipsko 1936. Blíže k Bauerově integrační teorii: Laníková, Lucie: LABORE AD HONOREM. Dr. Viktor, rytíř von Bauer-Rohrfelden, s. 80-86.
 - 26 Týž: Das Werden Europas. In: Die Säule. Zeitschrift für geistige Lebensgestaltung, Leipzig 1931, r. 12, s. 48. Časopis Die Säule je uložen v zámecké knihovně v zámku v Kuníně.
 - 27 Smola, F.: Vom „Menschenbewusstsein“ zum neuen Menschenbild. Egon Schiele und der Anthropogeograph Erwin Hanslik. In: Kaiser, Leander – Ley, Michael (eds.): Die ästhetische Gnosis der Moderne. Passagen Verlag, Wien 2008, s. 123-146.
 - 28 Tamtéž.
 - 29 Za tyto informace děkuji panu PhDr. Jaroslavu Zezulčíkovi, správci zámku v Kuníně.
 - 30 Zámek Kunín, fond Rodina Bauerů, Zlomek deníku Viktora Bauera. Jedná se o část deníku, ve kterém si Bauer podrobně zaznamenal svou návštěvu u Bo Yin Raa ve vile Gladiole v Luganu.
 - 31 Dokládá to korespondence mezi Bauerem a Alfredem Koberem, dvorním vydavatelem Bo Yin Raových knih.
 - 32 Zámek Kunín - Deník Heinze Güntera psaný Viktorem Bauerem, datovaný k 16. květnu 1929, inv.č. MB132/2007/1-66.
 - 33 Jednalo se o německou lóži, k jejímž členům patřili převážně občané židovského původu. Za informace k Bauerovu působení v lóži svobodných zednářů děkuji panu Jacobu Sadilkovi. V roce 1937 je ještě uváděn jako člen lóže.
 - 34 Tamtéž, inv. č. MB 132/2007/30-31.
 - 35 Židlochovický cukrovar propadl státu na základě ustavení v zákonu o zaboru, které zabavovalo majetek habsburského rodu bez náhrady. Blíže viz: Bauer, Viktor: Co jsem prožil u nás od převratu. Brno 1929, s. 12-20.

- 36 Bauer, Viktor: Co jsem prožil u nás od převratu, s. 25-29.
- 37 Zámek Kunín - Deník Heinze Güntera, inv.č. MB132/2007/5.
- 38 MZA Brno, G 328, inv. č. 59, kart. 1. Memorandum bratrů Bauerů o správě majetku od smrti jejich rodičů během let 1912-1928. Viktor figuroval jako částečný akcionář Petrovy letecké společnosti v Kolumbii, a tak se staly předmětem vyrovnání i tyto akcie.
- 39 MZA Brno, G 328, inv. č. 55, kart. 1. Pamětní protokol o protokolární dohodě mezi dr. Viktorem Bauerem, dr. Moritzem Chlumeckým-Bauerem a dr. Petrem Pavlem Bauerem o majetku v Kuníně, Spálově a na Starém Brně z roku 1920.
- 40 Obce Kunín a Suchdol měly velký podíl německého obyvatelstva. V dokumentu z roku 1914, který sloužil jako popis velkostatku Kunín pro případné kupce, se uvádí, že v Kuníně žilo kolem dvou tisíc obyvatel německého původu, kteří byli převážně katolického vyznání. Zemský archiv Opava; fond Velkostatek Spálov, inv. č. 181/4.
- 41 Tamtéž. Moritz svým hospodařením v letech 1912-1913 přivedl velkostatek do velkých dluhů.
- 42 MZA Brno, G 328, inv. č. 60, kart. 1. Pamětní protokol z uzavření majetkového vyrovnání mezi dr. Viktorem Bauerem, zastupovaným advokátem dr. Friedrichem Hartem, a dr. Petrem Pavlem Bauerem, zastupovaným dr. Heinrichem Reinschem z roku 1931.
- 43 Zemský archiv Opava; fond Velkostatek Spálov, inv. č. 181/4. Jednání o prodeji zámku z roku 1914.
- 44 Tamtéž.
- 45 MZA Brno; fond G 328, inv. č. 59, kart. 1. Bohužel Bauer sám se o těchto osobách zmiňuje velmi obecně a ani z jiných zdrojů nelze zjistit, o koho se jednalo.
- 46 Bauer, Viktor: Co jsem prožil u nás od převratu. Bauer v této knize kritizuje Československo v otázce pozemkové reformy, nostrifikace a také přístupu k německému obyvatelstvu. Tato kniha je jedním z mála svědectví občana německé národnosti o Československu po roce 1918. Navíc zde nenacházíme ani žádnou nostalgii po starém pořádku v monarchii, naopak Bauer vznik státu vítal. Kritizoval na něm spíše snahu státu vytvořit z Československa stát národní, což viděl jako nešťastné řešení.
- 47 Bauer, Victor: Das Werden Europas, s. 54.
- 48 MZA, fond G 328, inv. č. 178, kart. 5. Dopis JUDr. Viktora Bauera synu Viktoru Helmuthovi s objasněním historie původu rodu Bauerů. Datován k roku 1938.
- 49 Národní archiv Praha, dopis státního sekretáře Erharda Milcha adresovaný K.H. Frankovi z 2. 2. 1940.
- 50 Národní archiv Praha, dopis z kanceláře SS Sturmbannführera Hanse Ulricha Geschkeho, adresovaný K. H. Frankovi z 12. 3. 1940.
- 51 Ústav pro studium totalitních režimů v Praze. Archiv bezpečnostních složek. 551-12-6 Akce R. Majetkové nároky rakouských občanů vůči ČSR.

- 52 Tamtéž
53 Tamtéž.
54 Tamtéž.
55 Tamtéž.
56 Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 o neplatnosti některých majetkově právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, který byl vydán 19. května 1945.
57 Ústav pro studium totalitních režimů v Praze. Archiv bezpečnostních složek. 551-12-6 Akce R. Majetkové nároky rakouských občanů vůči ČSR. V dochovaném protokolu z 9. ledna 1948 zjistíme postup konfiskace majetku rodiny Bauerů a dosazení národní správy a hospodaření národních správců na statcích v Suchdole a v Kuníně. Jedná se o prošetření, zda národní správci řídili velkostatky hospodárně. V závěru dokumentu prošetřovací komise navrhuje zahájit trestní stíhání proti správcům Antonína Nohála, architekta Navrátila, Vladimíra Toláše a Vladimíra Hivnara.
58 Tamtéž
59 Tamtéž.
60 Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa ze dne 21. června 1945.
61 Zámek Kunín, fond Rodina Bauerů, dopis Margarety Bauerové adresován Klementu Gottwaldovi z 2. února 1953.
62 Ústav pro studium totalitních režimů v Praze. Archiv bezpečnostních složek. 551-12-6 Akce R. Majetkové nároky rakouských občanů vůči ČSR.

Článek vychází z diplomové práce: Laníková, Lucie: LABORE AD HONOREM. Dr. Viktor, rytíř von Bauer-Rohrfelden: velkopřemyslník a myslitel. Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc, 2008.

Dr. August Bielka rytíř von Karltru – nositel nejvyššího francouzského vyznamenání

Radek Polách

Před více než dvěma sty léty založil první francouzský konzul Napoleon Bonaparte nové francouzské vyznamenání – řád Čestné legie. Stalo se tak zákonem ze dne 19. května 1802 a dekretem ze dne 11. července 1804. V té době byla díky francouzské revoluci většina původních řádů a vyznamenání zrušena nebo zanikla společně s bourbonskou monarchií zákonem ze dne 6. srpna 1791. Šlo o zcela nové vyznamenání, které bylo určeno nejen pro vojáky, ale také pro civilisty.

Pravděpodobně jedním z prvních Moravanů oceněných tímto vyznamenáním byl ranhojič Johann Seka z Velké Bíteše, kterému udělil titul rytíře sám císař Napoleon po vítězné bitvě u Slavkova. Jména dnes známých dekorovaných Čechů, Moravanů a Slezanů ve 20. století, jako byli Edvard Beneš, Josef Gočár, Tomáš Garrigue Masaryk, Ludvík Svoboda nebo Max Švabinský, převažují počtem nad těmi, kterým bylo uděleno nejvyšší francouzské vyznamenání v 19. století. Vyplývá to však spíše z neznalosti dané problematiky nebo doposud neprobádaných skutečností. Mezi těmi, kteří obdrželi řád Čestné legie přímo od císaře Francie, se objevuje také jméno novojičínského rodáka Dr. Augusta Bielky, rytíře von Karltru (*13. 4. 1828 Nový Jičín – †1. 8. 1909 Alt Aussee).

V roce 1864 se dr. August Bielka stal zaměstnancem císařského dvora a od roku 1866 působil jako dvorní ranhojič spadající mezi tzv. dvorské lékaře.¹ Následujícího roku byl doktor lékařství a chirurgie August Bielka zařazen přímo mezi dvorské lékaře. Jeho nové zaměstnání spočívalo nejen v praktické činnosti v paláci Hofburgu, ale také v aktivní přítomnosti při zahraničních cestách císaře Františka Josefa I. (*18. 3. 1830 Vídeň – †21. 11. 1916 Vídeň) a jeho rodiny.

V této době vládl ve Francii nový císař Charles Louis Napoleon Bonaparte (*20. 4. 1808 Paříž – †9. 1. 1873 Chislehurst), syn krále Ludvíka Bonaparta a královny Hortensie de Beauharnais. Po smrti mladého vévody zákupského Napoleona II. (*20. 3. 1811 Paříž – †22. 7. 1832 Vídeň) se stal hlavou rodu a v bouřlivém roce 1848 byl zvolen prezidentem druhé francouzské republiky. Dva roky po své volbě 2. prosince 1851 však svrhl republiku a následující rok se prohlásil jako Napoleon III. francouzským císařem. V prvních letech jeho panování se Francie úspěšně podílela na vítězných válečných taženích a vcelku zdařilé zahraniční politice. Vše ale bylo zastíněno v roce 1867 pádem mexického císařství

Ferdinanda Maxmiliána Rakouského (*6. 7. 1832 Schönbrunn – †19. 6. 1867 Querétar), kterého francouzský císař pomohl dosadit na mexický trůn a štědrě podporoval.

Význam vlády císaře Napoléona III. docenilo zvláště město Paříž, které za prefektury barona Georga Eugène Hausmanna (*27. 3. 1809 Paříž – †11. 1. 1891 Paříž) v letech 1853–1870 prošlo rozsáhlou přestavbou. Nové stavby a široké bulváry byly v roce 1867 podpořeny konáním čtvrté světové výstavy od 1. dubna do 3. listopadu 1867. Na ohromující ploše 42 hektarů se představovalo více než 33 tisíc vystavovatelů z celého světa.

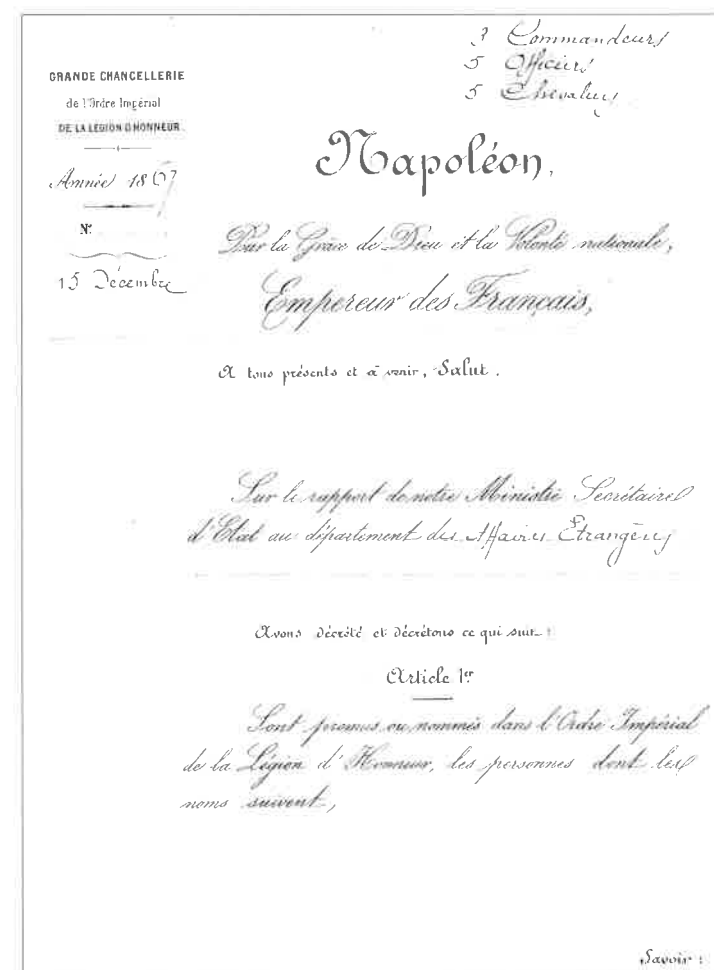

Expozice Rakouska – „užitě umění“ na světové výstavě v Paříži roku 1867²

Výstavy se zúčastnily významné rakouské osobnosti, podnikatelé a továrníci se svými exponáty. Nechyběly mezi nimi moderní Döpferova továrna z Nového Jičína prezentující výrobky z příze, proslulé dědictví chovu černého plemene ovcí Hugo Meinerta z Bartošovic a také znamenitá učebnice c. k. ministerského rady pro hornictví Petera, rytíře von Rittinger (*23. 1. 1811 Nový Jičín – †7. 12. 1872 Vídeň).

Světovou výstavu navštívilo neuvěřitelných jedenáct miliónů návštěvníků, což i do budoucna byl dlouhodobě nepřekonaný počet. Ve statistikách čestných hostů této výstavy se objevují jména představitelů císařského domu rakouského.³ Ve dnech 24., 28., 30. a 31. října ji osobně zhlédl rakouský císař František Josef I., ve dnech 24., 25., 27., 28., 30. a 31. října arcivévoda Ludvík Viktor (*15. 5. 1842 Vídeň – †18. 1. 1919 Klessheim) a ve dnech 25., 27., 28., 30., 31. října a 2. listopadu arcivévoda Karel Ludvík (*30. 7. 1833 Schönbrunn – †19. 5. 1896 Schönbrunn), který byl zároveň protektorem c. k. centrálního komitě pro rakouskou část světové výstavy.⁴

Státní cesty do Francie ve dnech 23. října – 5. listopadu 1867 se zúčastnili významní členové dvora, vybraní zaměstnanci a mezi nimi samozřejmě lékaři. Seznam osob tvořících doprovod rakouského císaře je dnes uložen pod inv. č. KY 08208 v kabinetu kuriozit na zámku Kynžvart jako pozůstalost po vyslanci u dvora francouzského císaře Napoleona III. knížeti Richardovi von Metternich-Winneburg.⁵ Jedním z členů císařovy suity byl i novojičínský rodák dr. August Bielka. A právě u jeho jména je po návštěvě Paříže v roce 1867 ve dvorských schematismech rakouského dvora uváděn od roku 1868 titul rytíře řádu Čestné legie.

Titulní list opisu udělení řádu císařem Napoleonem III.
Foto: Musée national de la Légion d'Honneur et des ordres de chevalerie, Paříž

Na základě kopie opisu udělení řádu z roku 1873 poskytnuté z Musée national de la Légion d'Honneur et des ordres de chevalerie v Paříži se podařilo zjistit bližší informace o dekorování Bielky řádem Čestné legie osobně císařem Napoleonem. V českém překladu text dokumentu zní:

„Velkokancléřství
císařského řádu
Čestné legie
Rok 1867
Číslo
15. prosince

3 velitelé
5 důstojníků
5 rytířů

Napoleon,
z milosti Boží a vůle národa císař Francouzů,
zdraví všechny přítomné i budoucí.

Na základě zprávy našeho tajemníka státního ministra
zabraněných věcí vyhlášíme následující:

Článek první
Vyznamenány nebo jmenovány císařským
řádem Čestné legie jsou osoby, jejichž jména
následují:

Velitelé:
Rytíř de Beck – plukovník generálního vojenského kancléřství Jeho Veličenstva rakouského
císaře
Hrabě Szapary – plukovník velitel husarského regimentu „Princ z Lichtensteina č. 13“⁷
Baron de Genotte – dvorní poradce civilního kabinetu Jeho Veličenstva J. a R.⁸

Důstojníci:
Baron de Fejervary – major, pobočník Jeho Veličenstva⁹
Rytíř de Pachner – vládní poradce civilního kabinetu Jeho Veličenstva¹⁰
Rytíř Reissler – vládní poradce civilního kabinetu Jeho Veličenstva
Princ z Liechtensteina – podplukovník, pobočník Jeho Veličenstva¹¹
Hrabě de Paar – major, pobočník Jeho Veličenstva¹²

Rytíři:

César Walzel – kapitán v regimentu „Hrabě Gyulay č. 33“¹³
Cesarz – atašé vojenského kabinetu Jeho Veličenstva
Rytíř de Mayer – státní pokladník
doktor Bielka – lékař rakouského dvora¹⁴
Mauthner –

Článek II

Ministr a náš velký kancléř
císařského řádu Čestné legie,
jsou pověřeni, každý, jak se ho to týká,
k vykonání předání tohoto dekretu.
Dáno v Paříži patnáctého prosince
tisíc osmset šedesát sedm.

Podepsán: Napoleon

Císařem pověřený ministr
Podepsán: Moustier¹⁵

Stvřeno výkonnou mocí:
velkokancléř,
podepsán: Flahaut¹⁶

Paříž 6. října 1873
Podklady shromáždil:
zástupce vedoucího kanceláře
podpis...

Za kopii odpovídá vedoucí kanceláře:
podpis...

Z výše uvedeného textu vyplývá, že řád Čestné legie obdrželo ke stejnému datu několik významných členů doprovodu císaře Františka Josefa I. při návštěvě Paříže a světové výstavy v říjnu 1867. Jednalo se převážně o vojenské představitele, kteří plnili ceremoniální funkce při návštěvě Paříže.

Jako většina řádů je i řád Čestné legie rozdělen do několika stupňů. Těmi nižšími jsou rytíř, důstojník a komandér, vyššími pak velkodůstojník a nositel velkokříže. V čele řádu stojí velmistr, kterým je zpravidla nejvyšší představitel státu, ať již to je francouzský císař

nebo v současnosti prezident Francie. Velkokancléř je většinou vybírán z řad představitelů armády. Celkové počty nositelů tohoto řádu jsou omezeny na počet 75 nositelů velkokříže, 250 velkodůstojníků, 1 250 komandérů, 10 000 důstojníků a 125 000 rytířů. Řád je udělován nejen jednotlivcům z řad francouzských i zahraničních občanů, ale také městům, školám nebo různým organizacím.

Zprávu o dekorování c. k. dvorního lékaře dr. Augusta Bielky přineslo Novojičínským první lednové číslo přílohy časopisu Die Biene – „Beilage zur Biene“ v roce 1868 v rubrice Vyznamenání.¹⁷ Dále zde byl jmenován další rodák z Nového Jičina Julius Rupprecht, který obdržel důstojnický kříž toskánského řádu, pravděpodobně se zde jedná o toskánský rytířský řád sv. Štěpána, papeže a mučedníka.

Řád Čestné legie, udělený roku 1867 dr. Augustu Bielkovi
Foto: Radek Polách, 2011

Řád Čestné legie tvořila pro období vlády císaře Napoleona III. bílá emailovaná pěticípá hvězda se zlatými okraji, kolem paprsků propletena zelenou vavřínovou a dubovou ratolestí. Jednotlivé paprsky hvězdy jsou zakončeny kuličkou a na horní straně je napoleonská císařská koruna. Na kruhovém zlatém medailonu je po obvodě v modrém poli se zlatým krajem zlatými písmeny nápis: NAPOLÉON EMPEREUR DES FRANCOIS. Na zadní straně řádu je francouzský orel s blesky ve spárech a kolem obvodu nápis: HONNEUR ET PATRIE. Řád je zavěšen na červené rypsové stuze a nosil se připnutý na slavnostním

či civilním oděvu. V dnešní době je řád Čestné legie, který obdržel dr. August Bielka v roce 1867, majetkem jeho rodiny ve Vídni.

Poznámky

- 1 *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1866*. Wien 1866, s. 12.
- 2 Bibliothèque nationale de France, fond rytin a fotografií, D. L. 1867, Eo 14a grand folio, díl 1.
- 3 *Rapport sur l'Exposition universelle de 1867, à Paris*. Paris 1869, s. 476, 477.
- 4 *Katalog der Österreichischen Abtheilung, herausgegeben vom k. k. Central-Comité für die Pariser Ausstellung*. Wien 1867, s. 3.
- 5 Richard Clemens, kníže Metternich-Winneburg (*7. 1. 1829 Vídeň – †1. 3. 1895 Vídeň), navázal na kariéru svého otce Clemense a působil jako rakouský velvyslanec při dvoru francouzského císaře Napoleona III. v Paříži a od roku 1870 střídavě pobýval ve Vídni a na rodovém zámku Kynžvart.
- 6 Friedrich, rytíř von Beck, byl rytířem řádu Železné koruny III. třídy, nositel Vojenského záslužného kříže, plukovník pěšího pluku č. 49 Freiherr von Hess, generální pobočník Jeho Veličenstva císaře a přednosta císařovy vojenské kanceláře se sídlem v Hofburgu. *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867*. Wien 1867, s. 137, 274.
- 7 Ladislaus, hrabě Szapáry (*28. 11. 1831 Budapešť - †28. 9. 1883 Prešpurk), byl nositelem Vojenského záslužného kříže, c. k. komoří, plukovník a velitel husarského pluku č. 13 Princ Liechtenstein. *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867*. Wien 1867, s. 455.
- 8 Friedrich, svobodný pán Genotte von Merkenfeld, rytíř ruského císařského a královského řádu sv. Stanislava II. třídy, ruského řádu sv. Anny, královského pruského řádu Červené orlice, královského bavorského záslužného řádu sv. Michala I. třídy a královského württemberského řádu Friedricha I. Byl sekretářem kabinetu císařovy kanceláře se sídlem v Hofburgu. *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1868*. Wien 1868, s. 136.
- 9 Geyza, svobodný pán Fejérváry de Komlós-Keresztes (*15. 3. 1833 Josephstadt - †25. 4. 1914 Vídeň), byl pobočný císařův adjutant, rytíř vojenského Řádu Marie Terezie, c. k. komoří a major pěšího pluku č. 39 Habermann von Habersfeld. *Oesterreichisch-kaiserlicher Hof-Kalender für das Jahr 1867*. Wien 1867, s. 29; *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867*. Wien 1867, s. 254.
- 10 Anton, rytíř Pachner von Eggenstorf, stolník, rytíř královského württemberského řádu Friedricha I. Byl koncipistou kabinetu císařské kanceláře se sídlem v Hofburgu.

- Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1868.* Wien 1868, s. 136.
- 11 Rudolf, kníže z Liechtensteina (*28. 12. 1833 Graz – †23. 5. 1888 Burg Pienzenau), byl rytířem královského pruského řádu Koruny II. třídy a rytíř maltézského řádu, c. k. komoří a podplukovník husarského pluku č. 1 Kaiser Franz Joseph. *Oesterreichisch-kaiserlicher Hof-Kalender für das Jahr 1867.* Wien 1867, s. 29; *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867.* Wien 1867, s. 437.
 - 12 Eduard, hrabě von Paar (*5. 12. 1837 Vídeň – †1. 2. 1919 Vídeň), byl rytířem johanitského řádu, c. k. komoří a major kyrysnického pluku č. 11 Kaiser Franz Joseph. *Oesterreichisch-kaiserlicher Hof-Kalender für das Jahr 1867.* Wien 1867, s. 29; *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867.* Wien 1867, s. 430.
 - 13 Cäsar Walzel byl kapitán 1. třídy u pěšího pluku č. 33 Hrabě Guylai. *Militär-Schematismus des Österreichischen Kaiserthumes für 1867.* Wien 1867, s. 242.
 - 14 *Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1868.* Wien 1868, s. 12.
 - 15 Markýz de Moustier (*23. 8. 1817 Paříž – †5. 2. 1869 Paříž) byl ministrem zahraničí císaře Napoleona III. od 1. září 1866 do 17. prosince 1868. Více: Yvert, Benoît (red.): *Dictionnaire des ministres de 1789 à 1989.* Paris 1990.
 - 16 Generálporučík Auguste Charles Joseph, hrabě de Flahaut de La Billarderie (*21. 4. 1785 Paříž – †1. 9. 1870 Paříž), byl francouzský generál a politik. Roku 1800 vstoupil jako dobrovolník do francouzské armády, kde se stal pobočníkem maršála Joachima-Napoleona Murata. V roce 1805 byl raněn v bitvě u Landbachu. Po bitvě u Friedlandu roku 1807 obdržel řád Čestné legie. V ruské kampani v letech 1812-1813 se stal pobočníkem císaře Napoléona Bonaparte a generálem brigády. Po prohrané bitvě u Lipska získal velení divize. S koncem Napoléonovy éry svěřil se do státních služeb Talleyrandovy vlády a působil jako velvyslanec v Berlíně a ve Vídni. Od 27. ledna 1864 do 6. dubna 1871 plnil funkci velkokancléře řádu Čestné legie.
 - 17 *Beilage zur Biene.* Nr. 1., Neutitschein 1. 1. 1868, s. 4.

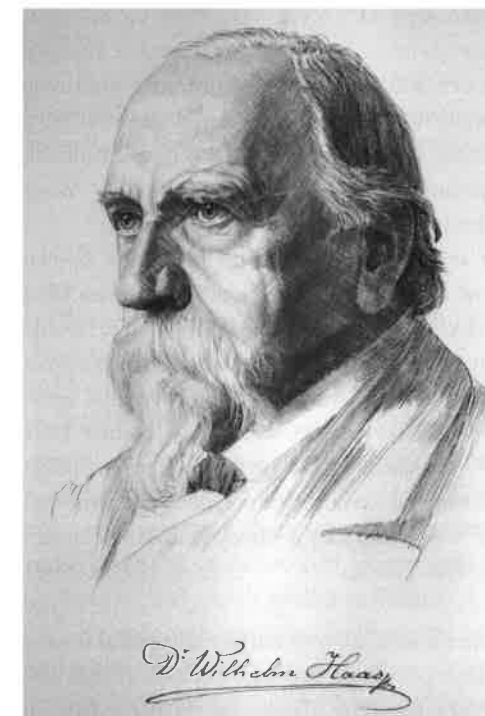
Dvorní rada Ph. Dr. Wilhelm Johann Haas (25. 5. 1842 Nový Jičín – 24. 1. 1918 Vídeň)

Radek Polách

Existence knihoven, čtenářských spolků a dalších podobných kulturních sdružení má ve městě Novém Jičíně více než stoletou tradici. Vždyť historie nejstaršího novojičínského spolku Leseverein se datuje od roku 1842. Městská knihovna v Novém Jičíně byla oficiálně založena souběžně s muzeem dne 21. září 1887 na 39. zasedání městského zastupitelstva

v čele se starostou Dr. Hugo Fuxem.¹ Návrh na založení obou institucí přednesl jako pátý bod jednání novojičínský hoteliér a člen zastupitelstva Hermann Schuster. Dnes se město Nový Jičín může pyšnit nádherně upravenou a skvěle fungující městskou knihovnou. Je umístěna v secesní vile postavené roku 1910 Ferdinandem Czeicznerem (*1850 – †1932), továrníkem a bývalým starostou města. Knihovna měla za 125 let své existence spoustu vedoucích a ředitelů, avšak málokdo dnes ví, kdo byl nejznámější a snad i nejvýznamnější novojičínský knihovník – Wilhelm Haas. Bohužel jeho jméno stále není uváděno ve spojitosti s dějinami města a je novodobými historiky opomíjeno i přesto, že se jedná o čestného občana Nového Jičína.

Starobylý dům černobarvířů² č.p. 380 stál v první třetině 19. století na začátku tehdejší Hältergasse³ v jihovýchodní části města Nového Jičína. V tomto domě žila rodina soukeníka Karla Haase a jeho manželky Elisabeth,⁴ která byla

Grafický list s portrétem Wilhelma Haase, sbírka Muzea Novojičína, p. o., přír. č. 5777, inv. č. U 394. Foto: Radek Polách – Muzeum Novojičína, příspěvková organizace, 2011